

B X

1765

M7P4

DE

University of Chicago

Division

PH.D. DISSERTATIONS

DE KERK EN DE BIJBEL

VOLGENS MÖHLER

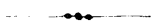
VOORGESTELD EN BEOORDEELD.

AKADEMISCH PROEFSCHRIFT

DOOR

J. PELINCK.

Exchange Dissertations

GRONINGEN,
R. J. SCHIERBEEK.

—
1866.

DE KERK EN DE BIJBEL.

DE KERK EN DE BIJBEL

VOLGENS MÖHLER

VOORGESTELD EN BEOORDEELD.

AKADEMISCH PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD

VAN

DOCTOR IN DE GODGELEERDHEID

AAN DE

HOOGESCHOOL TE GRONINGEN,

OP GEZAG VAN DEN

RECTOR MAGNIFICUS

F. Z. ERMERINS,

Doctor in de Geneeskunde en in de Letteren, gewoon Hoogleraar in de Geneeskundige faculteit,

IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN

DOOR

JAN PELINCK,

VAN KOEVORDEN.

BEROEPEN PREDIKANT TE NIEUW-STADSKANAAL,

op Zaterdag den 9 JUNIJ 1866, des middags te 12 uur.

Exchange Dissertations

GRONINGEN,

R. J. SCHIERBEEK.

DE KERK EN DE BIJBEL

VOLGENS MÖHLER

VOORGESTELD EN BEOORDEELD.

DOOR

J. PELINCK.

GRONINGEN,
R. J. SCHIERBEEK.

—
1866.

BX 1765
M7 P4

590580

AAN

MIJNEN VADER

EN AAN DE NAGEDACHTENIS

MIJNER MOEDER.

VOORREDE.

De gelegenheid, welke het verschijnen van dit academisch proefschrift mij aanbiedt, om aan allen, aan wie ik mij verplicht gevoel, een woord van dank te betuigen, grijp ik met opgewektheid aan.

In de eerste plaats hebt gij daarop aanspraak, Geliefde Vader! die mij steeds in zoo ruime mate uwe liefde en toegenegenheid hebt doen ondervinden, ja dien ik mijn besten vriend mag noemen. Het is hier niet de plaats, de gevoelens van een dankbaar kinderhart uit te spreken, maar dit mag ik openlijk getuigen: naast God en mijne helaas! ons te vroeg ontrukte moeder, ben ik alles aan u verschuldigd. Steeds was het uwe grootste vreugde, het geluk en welzijn van uwe kinderen te bevorderen; het hoogste doel, dat gij u voorsteldet, hen tot waardige leden der maatschappij te vormen.

God spare u nog lang, en voor ons, en voor de gemeente, aan uwe zorg toevertrouwd.

Eene behoefte is het ook voor mij, bij deze gelegenheid een woord van dank te rigten tot allen, die ik onder mijne leermeesters heb mogen tellen.

Mijnen dank betuig ik aan u, Hoogleeraren der wis- en natuurkundige en der letterkundige faculteit, die mij door uw onderwijs hebt voorbereid voor de beoefening der godgeleerde wetenschappen.

In het bijzonder betuig ik mijnen dank aan u, Hoogleeraren in de godgeleerdheid, P. HOFSTEDE DE GROOT, L. G. PAREAU, W. MUURLING en E. J. DIEST LORGION.

Nooit hoop ik te vergeten, wat ik aan uw hooggeschat onderwijs te danken heb. Steeds was het uw streven mij liefde, voor al wat schoon en edel en goed is, in te boezemen, en mij zoo te vormen tot een waardig evangeliedienaar.

Uw hooggewaardeerd onderwijs inzonderheid, hooggeschatte PAREAU, zal nimmer uit mijn geheugen worden gewischt.

Van u allen, Hooggeleerde Heeren! heb ik steeds bliken van belangstelling en vriendschap ondervonden; steeds hebt gij mij met goeden raad en daad bijgestaan; wilt mij die later, zoo noodig, niet onthouden. Indien ik mij met eenige vrucht aan de godgeleerde wetenschap heb gewijd, en eenige hoop mag koesteren, niet zonder nut in de Nederlandsche Hervormde Kerk te zullen werkzaam zijn, ik ben het voor een groot deel aan u en aan uw onderwijs verschuldigd. Aan u allen heb ik groote verpligting.

Doch als ik spreek van verpligting, dan denk ik vooral aan u, Hooggeachte DE GROOT! waarde Promotor.

Het is mij eene behoefte, u openlijk te danken voor uwen vriendschappelijken omgang, uw degelijk en grondig onderwijs, niet minder ook voor den raad en de hulpe, waarmede gij

mij bij de bewerking van dit Proefschrift hebt willen bijstaan. Met de grootste bereidvaardigheid hebt gij mij steeds geholpen, zoo dikwijls ik tot u kwam, om uwe meerdere kennis en grondige wetenschap te raadplegen; geen tijd noch moeite hebt gij te kostbaar geacht, om mij met raad en daad bij te staan.

Uwe vriendschap, waarin mijn vader zich als jongeling reeds mogt verheugen, ge hebt ze den zoon niet onthouden, en hij dankt er u voor uit den grond zijns harten.

God spare u nog lang voor de wetenschap en de Kerk; lang nog doe hij u zijn een sieraad van Groningens Hoogeschool.

En gij, mijne vrienden! 't zij gij reeds in de maatschappij als nuttige leden zijt opgetreden, 't zij ge u nog moogt verheugen in het genot van het vrije, heerlijke studentenleven, onthoudt mij ook verder uwe vriendschap niet; blijft mijner steeds in liefde gedenken, gelijk ik ook u niet vergeet.

Laat deze regelen u daarvoor ten bewijze verstrekken en vaartwel!

Ook tot u, welwillende lezer! die tot geen der bovengenoemden behoort, wil ik nog een enkel woord rigten.

Ik wenschte u te herinneren, dat hier voor u ligt, niet het werk van den wetenschappelijk gerijpten man, maar van den onervaren jongeling, die zich reeds zal verblijden, zoo zijn arbeid de bliken mag dragen, dat hij het onderwijs aan de Groninger Hoogeschool niet zonder vrucht heeft genoten.

Nog te meer moet ik uwe welwillendheid inroepen, wijl ik aan het schrijven van dit Proefschrift niet dien tijd heb kunnen besteden, dien het onderwerp mij bleek te vorderen.

Immers, terwijl ik mij met de bewerking daarvan onledig hield, drong mij plotseling eene ontvangene beroeping naar de gemeente te NIEUW-STADSKANAAL mij te haasten, wilde ik de roepende gemeente, die er billijkerwijze op aandrang, dat die roeping zoo spoedig mogelijk zou worden opgevolgd, niet te lang laten wachten.

Ik heb dus gegeven, wat ik kon, niet wat ik mij had voorgesteld.

Wilt dit bij uwe beoordeeling voor oogen houden.

I N H O U D.

	Bladz.
Inleiding	1.
Wets over de persoonlijkheid van MÖHLER	4.

HOOFDSTUK I.

De Kerk en de Bijbel volgens Möhler voorgesteld.

AFDEELING I.

Bij de Katholieken.

§ 1. Eenheid en zichtbaarheid der Kerk	9.
§ 2. Onfeilbaarheid	17.
§ 3. De Kerk leerende en opvoedende	20.
§ 4. De Kerk uitlegster der H. Schrift, regter in geloofs- zaken, en de leer der traditie	22.
§ 5. Traditie in engeren zin en de leer over den canon.	29.
§ 6. Hierarchie	33.
§ 7. De Kerk aan gene zijde van 't graf	37.

AFDEELING II.

Bij de Lutherschen en Gereformeerden.

§ 1. De H. Schrift eenige bron en regter in geloofszaken.	41.
§ 2. Algemeen priesterdom	46.

INHOUD.

	Bladz.
§ 3. Zigtbare en onzigtbare Kerk	49.
§ 4. Terugblik	52.
§ 5. Leer der Gereformeerden over de Kerk	57.
§ 6. De Kerk aan gene zijde van 't graf	61.

HOOFDSTUK II.

De Kerk en de Bijbel volgens Möhler beoordeeld.

AFDEELING I.

Bij de Katholieken.

Inleiding	65.
§ 1. Het begrip van Kerk	68.
§ 2. De werking der Kerk	85.
§ 3. Haar bestuur	92.
§ 4. Hare betrekking tot de wetenschap en den staat	96.
§ 5. Hare voortzetting en volmaking	105.

AFDEELING II.

Bij de Lutherschen en Gereformeerden.

Inleiding	109.
§ 1. Begrip van Kerk	111.
§ 2. Werking der Kerk	115.
§ 3. Haar bestuur	122.
§ 4. Leer der Gereformeerden	127.
§ 5. Hare betrekking tot de wetenschap en den staat	129.
§ 6. Hare voortzetting en volmaking	135.

S l o t s o m	139.
-------------------------	------

I N L E I D I N G.

De twee groote tegen elkander overstaande afdeelingen, waarin de Westersche Kerk sedert het begin der 16de eeuw zich heeft gesplitst, zijn de Roomsch-Katholieke en Protestant-sche.

De scheuring, die er door de Hervorming in de Kerk plaats greep, verwekte blijvenden strijd. Niet alleen greep men naar de wapenen des krijs, ook op wetenschappelijk gebied werd er strijd door beide partijen gevoerd. Wat dit laatste betreft, openbaart zich de kamp in de polemische geschriften, die er reeds spoedig na de Hervorming èn van Katholieke èn van Protestantsche zijde het licht zagen.

Hooger echter, dan die Polemiek van den eersten tijd, staat de Symboliek, die eerst veel later ontstond. Deze toch wil niet alleen ontkennen, bestrijden en vernietigen, en beschouwt het leerstelsel der tegenpartij niet bloot als een za-menstel van leeringen, welker wederlegging stuk voor stuk geene groote moeite kan kosten; maar tracht veeleer de beide tegen elkander overstaande stelsels in de eenheid van hun

beginsel op te vatten, beide als systemen te begrijpen, voor te stellen en te beoordeelen. De meer wetenschappelijke en meer onpartijdige behandeling van haar voorwerp is het dus vooral, die de nieuwe Symboliek van de oude Polemieks onderscheidt.

Eene Symboliek is met den eigenaardigen geest der Protestantische Kerk bestaanbaar. Eene Kerk toch, die de geloofs- en gewetensvrijheid tot een harer hoogste beginselen maakt, en van zich zelve het geenszins uitspreekt, dat zij onfeilbaar gezag bezit, om te beslissen, wat waarheid is, wat niet, kan zulk een onderzoek van haar eigen en van elk ander leerstelsel gereedelijk aan hare leden toestaan.

Zulk eene wetenschappelijke behandeling kan echter niet bestaan in eene Kerk, die alleen op het uitsluitend bezit der waarheid aanspraak meent te kunnen maken; overal, waar zij hare waarheid niet ziet, kan zij niets dan kettersche dwaling vinden. Toch is dit in de Roomsche Kerk beproefd, en wel door een man, die door zijne veelomvattende geleerdheid, bijzondere scherpzinnigheid en opregte waarheidsliefde daarvoor uitstekend berekend was.

Die man was JOHANN ADAM MÖHLER, de eerste, die, nadat door Protestanten op verschillende wijze en van verschillende kanten dit reeds was gedaan, ook in de Katholieke Kerk een voorbeeld daarvan heeft gegeven. Uit zijne Symboliek blijkt het echter ook ten duidelijkste, dat in de Roomsche Kerk eene ware Symboliek in der daad onmogelijk is.

Van het standpunt, waarop de Roomsche-Katholiek, zoo hij waarlijk Roomsche is, en dit is MÖHLER zonder eenigen twiifel, staat, is dit onmogelijk, daar hij als zoon der Kerk de overtuiging heeft, dat alleen zijne Moeder de waarheid bezit en dat dus, al wat met hare leer strijdt, niets dan dwaling kan zijn.

Dit uit zijn geheele werk aan te toonen, is en te om-slagtig en bovendien onnoodig, daar anderen, b.v. BAUR en

NITZSCH, dit reeds, zijne geheele Symboliek geleidelijk behandelende, ontegensprekelijk hebben in 't licht gesteld.

Toch is door hen meer eene verdediging gegeven òf van het Luthersche òf van het Gereformeerde standpunt, minder eene geheele weerlegging, ook door bewijzen uit de heilige Schrift aangevoerd. En nog is iets te veel nagelaten: te leeren uit hetgeen MÖHLER tegen het Protestantismus inbrengt.

Eene voorstelling en beoordeeling van een deel dezer Symboliek als onderwerp te nemen voor mijn academisch proefschrift, kwam mij derhalve niet ongepast en overbodig voor.

Ik heb daartoe gekozen de beschouwing, die MÖHLER geeft van de leer over de Kerk en den Bijbel bij Katholieken en Protestanten. Mijne keuze viel te eerder op dit onderwerp, wijl het blijkbaar is, dat, vooral in dit opzicht, de Protestanten nog veel van de Katholieken kunnen leeren, en zij zich op de ontwikkeling van dit leerstuk veel meer moeten toeleggen, dan tot dusverre plaats heeft.

Mijn eerste hoofdstuk zal geschiedkundig zijn en doen zien, wat volgens MÖHLER Kerk en Bijbel zijn, en bij Katholieken en bij Protestanten. Het tweede zal oordeelkundig wezen en dus zijne voorstelling aan den toets der kritiek onderwerpen.

Vooraf echter wil ik in korte trekken den man trachten te schetsen, aan wiens hoofdwerk dit Proefschrift zijn ontstaan te danken heeft.

IETS OVER DE PERSOONLIJKHEID VAN MÖHLER.

JOHANN ADAM MÖHLER werd 6 Mei 1796 te Igersheim bij Mergentheim in Württemberg uit Katholieke ouders geboren. Zijne zich reeds vroeg openbarende uitstekende aanleg noopte zijn vader, een welgesteld man, hem voor de studie op te leiden. Op het gymnasim wel voorbereid, wijdde hij zich op het Lyceum te Ellwangen sedert 1814 aan de philosophie. De neiging van zijn hart drong hem echter weldra zich op de theologie toe te leggen, weshalve hij reeds in het volgende jaar (1815), aan de theologische faculteit te Ellwangen, door grondige studie zich voor zijne toekomstige roeping zocht voor te bereiden.

Later naar Tübingen vertrokken, maakte hij zich de middelen, die hem daar voor zijne ontwikkeling ten dienste stonden, wel ten nutte. Apologetiek en Dogmatiek, Ethica en Praktische theologie waren de vakken, waarmede hij zich in dezen tijd voornamelijk bezig hield.

In 1819 tot priester gewijd, was hij eerst als hulpprediker te Weil, later te Riedlingen werkzaam. Doch reeds het volgende jaar keerde hij naar Tübingen terug, vast besloten, zijn leven aan het academisch onderwijs te schenken.

Nu hield hij zich vooral bezig met de studie der oude classieke litteratuur, zoowel der Grieken als der Romeinen, als ook met de studie der oudere Grieksche wijsbegeerte, die hem zeer veel belang inboezemde.

Hij stond, ten einde zich geheel hieraan te kunnen overgeven, op het punt, naar eenen vacanten philologischen leerstoel te dingen, toen hij van de theologische faculteit eene uitnoodiging ontving, om als privaat-docent een theologisch vak over te nemen. Zijn besluit was spoedig bepaald; hij beantwoordde aan den eenstemmigen wensch van allen en nam den hem opgedragen post aan. Vóór hij echter zijne belangrijke werkzaamheid aanvaardde, werd hem toegestaan, tot zijne verdere ontwikkeling eene wetenschappelijke reis te ondernemen, waarvoor de regering hem de middelen verschafte.

Hij bezocht dus in den winter van 1822—23 de voornaamste Protestantsche en Katholieke hoogeschoolen, van de eerste Göttingen, waar hij den eerwaardigen PLANCK, en Berlijn, waar hij de groote theologen SCHLEIERMACHER, NEANDER en MARHEINEKE leerde kennen. Hierdoor vooral leerde hij de Protestantsche wetenschap in de dienst der Katholieke Kerk over te brengen en met name SCHLEIERMACHERS geest te gebruiken, om het kwijnende Katholicisme een nieuw leven in te blazen.

In den zomer van 1823 te Tübingen teruggekeerd, opende hij zijn cursus met voorlezingen over Kerkhistorie, Patrologie en Kerkregt. Spoedig daarna werd hij ook medewerker van het *Tübinger Quartalschrift* voor godgeleerdheid.

In dezen tijd had hij veel omgang met den later zoo beroemd geworden KARL HASE, thans Professor aan de Universiteit te Jena. Deze vermeldt in zijn onlangs verschenen *Handbuch der Protestantischen Polemik* (Leipzig, 1865) hieromtrent het volgende: 1)

1) *Vorrede*, XI.

„Eene aangename herinnering uit mijne jeugd is voor mij aan het aandenken van dezen fijn gevoelenden edelen geest verbonden. Wij waren te zamen in Tübingen privaatsdocenten; beide vol jongelingsidealen, zaten wij menigen zaterdagavond in de Kaatsbaan onder 't genot van een glas Neckarwijn bijeen, door elkander aangetrokken en afgestooten. Hij vleide zich te dier tijd nog met verwachtingen voor zijne Kerk, die hij naderhand zeker heeft opgegeven. Men verhaalde, dat er onder Katholieke geestelijken klagten waren opgegaan over MÖHLERS heterodoxie en dat een oud pastoor toen gezegd had: „Nu, zulk een jong geleerde mag wel een weinig anders gelooven, dan wij ouden; hij zal later wel weer terugkomen.” Zoo is het geschied. Nadat eens zijne krankheid hem aan den academischen leerstoel had ontrukkt, zou hij, wanneer de Heer hem niet vroeg had weggeroepen, thans onder de meest geëerde bisschoppen van Deutschland eene plaats bekleeden.”

Eene studie uit dezen tijd is het eerste eigenlijke boekwerk, dat hij uitgaf: *Die Einheit in der Kirche, oder das Princip des Katholicismus*. Dit voortreffelijke geschrift trok zoodanig de aandacht, ook van het buitenland, dat hij spoedig daarop eene benoeming ontving als Professor aan de Universiteit te Freiburg, waarvoor hij echter bedankte. Doch dit had zijne benoeming tot buitengewoon hoogleeraar te Tübingen ten gevolge.

In dezen tijd gaf hij verschillende voortreffelijke patristische verhandelingen uit, totdat hij, in zijne *Symbolik, oder Darstellung der dogmatischen Gegensätze der Katholiken und Protestanten, nach ihren öffentlichen Bekenntnisschriften*, eerst in 1832 verschenen en later zes maal herdrukt, zijn hoofdwerk in 't licht gaf. Hierin wijst hij op uitstekende wijze het verschil en de overeenkomst van Katholicismus en Protestantismus aan, en toont zich in zijne Kerk de baanbreker op het gebied der symbolische studie.

Zooveel hem mogelijk is, stelt hij het Protestantsche systeem naar waarheid voor oogen; hij schroomt niet ook het goede daarin op te merken, doch is evenwel, misschien vaak tegen zijn weten, zeer bevooroordeeld. Geheel anders doet hij met zijne eigene Kerk; hij idealiseert haar, hij stelt haar niet voor, zoo als zij werkelijk is, maar zoo als hij met zijn genialen blik haar opvat. En terwijl hij dus het Katholicismus eenzijdig verheerlijkt, is hij niet weinig scherpzinnig in het ontdekken van de zwakke zijden van het Protestantismus.

De Katholieke Kerk, volgens de voorstelling van MÖHLER, is niet de ware Katholieke Kerk, en de voorstelling, die hij geeft van de Protestantsche Kerk, nog minder de ware Protestantsche.

Dit een en ander zal ons in den loop dezer verhandeling blijken. Doch hoe dit ook zij: uitstekender verdediger met veelzijdiger kennis, omvattender geleerdheid en warmer liefde voor het goede in haar kon de Katholieke Kerk moeilijk vinden.

In de lente van 1835 volgde hij eene roeping naar München. Nadat hij hier, met veel lust en genoegen, tot den herfst van 1836 werkzaam was geweest, werd hij door de cholera aangetast, die zijne, reeds door de vele studie vrij wat verzwakte gezondheid, verder ondermijnde. Eene borstziekte, in 't begin van 1837, bragt het hare hier nog toe bij.

De rust, die hij zich hierop gunde, vermogt niet hem eene volkomene herstelling te doen erlangen. Toch schreef of dicteerde hij nog twee maanden voor zijnen dood zijn laatste werk: *Ueber die neueste Bekämpfung der katholischen Kirche*.

Een aanbod der Pruissische regering, hem in dezen tijd nog geworden, om als Professor te Bonn werkzaam te zijn, werd door hem afgeslagen. Na een smartelijk lijden ontsliep hij eindelijk 12 April 1838.

Behalve zijne geleerdheid en diepzinnigheid werd zijne opregte vroomheid, zijn hooge zedelijke ernst, zijn fijn en teer gevoel, door Protestanten en Katholieken evenzeer ge-

roemd; zijn naam zal in de geschiedenis van het nieuwere Katholicismus steeds met eere genoemd worden 1).

1) De voorname bron van dit levensbericht is de *Lebensskizze* voor de drie laatste na zijn dood uitgegevene drukken zijner *Symbolik*. Eenige trekken zijn van elders. Opmerkelijk is ook wat D. F. Strauss geeft in zijne *Kleine Schriften, Neue Folge, Berlin* 1866, bl. 352—380. Het zijn *Erinnerungen an Möhler*, uit de pen eener overledene Protestantsche vrouw, die in 1832 eenige weken met MÖHLER in de badplaats Boll bij Stuttgart zeer vriendschappelijk verkeerde. Zijn gevoelig hart, fijne geest en adel in den omgang komen er treffend in te voorschijn.

HOOFDSTUK I.

AFDEELING I.

De Kerk en de Bijbel bij de Katholieken, volgens Möhler.

§ 1. Eenheid en zichtbaarheid der Kerk.

Het leerstuk, dat wij ons, naar aanleiding van MÖHLER, voorgesteld hebben te behandelen, is vervat in het vóórlaatste en laatste hoofdstuk van het eerste boek zijner *Symbolik*, en is het laatste der leerstukken, die ons volgens Katholieke en Protestantsche beschouwingswijze worden voor oogen gesteld. De orde toch, die hij bij het schrijven zijner *Symbolik* gevolgd is, geeft hij zelf aldus op 1): „Wij beginnen met den oorspronkelijken toestand van den mensch, spreken daarna over den val en zijne gevolgen, gaan dan over tot het eigenlijke middenpunt der tegenspraak, door de behandeling van de opheffing van den mensch uit den val door Jezus Christus, wijzen daarna den invloed aan der verschillende leerstukken over 't ontstaan en de gesteldheid des inwendigen levens van

1) *Symb.* bl. 26.

hen, die met Christus zullen vereenigd worden, op hunne vereeniging onder elkander tot één uitwendig, gemeenschappelĳk leven, bespreken dus het begrip en wezen van dat gemeenschappelĳk leven volgens de wijze van beschouwing der verschillende belijdenissen, en eindigen met den overgang van den mensch, uit deze op aarde bestaande gemeenschap in eene aan gene zijde van 't graf en de voortdurende wederzijdsche werking tusschen beide." Met deze beide laatste hoofdstukken hebben wij het hier te doen; met de overige alleen in zooverre, als ze licht kunnen verspreiden over ons onderwerp, of op eene of andere wijze iets kunnen bijdragen tot regt verstand der zaak, welke wij behandelen.

In de eerste plaats zien wij, wat MÖHLER onder „Kerk” verstaat, om vervolgens na te gaan, welke de gronden zijn, waarop hij meent haar eenheid, zichtbaarheid, onfeilbaarheid, enz. te moeten toekennen. Zooveel mogelijk zal ik daarbij hem zelven laten spreken.

De Kerk op aarde, zegt MÖHLER 1), is de door Christus gestichte zichtbare gemeenschap van alle geloovigen, in welke de door Hem, gedurende zijn aardsch leven, ter ontzondiging en heiliging der menschheid ontwikkelde krachten, onder de leiding van zijnen geest, tot aan het einde der wereld, door middel van een door Hem ingesteld, onafgebroken voortdurend apostolaat, worden voortgezet, en door welke, in den loop der tijden, alle volkeren tot God teruggevoerd worden.

Die vereeniging is dus eene zichtbare, in 't oog vallende, en wel, eene vereeniging van menschen.

De laatste grond voor die zichtbaarheid der Kerk, is gelegen in de menschwording des goddelĳken Woords. Het Woord toch is vleesch geworden, heeft als mensch tot menschen gesproken, leed en werkte naar menschen trant, om de menschen weer voor het rĳk Gods te winnen, op eene

1) Bl. 331, volg.

wijze, die volkomen aan de door de natuur en behoeften des menschen gevorderde methode van opvoeding beantwoordde.

Dit was beslissend, ook voor den aard der middelen, waardoor de Zoon van God, ook nog na zijn heengaan uit deze wereld, in en voor de wereld werken wilde. Immers, daar de Godheid zich in Christus op gewone menschelijke wijze werkzaam heeft betoond, zoo is daardoor de wijze, waarop zijn werk voortgezet zou worden, tevens aangeduid. De prediking zijner leer had nu eene zichtbare, menschelijke bemiddeling noodig; menschen moesten tot menschen spreken en met hen verkeereren, om het woord Gods tot hen te brengen; en, evenals in de menschenwereld geen groot werk tot stand komt, dan door vereeniging van menschen, zoo ook stichtte Christus zulk eene vereeniging, in welke zijn goddelijk woord, en de van Hem uitgaande liefde zulk eene onwendig vereenigende kracht op de zijnen uitoefenen, dat eene levendige, aaneengeschakelde zichtbare vereeniging van hen ontstond, en gezegd worden kon: „Dáár is zijne Kerk, zijne instelling, in welke Hij voortleeft en het door Hem gesproken woord eeuwig voortklinkt.”

Zoo is dus de zichtbare Kerk de onder de menschen, in menschelijke gedaante, voortdurend verschijnende, eeuwig zich verjongende Zoon van God, zijne voortdurende vleeschwording; waarom dan ook in de Heilige Schrift de geloovigen het ligchaam van Christus genoemd worden.

Dat de Kerk zichtbaar zou zijn, is reeds zinnebeeldig uitgedrukt in het verhaal van de uitstorting des heiligen geestes. De beloofde heilige geest verscheen 1); hij nam eene onwendige gedaante aan, den vorm van vurige tongen, het beeld zijner, de harten van alle boosheid reinigende en daarom een liefde vereenigende kracht; hij wilde niet alleen onwendig komen, alsof hij eene onzichtbare gemeenschap wilde onderhouden: integendeel, evenals het Woord vleesch geworden was,

1) Bl. 334 volg.

zoo kwam ook de heilige geest op eene voor de zinnen waarneembare wijze, als een stormwind.

Vond hier de vervulling met kracht uit den hoogen zóó plaats, dat ze èn op zinnelijke wijze geschiedde, èn alleen, voorzoover Jezus' vrienden eene éénheid vormden (ze hadden immers (Hand. I: 4) uitdrukkelijk bevel gekregen, te Jeruzalem verzameld, den heiligen geest af te wachten), hun deelachtig werd: zoo zou, voor alle tijden de verbinding met den Heer onder uitwendige voorwaarden en gemeenschappelijk tot stand komen.

Onder uitwendige voorwaarden: dewijl, om lid te worden van die vereeniging, niet alleen uitwendig onderrigt, maar ook en wel vooral de sacramenten, die immers zinnelijke teekenen zijn van onzichtbare gaven, onontbeerlijk zijn. En gemeenschappelijk: daar niemand immers zich zelfen door de daad van den doop, die de invoering in de Kerk is, heiligt; maar zijne intrede daarin eischt, dat er menschen zijn, die reeds tot de gemeente behooren.

Doch nog meer gronden heeft de Katholiek voor zijn geloof aan de eenheid en zichtbaarheid der Kerk. De waarheid 1) kunnen wij ons slechts als ééne denken, evenzoo de christelijke waarheid; de Zoon van God onze verlosser is een bepaald persoon; Hij is, wat Hij is en niets anders, steeds zich zelfen gelijk, steeds één en dezelfde.

Gelijk alzoo Christus één persoon is en zijn werk in zich zelf één is; gelijk er dientengevolge maar ééne waarheid is, en de waarheid slechts vrijmaakt: zoo kan Hij ook maar ééne Kerk gewild hebben, daar de Kerk op 't geloof aan Hem als haren grond rust, en Hem en zijn werk eeuwig te verkondigen heeft.

Aan den anderen kant is ook de menschelijke geest overal dezelfde, en overal en altoos voor de waarheid en de ééne

1) Bl. 338, 339.

waarheid geschapen; zijne wezenlijke geestelijke behoeften zijn eeuwig dezelfde; wij allen zijn zondaren en hebben de genade noodig, en niemand, zelfs hij niet, die alle wijsheid, welke de menschheid in alle eeuwen zich heeft verworven, in zich vereenigt, is aan het geloof ontwassen.

Zoo dan regtvaardigt de ééne menschelijke geest, met het ééne woord, dat de spijs der geesten is, voor den denkenden Katholiek zijn begrip der ééne zichtbare Kerk.

Ook het doel der openbaring vordert eene Kerk, zoo als de Katholiek haar zich denkt; alzoo maar ééne, die tevens noodwendig eene zichtbare is 1). Immers de verschijning des goddelijken Woords in 't vleesch, had ook het doel, den mensch, die noch uit zich zelve, noch uit de oude overleveringen tot de ware kennis van God en zich zelve kon komen, in staat te stellen, met ontwijfelbare zekerheid de godsdienstige waarheden te leeren kennen.

De goddelijke waarheid moest zich in één woord in Christus Jezus beligchamen, tot eene uitwendige levendige verschijning, en dus tot eene autoriteit worden, zou ze den geheelen mensch diep aangrijpen, en een einde maken aan den heidenschen twijfel, en aan de zondige onbepaaldheid des geestes, die met de onwetendheid op gelijken trap staat. Dat doel nu der goddelijke openbaring in Jezus Christus, wordt, volgens de overtuiging der Katholieken, òf in 't geheel niet, òf in elk geval maar hoogst onvolkomen bereikt, als deze beligchaming der waarheid slechts tijdelijk ware geweest, waardoor de persoonlijke verschijning des Woords niet krachtig genoeg kon zijn, om eene vereeniging voort te brengen, die voor alle tijden de toereikende autoriteit bleef, dat is: de plaats van Christus bekleedde.

Dezen zin geven de Katholieken aan de woorden des Heeren: „Gelijk de Vader mij gezonden heeft, zoo zend ik

1) Bl. 339, 340.

ook u;" „wie u hoort, hoort mij;" „ik blijf met u tot aan het einde der wereld;" „ik zal den geest der waarheid zenden, die u in al de waarheid leiden zal."

De mensch is zoozeer een zinnelijk wezen, dat de inwendige wereld, de wereld der ideën, hem in een beeld, en wel in een blijvend beeld gegeven moet zijn, zal hij haar voortdurend waarlijk en duidelijk erkennen, en als waarheid vasthouden.

De autoriteit der Kerk is dus noodwendig, zal Christus zelf eene ware bepalende autoriteit voor ons zijn. Eene uitwendige autoriteit, zoo als Christus is, kunnen wij ons nooit zuiver geestelijk voorstellen; dit zou eene tegenstrijdigheid zijn, tot welker oplossing slechts één van beide voldoende zou zijn: of geheel en al er van af te zien, dat God in Christus met dit doel in de geschiedenis is ingetreden, opdat de menschheid blijvend door Hem beheerscht worde, of dat feit door eene levende en bepaald sprekende autoriteit te vernehmen. Autoriteit heeft dus tot hare bemiddeling autoriteit noodig.

Dewijl Christus nu de toereikende autoriteit voor alle tijden zijn wilde, schiep Hij door haar iets met haar gelijksoortigs, 'twelk juist daarom van haar getuigde en hare plaats verving, en eeuwig de zijne tot de menschen zou brengen; d. i.: Hij stichtte eene betrouwbare, zichtbare inrigting, om het ware geloof in Hem voortdurend mogelijk te maken.

Deze voorstelling van de Kerk, zoo als ze bij de Katholicken gevonden wordt, deze voorstelling van de eenheid en zichtbaarheid der gemeenschap, welke allen opnemen moet, die zich naar Jezus noemen, wordt, door de uitdrukkelijke uitspraken van den Heer zelve, ontegensprekelijk bevestigd 1).

Laat ons hooren, hoe MÖHLER dit tracht te bewijzen.

1) Rl. 348, 349.

Wij lezen, zegt hij Joh. XVII: 20: „Doch niet alleen voor deze bid ik, maar ook voor hen, die door hun woord in mij zullen gelooven, opdat zij allen één zijn; gelijk Gij, Vader; en mij en ik in U, zoo zij in ons één zijn, opdat de wereld geloove, dat Gij mij gezonden hebt.” En verder vs. 22, 23: „De heerlijkheid, die Gij mij gegeven hebt, gaf ik hun, opdat zij één zijn. Ik in hen en Gij in mij, opdat zij volmaakt zijn in één, en de wereld erkenne, dat Gij mij gezonden hebt en hen liefhebt, gelijk Gij mij liefhebt.”

Welke volheid van gedachten, zegt MÖHLER. Om het geschenk der eenheid en eensgezindheid van allen, die ooit gelooven zouden, bidt de Heer; om eene eenheid, die haar voorbeeld alleen heeft in de betrekking, die er tusschen den Vader en den Menschenzoon bestaat.

De wereld zal door deze eenheid de hoogere zending van Christus erkennen; de wereld zal gelooven, zegt Jezus, dat Gij mij gezonden hebt en hen liefhebt, gelijk Gij mij hebt liefgehad; d. i. hunne, door menschenlijke krachten niet te bewerken eenheid in alles, in al hun denken, in al hun willen, zal aan de wereld, aan de ongeloovigen, een kenteeken zijn, dat ik op uw bevel, met de magt van U gewerkt heb, en dat zij zelve ook uw uitverkoren volk zijn, aan' twelk Gij uit liefde u hebt geopenbaard.

Die eenheid zal dus, volgens Jezus, eene zichtbare, in het oog vallende zijn, eene eenheid, zichtbaar door den innigen band der liefde, die alle jongeren van Christus onderling vereenigt. Zoo blijkt het dan aan MÖHLER, dat, ook volgens de duidelijke uitspraken der Heilige Schrift, onze Heer zelf eene Kerk heeft gewild, zoo als de Katholiek haar zich voorstelt, eene eenige zichtbare Kerk.

Ook Paulus geeft ons in verschillende zijner brieven, in menigvuldige trekken, eene schildering van die ééne en zichtbare gemeenschap, zoo als de Katholiek zich haar denkt 1).

1) Bl. 349, 350.

Op onweerstaanbare wijze gevoelen wij ons gedrongen Paulus toe te stemmen, hetzij hij in 't algemeen de beperktheid der krachten van den enkelen mensch aantoot, en de bepaalde noodwendigheid, die er voor hem bestaat, om zich aan eene gemeenschap aan te sluiten, hetzij hij den éénen geest, die alle verscheidenheid doordringen moet, of de verscheidenheid, die in den éénen geest gegeven is, ons voor oogen stelt, 't zij hij eindelijk ons dit alles in het beeld van de verhouding der leden tot het ligchaam tracht op te helderen (1 Kor. XII). In Christus is alle onderscheid van natiën in godsdienstig opzigt opgeheven (Eph. II: 15); de vijandschap der volkeren heeft Hij gedood; Hij is onze vrede geworden, en heeft, door den scheidsmuur af te breken, uit twee één gemaakt. Allen hebben op gelijke wijze in Hem toegang tot God; gelijk zij echter in Christus in één zamenkomen, zoo zijn zij nu ook vereenigd onder zich tot één ligchaam en één geest (Eph. IV: 4).

Alles dringt daartoe: de ééne Heer, de ééne doop, het ééne geloof, de ééne God en Vader van allen (Eph. IV: 5, 6).

Uit deze en dergelijke bronnen is de wijze van beschouwing, die de Katholieke Kerk van zich zelve heeft, voortgekomen; hieruit putte CYPRIANUS zijne bezielde welsprekendheid; hieruit vloeiden de ideën van de Kerk voort, die wij bij AUGUSTINUS vinden, die verreweg het heerlijkste bevatten, wat, na den tijd der Apostelen, over dit onderwerp werd geschreven. Hieraan verwarmden zich later de metalen gemoederen van het koude Noorden, en smolten te zamen tot een gloed, door wier beweging langzamerhand al het zilver en goud onzer Europeesche beschaving werd uitgescheiden 1).

Zoo dan bevestigt, volgens MÖHLER, dit zijn onderzoek de juistheid van de leer der Katholieken over de éénheid en zichtbaarheid der Kerk.

1) Bl. 351.

§ 2. Hare onfeilbaarheid.

Doch niet alleen als „één en zichtbaar” stellen de Katholiken zich de Kerk voor; zij meenen ook met regt haar „onfeilbaar” te mogen noemen.

Laat ons zien, hoe MÖHLER tracht te bewijzen, dat aan de Roomsche Kerk onfeilbaarheid toekomt.

Onfeilbaarheid, zegt hij, 1) komt, naar de wijze van beschouwing der Katholiken, geen enkel persoon als zoodanig toe, maar alleen aan de leerstellige bepalingen van de bisschoppen, vereenigd met den paus. Want zij, de met den paus vereenigde bisschoppen, zoo spreekt hij elders, 2) vertegenwoordigen de algemeene Kerk, en eene door hen valsch opgevatte geloofsleer zou het geheel aan de dwaling prijs geven.

Dat deze onfeilbaarheid aan de Kerk toegekend moet worden, volgens de uitdrukkelijke uitspraken van onzen Heer niet alleen, maar ook om andere redenen, bewijst MÖHLER op volgende wijze. De Heer sprak 3) tot zijne Apostelen: Wie u hoort, hoort mij; gelijk de Vader mij gezonden heeft, zoo zend ik ook u. Zonder eenige tegenspraak is door dit woord, volgens MÖHLER, niet alleen aan de Apostelen, maar ook aan al hunne opvolgers een onfeilbaar gezag toegekend. De woorden, Mattheus XXVIII: 20 en Johannes XVI: 13, worden eveneens, zonder eenige verklaring, door hem opgevat, alsof ze den Apostelen de meest onbepaalde zekerheid verschaften, om, niet alleen aan zich zelve, maar ook aan al hunne opvolgers, beslissend gezag te mogen toekennen in alle zaken van geloof.

Nog meer gronden weet onze schrijver bij te brengen voor de onfeilbaarheid der Kerk. Immers, zoo als we we boven § 1 zagen, 4) kon men van de Kerk zeggen, dat zij was: de onder de menschen in menschelijken vorm, voort-

1) Bl. 336. 2) Bl. 393. 3) Bl. 340. 4) Bl. 332, 333.

durend verschijnende, steeds zich verjongende Zoon van God, waarom de geloovigen dan ook met regt in de Heilige Schrift het ligchaam van Christus genoemd worden. Is dit nu zoo, zegt hij, dan is het duidelijk, dat de Kerk, hoewel uit menschen bestaande, toch niet alleen menschelijk is. Veeleer, gelijk in Christus het goddelijke en menschelijke, hoewel tot eenheid verbonden, wel te onderscheiden is, zoo wordt dit ook in de Kerk voortgezet.

De Kerk, de voortdurende verschijning van Christus, is goddelijk en menschelijk te gelijk; zij is de eenheid van beide.

In aardsche en menschelijke vormen verborgen, werkt Hij in haar: zij heeft daarom eene goddelijke en menschelijke zijde, die bij elkander behooren, zoodat het goddelijke niet van het menschelijke en het menschelijke niet van het goddelijke mag gescheiden worden.

Deze beide zijden hebben dus ook dezelfde eigenschappen; is het goddelijke, de levende Christus en zijn geest in haar, het onfeilbare, zoo is toch ook het menschelijke onfeilbaar en onbedriegelijk, wijl het goddelijke, zonder het menschelijke, in 't geheel niet voor ons bestaat; het menschelijke is dus niet op zich zelf onfeilbaar, maar als orgaan en verschijning van het goddelijke.

De Kerk dus, de voortdurende vleeschwording van Gods Zoon, heeft dezelfde eigenschappen, als deze Zoon zelf, is even als Hij onfeilbaar en onbedriegelijk. 1)

Christus en zijne Kerk zijn niet van elkander te scheiden, zoo spreekt hij elders 2); Christus is in haar, en zij in Hem (Ephes. V: 29, 33.) Daar dit zoo is, kan de Kerk, volgens de beschouwingswijze der Katholieken, in dat deel harer taak, 't welk bestaat in het zuiver houden des woords, niet dwalen; zij is onfeilbaar. Daar namelijk de vereerder van Christus door onoplosbare banden aan de Kerk verbonden

1) Bl. 333.

2) Bl. 335.

is, als die door haar tot den Heiland gebragt is en in Hem slechts blijft, voor zoover hij in haar blijft, wordt hij door de Kerk in zijn geloof en leven bepaald; hij *moet* haar zijn geheele vertrouwen schenken, zij dus hetzelfde ook verdienen. Aan hare leiding zich overgevende, *mag* hij niet op het dwaalspoor gebragt worden: zij *moet* dus vrij van dwaling zijn. Doch deze onfeilbaarheid komt, volgens hem, geen mensch, als zoodanig toe, maar aan iemand alleen als lid van het geheel; als levende en ademende in haar. Alleen dan, als hij in haren geest gevoelt, denkt en wil, kan hij niet dwalen 1).

Zonder twijfel toch waren er vaak genoeg priesters, bisschoppen en pausen, die gewetenloos en onverantwoordelijk, door hunne ergerlijke levens- en handelwijze, de rookende vlaswiek, die zij volgens plicht en geweten moesten aanblazen, zelfs uitbluschten: *die Hölle hat sie verschlungen*. De Katholieken moeten niet vreezen zulks te bekennen, gelijk zij dat dan ook nimmer gedaan hebben. De Protestanten immers hebben het klaarste bewijs daarvoor in zich zelve.

Nimmer toch zou eene leer als de hunne hebben kunnen ontstaan, en nog minder zich uitbreiden, zoo de priesters en leeraars, elk voor zich, hun plicht hadden gedaan. De grootte der ellende, waarin toen de Kerk verzonken was, kunnen de Protestanten afmeten naar de grootte der dwaling, waarin zij zelve verzonken zijn.

Dit nu is de plaats, waar eens Katholieken en Protestanten elkander de hand zullen reiken. Beide moeten, zich van schuld bewust, uitroepen: „wij allen hebben gedwaald; alleen de Kerk is 't, die niet dwalen kan; wij allen hebben gezondigd, alleen zij is onbevlekt op aarde” 2).

Zoo blijft de Kerk eeuwig rein en onbevlekt; zoo blijft zij de onfeilbare gids en leidsvrouw voor den geloovigen Ka-

1) Bl. 336.

2) Bl. 353.

tholiek, en zal hem zonder twijfel al meer en meer brengen tot de waarheid.

Dit zijn de gronden, welke, volgens onzen schrijver, de Katholieke Kerk heeft voor hare onfeilbaarheid. Wij gaan verder en zien, hoe die ééne, zichtbare, nu ook onfeilbare Kerk, haar werk hier op aarde vervult, hoe zij als leermeesteres en opvoedster werkzaam is.

§ 3. De Kerk leerende en opvoedende.

De eerste vraag, die zich nu aan ons opdringt, is deze: hoe komt de mensch tot het bezit van de ware leer van Christus? Anders uitgedrukt: hoe komt de mensch tot het heldere inzicht van de ons in Christus Jezus aangebodene heilsinrigting?

Het antwoord, dat de Katholiek op deze vraag geeft, luidt alzoo: hij komt daartoe door middel van de Kerk, wijl hij in haar eerst tot regt verstand der Heilige Schrift kan geraken. Als de Katholiek dit zoo uitspreekt, wil hij daarmede niet te kennen geven, dat hij niet gelooft, dat in de Heilige Schrift goddelijke waarheden vervat zijn, of, dat de Heilige Schrift Gods onbedriegelijk woord behelst: dit is, evenals bij den Protestant, ook bij hem innige overtuiging; maar hij wil er meê zeggen, dat, voorzoover men van de Heilige Schrift kan verklaren, dat zij feilloos is, daarom wij, die de Schrift lezen, nog niet vrij van dwaling zijn, maar, dat we dit eerst dan zijn, als we het op zich zelf onbedriegelijk woord zonder dwaling in ons hebben opgenomen.

De Katholiek weet en gevoelt het, dat niet zoo op eens, feilbare menschen, bloot door het lezen der Schrift, haar goddelijk woord in zich opnemen; maar dat, zal dit plaats hebben, er eene onfeilbare autoriteit moet zijn, die dat goddelijke woord der Schrift tot het eigene, onvervreembare bezit van den mensch kan maken.

Deze autoriteit nu is, volgens den Katholiek, de ééne onfeilbare Kerk, die den enkelen mensch, als een harer leden, bekend maakt met het onbedriegelijke woord van God, hem leert hetgeen voor zijn heil en zaligheid noodig is, en hem zoo opvoedt tot een waarachtig levend lid van die gemeenschap, welke onder Christus Jezus, den Heer, hier op aarde bestaat 1).

De Katholiek ontwikkelt dit verder aldus: de goddelijke geest, aan welken de leiding en bezieling der Kerk is toevertrouwd, wordt in zijne vereeniging met den menschelijken een eigenaardige Christelijke takt, een diep zeker leidend gevoel, dat niet alleen in de waarheid staat, maar ook leidt tot alle waarheid.

Door het vertrouwelijk aansluiten aan het voortdurende apostolaat, in de bisschoppen aanwezig, door de opvoeding in de Kerk, het hooren, leven en leeren in haar, en de opneming van het eeuwig haar bevruchtende hoogere beginsel, wordt een diepe, innerlijke zin gevormd, die tot het vernemen en opnemen des geschrevenen woords alleen geschikt is, wijl hij met dien, in welken de Heilige Schriften zelve vervaardigd werden, overeenkomt. Met dezen, alleen in de Kerk te verkrijgen zin, de Schrift lezende, gaat ze, wat haren wezenlijken inhoud betreft, in hare lezers over; zoo alleen kan hij, die de Schrift onderzoekt, zeker zijn, dat hij ze verstaat en begrijpt, zoo alleen, door het onderwijs en de opvoeding, in de Kerk verkregen, voorbereid, kan de geloovige voor zich zelf overtuigd worden en de onbepaalde zekerheid hebben, dat hij de reine, zuivere, onvervalschte waarheid in zich bezit.

Aldus is, volgens de innige overtuiging van den geloovigen Katholiek, de Kerk de door Christus gestichte heilsinrigting, in welke alleen de geloovige, door onderwijs en opvoeding, tot het zekere bezit kan geraken van de waarheden in de Schrift vervat 2), of, om het anders uit te drukken:

1) Bl. 354, 355.

2) Bl. 354, 355.

aldus is het de Kerk, die opvoedt voor het rijk Gods, en Christus al meer en meer in den mensch en de menschheid afdruckt 1).

§ 4. De Kerk uitlegster der H. Schrift, regter in geloofszaken, en de leer der traditie.

Terwijl nu zoo, volgens de wijze van beschouwing der Katholieken, de geloovige, alleen door zich aan de Kerk aan te sluiten en in haren geest te denken, tot het regt verstand der Heilige Schrift kan geraken, is het voor een ieder duidelijk, dat uit deze beschouwing onmiddellijk deze andere volgt: „de Kerk verklaart de H. Schrift.”

Dit is dan ook een leerstuk, dat door de geheele Kerk eenstemmig wordt voorgestaan. De Kerk is het, die de Schrift verklaart; de meening van allen te zamen beslist over die van den individu, het oordeel der Kerk over dat van den enkelen mensch. De Kerk is het ligchaam des Heeren; zij is zijne blijvende, eeuwig zich verjongende menschheid, zijne eeuwige openbaring; aan het geheel zijn al zijne beloften, al zijne gaven overgelaten, aan geen individu voor zich alleen, na de tijden der Apostelen. Deze meening van het geheel, dit kerkelijk bewustzijn, is de traditie of overlevering in den subjectieven zin des woords. Vraagt men dus: wat is de overlevering? dan antwoordt de Katholiek: de overlevering is de eigenaardige, in de Kerk voorhandene en door de kerkelijke opvoeding zich voortplantende Christelijke zin, die echter niet zonder zijn inhoud moet gedacht worden, het voortdurend in de harten der geloovigen levende woord.

Aan dien zin, als zin van 't geheel is de uitlegging der Schrift toevertrouwd, de door dien zin uitgesproken verklaring over een onderwerp is het oordeel der Kerk: de Kerk is dus

1) Bl. 380.

regter in de aangelegenheden des geloofs (judex controversiarum 1).

De traditie in objectieven zin is het in uitwendige historische getuigenissen zich openbarende geloof der geheele Kerk gedurende alle eeuwen, en in dezen zin is het, dat de traditie gewoonlijk „rigtsnoer der Schriftverklaring,” „regel des geloofs” wordt genoemd.

En dat dit leerstuk: „de Kerk is de uitlegster der H. Schrift, en regter in geloofszaken,” onmisbaar is, of om het nog sterker uit te drukken, dat zonder dit leerstuk alles zich zou oplossen in onzekerheid en twijfel, dit leert ons ten duidelijkste de geschiedenis der Christelijke Kerk. Een paar voorbeelden zullen dit doen inzien.

De leer der Gnostieken van eene eeuwig naast God bestaande booze stof, van de wereldschepping en wereldregering door een lagere geest, den demiourgos, hun docetismus enz. zijn bekend. Hoe bepaald zij nu ook, volgens het oordeel van misschien alle Christenen van den tegenwoordigen tijd, buiten het Christendom staan, zoodat menig onzer, misschien in één uur, duizenden van hen door de Schrift zou meenen te kunnen weerleggen, lieten zij zich daarom uit de Schrift van de verkeerdheid hunner meeningen overtuigen? Zoo min, dat zij liever het O. Testament verwierpen en de Evangeliën voor vervalscht verklaarden 2).

Daar het alzoo onmogelijk bleek, de Gnostieken uit de Heilige Schrift tot betere overtuiging te brengen, zou nu de Katholieke Kerk verklaren, dat het dus zoo lang onbeslist zou blijven, of God de wereld geschapen had, of Christus werkelijk mensch geweest was, enz.?

Geenszins: door de traditie, door de in de Kerk sedert hare stichting voortlevende verkondiging des woords en het

1) Bl. 356, 357.

2) Bl. 360.

geloof van allen, was zij in staat, om, al kon er ook twijfel over de schriftleer ontstaan, toch met zekerheid te bepalen, wat Christelijke waarheid was en wat niet.

Wel is waar lieten ook de kerkleeraars niet na, de Heilige Schrift tot weerlegging van de Gnostieken aan te wenden, maar hierin stond man tegenover man, uitlegging tegenover uitlegging, en de Heilige Schrift aan beide zijden.

Bestond er dus niet nog naast den Bijbel een andere geloofsregel: de algemeene traditie, het ware noodwendig gedaan met de objectiviteit des Christendoms, en alles loste zich op in subjectiviteit en persoonlijke willekeur 1).

Een ander voorbeeld: In lijnregte tegenspraak met de Gnostieken staan in menig opzicht de Unitariërs. Zagen gene in 't Christendom alleen het goddelijke, in Christus alleen de goddelijke rede, zoodat zij den Verlosser alleen een schijnligchaam gaven en zijne menschheid niet tot haar regt lieten komen; was hun daarenboven de zichtbare wereld door en door boos: deze beschouwden den Heiland slechts als een, hoewel dan uit den hoogen verlicht mensch, en loochenden, hiermeê in naauwen samenhang, de zending van den goddelijken geest over de Apostelen en de Kerk; d. i. de hoogere bovennatuurlijke hulp der genade, die zij des te minder nodig hadden, daar zij in de menschelijke natuur geen diep ingedrongen verderf erkenden.

En toch beriepen deze Unitariërs zich, evenals de Gnostieken op de Heilige Schrift (die zij trouwens eerst vervalscht hadden), en op haar alleen, met verwerping der traditie.

Zou de Kerk nu ook verklaren, dat elk voorloopig zijn gevoelen maar zou volgen, totdat door de studie der Schrift zekerder en voor elk duidelijke uitkomsten waren verkregen? Neen! driewerf neen! Had de Kerk geen begrip gehad van

1) Bl. 361, 362.

zich zelve, van haar wezen en bestemming; ware zij gelijk te stellen geweest met eene historisch-antiquarische vereeniging, dan voorzeker moest zij openlijk tot die verklaring gekomen zijn. Nu echter juist het tegenovergestelde het geval was, handelde zij geheel anders, en uit hare wijze van handelen klinken ons deze woorden tegen: „Eeuwig zeker is de leer des Verlossers voor de zijnen; het schriftwoord is één met het levende woord; de twijfel, die uit het eerste kan ontstaan, wordt weggenomen door het laatste: het van den beginne af alle tijden door in de Kerk voorhanden geloof is de onbedriegelijke toetssteen, om den waren inhoud der Schrift te bepalen, en volgens dit geloof is het zonder eenigen twijfel zeker, dat de Verlosser God is, en ook ons met goddelijke kracht heeft vervuld” 1).

Dus was het vroeger en later, in alle tijden, zoolang de Kerk bestond: tot de meest verschillende uitkomsten is men geraakt, terwijl men uitging van hetzelfde formele beginsel.

De eeuwen vervlogen en de oude secten verdwenen; nieuwe secten ontstonden, en allen hadden hetzelfde formele beginsel: „de Heilige Schrift, zonder de traditie en zonder de Kerk, is de eenige bron der Christelijke waarheid.”

En dit beginsel, aan alle van de Kerk gescheidene partijen gemeen, hetzelfde bij de Gnostieken der 2de, de Katharen en Waldenzen der 12de, de Arianen der 4de, en de Nestorianen der 5de eeuw: — tot welke tegenstrijdige slotsommen heeft het geleid?

Het opmerkelijke van dit alles is, dat nooit eene later ontstane bijzondere kerkelijke vereeniging ontkent, dat de Katholieke Kerk, tegenover de vroeger van haar afgescheurde partijen, in materiëel opzigt het regt aan hare zijde heeft, maar zelfs de dogmatische bepalingen der Kerk in deze gevallen er-

1) Bl. 363, 364.

kent, terwijl ze desniettenaastende hare formele beginselen bestrijdt.

Deze opmerking is o. a. van toepassing op Luther en Calvijn. Met vreugde toch erkenden zij, wat tegen de afdwalingen der Gnostieken, Paulicianen, Arianen, Pelagianen, enz. was bepaald; en toch traden zij in hunne stellingen over de betrekking tusschen geloof en werken, tusschen vrijheid en genade, wat het formele betreft, geheel in de voetstappen van hen, die zij verfoeiden en, zoo zij ze in hunne magt konden krijgen, zelfs verbrandden 1).

Zoo zien wij dan duidelijk, dat er nevens den Bijbel nog een andere geloofsregel onmisbaar is, en dat de Katholiek regt heeft te zeggen, dat, zonder de algemeene traditie, nooit vast, zeker en algemeen geldig kan bepaald worden, wat eigenlijk Christelijke leer is, wat niet; m. a. w., dat er, zonder traditie, kerkleer noch Kerk, zekerheid noch vastheid is, maar niets dan twijfel en waarschijnlijkheid 2).

Nu moge de andersdenkende honend zeggen: de grondstelling der Katholieken: „beschouw de Schrift in den geest der Kerk,” wil hetzelfde zeggen als: „bezie de Schrift door den bril der Kerk.” Laat u daardoor niet in de war brengen: het is immers beter, dat gij het gesternte met gewapend oog bezie, dan dat het uw stomp gezigt ontgaat, en voor u in nevel en duisternis verborgen blijft.

Een bril immers kunt gij toch niet ontberen; neem u dus liever in acht, dat gij u niet door den eersten den besten brillenslijper een laat vervaardigen en op den neus drukken 3).

Uit hetgeen we boven zeiden, blijkt alzoo, dat, volgens de beschouwingswijze der Katholieken, de leer der Schrift en die der Kerk één en dezelfde zijn. Men moet ons echter wel verstaan.

1) Bl. 367.

2) Bl. 363.

3) Bl. 368.

De Katholiek wil hiermeê niet zeggen, dat die leer eeuwig en onveranderlijk één is, èn wat haren inhoud, èn wat haren vorm betreft; hij bedoelt daarmee alleen, dat de leer der Schrift en die der Kerk voortdurend één zijn, wat het wezen betreft; terwijl hij erkent, dat, wat den vorm betreft, er eene met het wezen en doel der Kerk zelve gegeven verscheidenheid bestaat.

Wat toch den vorm aangaat, deze is verschillend naar de verschillende tijden, waarin die leer wordt uitgesproken, de omstandigheden, waarbij zij wordt voorgedragen, en de personen, tot wie zij gerigt is, zoo als dan ook uit den aard der zaak reeds volgt en in de geheele geschiedenis der Christelijke Kerk is gebleken. De prediking immers van Christus, tot de Apostelen gekomen, werd in hen tot geloof, tot menschelijk bezit, en moest dus in alle zuiver menschelijke lotgevallen deelen; zij moest voortdurend door de krachten van den menschelijken geest aangenomen en in dien geest opgenomen worden, terwijl het bewaren en weergeven van die prediking eveneens op menschelijke wijze moest geschieden.

De prediking der Apostelen doet ons dit ten duidelijkste zien. Het oorspronkelijke, van Christus ontvangene woord, vertoonde zich, nadat de menschelijke geest het herhaaldelijk had bearbeid, in eene veelvoudig veranderde gedaante; het bleef steeds nog het oorspronkelijke en toch ook niet, het bleef zich zelven gelijk, wat het wezen betreft, maar verschilden ten opzigte van den vorm.

Hoe hoog men bij dit ontwikkelingsproces des goddelijken woords de goddelijke leiding der Apostelen ook moge achten, zonder den mensch, zonder de eigenaardig menschelijke werkzaamheid kon het toch voorzeker niet plaats hebben.

Anders kon het ook niet worden na den dood der Apostelen. Wel ging soms in de bepalingen der Kerk de apostolische uitdrukking in eene andere over, die juist in dien

tijd het geschiktste was om de eene of andere bepaalde dwaling te kenmerken en af te wijzen; doch de oorspronkelijke geloofsleer bleef één en dezelfde. Zoo bragt dus en brengt nog de traditie het oorspronkelijke in anderen vorm tot de latere geslachten over, wijl het aan menschen ter bewaring is toevertrouwd, die zich naar de omstandigheden, waarin zij verkeerden, moeten gedragen. En, evenals ons de heilswaarden in de apostolische geschriften reeds in grootere klaarheid ten aanschouwen worden gegeven, zoo blijkt ons ook, dat, in de leer der Kerk, zich de leer der Schrift voortdurend ontwikkelt.

Even dwaas als het dus is, tusschen de leer van Jezus en die der Apostelen een ander dan formeel onderscheid te vinden: even gedachteloos is het tusschen de latere en oorspronkelijke traditie eene andere tegenstelling te erkennen. Door wrijving kwam en komt men nog steeds tot de waarheid; dit was in oude tijden zoo en is nog steeds waar.

Aan de scheuring te Korinthe hebben wij de heerlijke uiteenzetting der grondstellingen over de Kerk van Paulus te danken; zoo ook moeten wij met vreugde erkennen, dat in den strijd met de Protestanten veel gewonnen is, en dat, evenals men bij alle vroegere scheuringen leerde door de afdwalingen der tegenpartij, zoo ook uit de duisternis, die den geest der Reformatoren omving, nieuw licht op de oude waarheid is gevallen 1).

En wat doet ons dit alles nu zien? Wat leert ons het verschijnsel, dat het dieper zich bewust worden der eeuwig ééne en onveranderlijke waarheid steeds met worsteling en strijd verbonden is geweest?

Doet het ons niet de noodwendigheid inzien eener zichtbare levende autoriteit, die in elken strijd met zekerheid beslist,

1) Bl. 371, 372.

wat waarheid is, wat dwaling, en tot de overtuiging komen, dat, ware deze betrouwbare, door eene steeds voortdurende traditie gesteunde autoriteit niet aanwezig, wij niets dan het onzekere en bestredene zouden overhouden, ja ten laatste dit zelve niet meer; dat eene Kerk dus, zoo als de Katholiek haar zich voorstelt, die uitlegster is der Schrift en regter in geloofszaken, onmisbaar is, om den zwakken mensch in den doolhof der meeningen te leiden en den ligt dwalenden op den regten weg te brengen?

Aan deze behoefte juist beantwoordt, volgens onzen schrijver, geene Kerk, dan alleen die ééne, zichtbare, onfeilbare Katholieke, die, gesteund door de overlevering van alle eeuwen, de eenig zekere leidsvrouw is bij het verklaren der Schrift en dus de opperste regter in alle zaken des geloofs.

§ 6. Traditie in engeren zin. Canon.

Van het begrip van traditie, zoo als we het boven hebben ontwikkeld, moeten wij een ander, hoewel innig daarmede verbonden, toch wel onderscheiden.

De traditie is boven beschreven als het kerkelijke bewustzijn, het levende geloofswoord, naar hetwelk het schriftelijke woord moet uitgelegd en verstaan worden.

De erfleer bevat in dezen zin niets anders dan de schriftleer; beide zijn één en dezelfde. Buitendien echter wordt nog door de Katholieke Kerk beweerd, dat haar veel door de Apostelen mondeling is overgeleverd, wat de Schrift of in 't geheel niet bevat, of hoogstens slechts aanduidt. Deze bewering is van groot gewigt.

Tot deze mondelinge overleveringen behoort o. a. de leer over den Canon en de ingeving der Heilige Schrift zelve; want nergens in den Bijbel zijn de boeken opgeteekend, die tot den Bijbel behooren, en, ware er ook ergens zulk eene

inhoudsopgave, dan zou eerst nog het gezag, waarop zij rustte, moeten bewezen worden. Evenzoo krijgen wij het getuigenis omtrent de ingeving der Schrift eerst door de Kerk.

Alle opregte Christenen schrijven de bewaring van den Canon aan eene bijzondere besturing der goddelijke Voorzienigheid toe; zij moeten echter, hoe ongaarne ook, erkennen, dat het de Katholieke Kerk is, van welke de Heiland zich heeft bediend, om die geschriften voor alle tijden te redden 1).

Welke gevolgen laten zich hieruit onmiddellijk afleiden! Op Luther zelf maakte deze waarheid een diepen indruk; hij sprak er soms over in woorden, die slecht te rijmen zijn met de houding, welke hij over 't geheel tegenover de Katholieke Kerk aannam.

Voor 't overige bestaat er ten opzichte van den Canon der Heilige Schriften eenig onderscheid tusschen de Katholieken en Protestanten. Eerst scheen dit erger te zullen worden, en het treurspel der eerste eeuwen zich te zullen vernieuwen, zoodat ieder naar willekeur uit subjectieve dogmatische belangen nu dit, dan dat deel van den Bijbel zou gaan verwerpen; Luther b. v. noemde den brief van Jacobus een stroobrief, zeide, dat de drie eerste Evangelien geene Evangelien waren, enz. Toch vermogten de vooroordeelen van Luther niet den meer gezonden zin zijner leerlingen op 't dwaalspoor te brengen; vandaar het verschijnsel, dat door hen, alsmede door de Gereformeerden, evenals door de Katholieken alle boeken des N. Testaments als canoniek werden aangenomen.

Ten opzichte van het O. Testament echter, zegevierde de dogmatische bevangenschap en de zoogenaamde deuterocanonische boeken werden door hen, hoewel meer bepaald door de Gereformeerden dan door de Lutherschen, verworpen 2).

1) Bl. 374.

2) Bl. 373—376.

Zoo is het begrip van de dogmatische traditie en van de kerkelijke uitlegging der H. Schrift volledig ontwikkeld. Toch moeten wij nog, om het zeldzaamste misverstand te voorkomen, spreken over de verhouding van de geleerde verklaring der heilige boeken tot die, welke van de Kerk uitgaat.

De uitlegging der Kerk houdt zich niet met alles in het bijzonder bezig, wat de opmerkzaamheid van den wetenschappelijken exegeet tot zich trekt, b. v. om te bepalen, door wien en met welk doel het boek Job geschreven is; zij verklaart evenmin de woorden en verzen stuk voor stuk of hunnen Zusammenhang onder elkander; ook de antiquiteiten in haren geheelen omvang vallen niet in den kring harer uitlegging; met één woord: hare verklaring strekt zich alleen uit tot de geloofs- en zedelee.

Dit over den omvang harer uitlegging. Wat echter de wijze betreft: zij verklaart niet volgens de regels eener historische grammatische interpretatie, maar geeft de leer, die de Schrift bevat, weer volgens den geest dezer Schrift in haar geheel.

Vandaar, dat de oudste algemeene conciliën geene bijbelplaatsen voor hunne dogmatische bepalingen aanhalen en dat de Katholieke theologen geheel in den geest der Kerk leeren, dat zelfs de bijbelsche bewijsvoering van een voor onbedriegelijk gehouden besluit, niet onbedriegelijk is, maar alleen het uitgesproken dogma zelf.

De diepste grond van dit gedrag der Kerk ligt in de onbestrijdbare waarheid, dat zij niet eerst door de Schrift gegrond werd, maar reeds bestond, toen de deelen der Schrift ontstonden; zij vernam haar dogma uit den mond van Christus en de Apostelen zelve. Moest de Kerk eerst door een geleerd onderzoek haar dogma verkrijgen, dan geleek zij op hem, die door onderzoeking der door hem zelven geschrevene papieren, eerst wilde ontdekken, of hij werkelijk bestaat.

De wezenlijke inhoud der Schrift is eeuwig in de Kerk tegenwoordig, wijl die haar hartebloed, haar adem, haar

ziel, haar alles is. Wie ooit met eenigen ernst er over heeft nagedacht, wat het beteekent, als Christus zegt: „ik ben met u tot aan het einde der wereld,” zal deze beschouwing der Katholieke Kerk aangaande zich zelve althans begrijpelijk vinden 1).

Het gezegde bevat nu echter ook de bepaling van de grenzen en vrijheden der Katholieke geleerden bij de verklaring der Heilige Schrift. De Katholiek toch heeft de overtuiging, dat de Kerk eene goddelijk onfeilbare inrigting is, dat dus geene door haar verworpene leer in de Schrift vervat is, maar het kerkelijke dogma met haar overeenstemt. 2) Hij kan dus, tenzij hij zijn karakter opgeeft, tenzij hij ophoudt te gelooven, dat de Kerk het onfeilbare gezag voortdurend blijft bezitten, tenzij hij dus ophoudt Katholiek te zijn, geene andere leer in de Heilige Schrift vinden, dan die ook in de Kerk geleerd wordt, een eisch, dien men moet erkennen als zeer redelijk. Terwijl nu alzoo elk, die de leer der Katholieke Kerk aanneemt, alleen hare geloofs- en zede-leer omhelst, daar zij alleen in dit opzigt den zin der Schrift uitspreekt, is ook de geleerde exegeet door zijne kerkelijke belijdenis tot niets meer verbonden, en blijft hem een ruim veld over, om zijn exegetisch talent en zijne philologische en antiquarische kennis te beproeven, en voor de ontwikkeling der wetenschap nuttig aan te wenden. 3)

Als men nu spreekt van „leer der Patres,” kan men daarmede bedoelen „de traditie,” want, voorzooverre die Vaders op de boven beschrevene wijze de Schrift verklaren, zijn zij repraesentanten van den geloovigen voortijd en dus getuigen voor de erfleer, doch ook alleen in dit opzigt, geenszins voor zooverre zij over duizend dingen hunne bijzondere inzichten en beschouwingen ons openbaren.

1) Bl. 377, 378.

2) Bl. 379.

3) Bl. 380.

Uit dit oogpunt beschouwd, dat nl. niet zij spreken, maar het geloof der algemeene Kerk door hen zich uitspreekt, hebben zij voorzeker beslissende autoriteit, en in dit opzigt stemmen ook wij noodwendig met hen overeen, wijl ééne geloofsleer door de geheele geschiedenis der Kerk steeds voorhanden is, en zijn moet 1).

Zoo was, en is nog steeds de leer, die de Kerk van den beginne af aan, alle tijden door, heeft beleden, één met die der Schrift en heeft dus de Katholieke Kerk volkomen regt in den eisch, dien zij doet aan hare leden, dat zij de Schrift, in welke immers onder de leiding van denzelfden geest de zelfde heilsleer is neergelegd, als in de Kerk steeds werd beleden, ook naar haren geloofsregel uitleggen; ja men mag zeggen, dat deze vordering met die eener echt historisch-grammaticsche verklaring volkomen overeenkomt, en juist de beste uitlegging van deze soort het best de leer der Kerk zal weergeven 2).

§ 6. Hierarchie.

Wat wij onder hierarchie te verstaan hebben, wordt door MÖHLER op de volgende wijze uiteengezet.

Zoo als we boven (§ 1) zagen, aldus begint hij te redeneren, was de Kerk eene goddelijk-menschelijke instelling. Daar dit nu zoo is, wordt van de eene zijde, tot het openlijk werkzaam zijn in de Kerk, het bekleeden van het ambt van leeraar en de bediening der sacramenten, vóór alles, eene goddelijke inwendige roeping en eene hoogere bevoegdheid gevorderd 3).

Van de andere zijde echter is dat goddelijke en onzichtbare wezen der Kerk aan een menschelijk zichtbaren vorm ver-

1) Bl. 382, 383.

2) Bl. 384—388.

3) Bl. 388.

bonden, en moet dus de van boven gegevene roeping eerst gekend en vervolgens ook erkend worden, d. i. de volmagt tot openlijke kerkelijke werkzaamheid moet door eene uitwendige, door menschen, volgens het bevel van Christus te voltrekken, iets uitwendigs en goddelijks aanduidende en bemiddelende handeling, d. i. door een sacrament, verleend worden.

Ware de Kerk onzichtbaar, dan had ze slechts een inwendig zuiver geestelijk offer en een algemeen priesterschap noodig; nu echter, nu ze zichtbaar is, verlangt ze, dat de vuur- en geestdoop tegelijk ook een waterdoop zij; anders uitgedrukt, dat het geestelijke door iets zinnelijks aanschouwelijk gemaakt worde. Dit is ook van toepassing op de priesterwijding. De inwendige en uitwendige wijding, de aardse en hemelsche zalving zijn tot één verbonden.

De Kerk kan niet ieder, die zegt, dat hij inwendig tot priester gewijd is, te gelijk ook als zoodanig vereeren, maar, gelijk hij eerst in het goddelijke dogma der Kerk naauwkeurig en gestreng onderrigt en opgevoed moet zijn, om het voort te kunnen planten, zoo erlangt hij ook door hare uitwendige wijding de inwendige van God: door de handoplegging van den bisschop ontvangt hij den heiligen Geest.

De zichtbaarheid en daarmee verbundene duurzaamheid der Kerk vorderen dien ten gevolge eene van Christus, als het uitgangspunt, beginnende, in eene onafgebrokene reeks voortdurende kerkelijke ordening; zoodat, evenals de Apostelen door den Heiland gezonden werden, deze zich later opvolgers kozen, en zoo voort tot op onze dagen. Aan deze van den Heiland uitgegane en onafgebroken voortlopende reeks van bisschoppen wordt vooral, als aan een uitwendig teeken erkend, welke de ware door Hem gestichte Kerk is.

Het episcopaat, de voortzetting van het apostolaat, wordt dus als eene goddelijke instelling vereerd; evenzoo en juist daarom ook het eenheidspunt en hoofd van het episcopaat, de paus, die onmisbaar is, om dat episcopaat te maken tot

eene in- en uitwendig wel verbonden eenheid, en alle geloovigen tot een waar levend geheel te verbinden 1).

Welk eene onbeholpene, vormlooze massa zou de Katholieke Kerk zijn, had niet de geheele Kerk één hoofd, aangesteld door Christus, en had niet dat hoofd een, in erkende regten en verplichtingen, zich openbarenden invloed op elk harer deelen! Zou die Kerk zich niet spoedig in tallooze Kerkjes gesplitst hebben, als er niet een sterke, magtige band was geweest, die allen te zamen vereenigde; als de opvolger van den heiligen Petrus ze niet met vastheid had zamengehouden?

Voorzeker! het geheele gezag der Kerk in geloofszaken zou verdwenen zijn, de geheele beschouwing, die de Katholieke Kerk van zich zelve heeft als eene zichtbare, de plaats van Christus bekleedende inrigting, zou te loor gegaan zijn, of was veeleer in het geheel niet ontstaan, zonder een zichtbaar hoofd. Met eene zichtbare Kerk is een zichtbaar hoofd noodwendig gegeven.

Een enkel voorbeeld moge de noodwendigheid van dat gezag doen zien.

Als de Kerk het regt van bevestiging niet had, zouden soms onkerkelijke belangen verkeerde menschen op den bischopsstoel brengen, die misschien in korten tijd het gemeenschappelijke geloof zouden vernietigen of althans zouden toelaten, dat het te loor ging.

Hetzelfde zou het geval zijn, als ze het regt tot afzetten niet had; ook dan zou zij een onwaardigen herder niet kunnen verwijderen en dus de Kerk aan ondergang en verderf prijsgegeven zijn. Wat zou de Kerk vermogen zonder orgaan, en wat het orgaan, als niemand verplicht was, gehoorzaamheid aan hetzelfde te betoonen?

1) Bl. 388—391.

Een zichtbaar hoofd met wezenlijke en onvervreembare regten is dus met de zichtbaarheid der Kerk gegeven 1).

De wezenlijke kerkelijke regten van dat zichtbare hoofd, van dien paus, kan men bij de canonici naslaan, hoewel hij, in verschillende tijden en bij verschillende volkeren, vele tijdelijke en plaatselijke regten heeft bezeten, die tot het wezen der zaak niet afdoen.

Voor 't overige zijn, zoo als bekend is, door verschillende oorzaken over de verhouding tusschen den paus en de bisschoppen, twee systemen heerschende geworden, het episcopaal en papaal-systeem, van welke het laatste, zonder de goddelijke instelling der bisschoppen te loochenen, de kracht van het centrum vooral op den voorgrond stelde, het eerste, zonder de goddelijke instelling van het primaat te loochenen, de kracht vooral naar de peripherie zocht over te brengen 2).

Zoo elkander als goddelijk eerbiedigende, vormen zij eene voor het kerkelijke leven zeer weldadige tegenstelling. Terwijl dus de pausen in vereeniging met de bisschoppen de algemeene Kerk vertegenwoordigen, zijn volgens de Katholieken hunne dogmatische bepalingen onbedriegelijk.

Wat nu de aartsbisschoppen en patriarchen betreft, deze zijn te beschouwen, als op zich zelve geene wezenlijke tusschenpersonen vormende, tusschen de bisschoppen en den paus, terwijl de priesters (in engeren zin) als eene verveelvuldiging van den bisschop te beschouwen zijn, die, zich zelve als zijne helpers erkennende, in hem de zichtbare bron hunner magt, hun hoofd en middenpunt vereeren.

1) Bl. 391, 392.

2) In eene noot voegt MÖHLER hier bij: „De algemeenste bepalingen van het episcopaal-systeem vinden wij op de synoden van Constanz (1414) en Bazel (1431); zij zeggen: „de paus is aan een algemeen wettig zamengeroepen concilie onderworpen,” eene eenzijdigheid, welke consequent doorgevoerd, de Kerk met vernietiging bedreigde. Deze steile leer kan als reeds verdwenen beschouwd worden.”

Zoo is dus, naar de beschouwingswijze der Katholieken, alles organisch met elkander verbonden, en, evenals de boom, naarmate zijne wortelen zich dieper in de aarde verbergen, zich in 't bezit van te krachtiger kruin mag verheugen, zoo ook de gemeente van Christus; hoe meer de gemeenschap met Hem zich bevestigt, en in Hem als den vruchtbaren grond wortels heeft geschoten, des te magtiger en sterker vertoont zij zich ook naar buiten 1).

§ 7. De Kerk aan gene zijde van het graf.

Na aan de hand van MÖHLER de geheele leer der Katholieken over de Kerk, zoo als die hier op aarde bestaat, te hebben voorgesteld, zien wij nu, welke de leer der Katholieken is over de Kerk aan gene zijde van het graf. Ten opzichte van de geloovigen, die door hunnen dood uit de zichtbare gemeenschap met ons uittreden, en in een ander leven overgaan, leert de Katholieke Kerk, dat zij door dien overgang hunne gemeenschap met ons niet afbreken, zoolang wij althans ons zelve niet vrijwillig losmaken. Allen, die met de wijding der liefde gescheiden zijn, alsook die hooger geschapene wezens, die nooit met ons hier op aarde geleeft hebben, doch wel onder hetzelfde hoofd Jezus Christus, vormen met ons ééne Kerk, één eng gesloten band. Maar niet allen, die leden waren der Kerk hier op aarde, komen bij hunnen overgang in het volgende leven in denzelfden zaligen toestand, maar, naardat zij in meerdere of mindere mate met het goddelijke leven zijn vervuld, komen zij in eene verschillend gevormde nieuwe wereld.

De minder ontwikkelden komen in een toestand, die met hun nog onvolmaakt religieus-zedelijk leven overeenkomt en

1) Bl. 393, 394.

dit leven volmaakt; de meer ontwikkelden in een toestand van, aan eene doorgaande heiliging verbondene, zaligheid.

De eersten worden met regt, evenals de leden der Kerk op aarde, nog tot de lijdende Kerk gerekend, daar hun leven niet slechts door het vuur der loutering nog doorgaat, maar te gelijk als aan straf onderworpen moet opgevat worden; terwijl de laatsten, met de reeds vroeger gezaligden, tot de triumferende Kerk worden gerekend.

Met de Katholieke leer der regtvaardiging is die van een reinigingstoestand of vagevuur onmiddellijk gegeven; wij behoeven dus alleen nog te spreken over de bijzondere wijze van gemeenschap, die tusschen ons en de arme, aan een reinigend vuur overgegevene, zielen uitgeoefend wordt.

Van der jeugd af aan heeft men ons geleerd, zegt MÖHLER, en wij worden door den levendigen drang van ons harte er toe genoopt, onze bede voor hen tot God en Jezus Christus op te zenden. Vooral houden wij God het offer van Christus aan het kruis voor, en bidden Hem, dat Hij, om zijns Zoons wil, jegens de lijdende broeders genadig moge zijn, en hunne intrede in de eeuwige rust bespoedigen.

Deze wijze van doen, die wij, daar de liefde ons er toe dringt, nu eenmaal niet kunnen nalaten, steunt niet slechts op de zeden der oudste volken en van het uitverkoren volk Gods in het bijzonder; maar ook op de vroegste geschiedenis der Christelijke Kerk, en wij vereeren deze wijze van doen als eene apostolische traditie.

Voor het overige leert de Kerk over de wijze van straf en de plaats van het vagevuur verder niets, daar zij hierover geene hoogere openbaring heeft ontvangen, en, als wij spreken van reinigend vuur, dan geschiedt dit alleen in den gebruikelijken, figuurlijken zin 1).

1) Bl. 443—446.

Is dit de betrekking, die er volgens de Katholieken bestaat tusschen de lijdende Kerk hier op aarde en die aan gene zijde van 't graf: geheel anders is het verkeer, dat tusschen ons en de triumferende Kerk plaats vindt.

Niet alleen werken de leden van die triumferende Kerk door het Christelijke leven, dat zij tijdens hun verblijf hier op aarde leidden, blijvend onder ons voort; maar zij werken voor ons ook nog op hoogere wijze, waaraan eene bijzondere tegemoetkoming van onze zijde beantwoordt. Hoe reiner hunne liefde en hoe grooter hunne zaligheid is, des te meer zijn zij met liefde jegens ons vervuld, en bij ons strijden en kampen niet onverschillig. Zij bidden God voor hunne broeders, en wij van onze zijde bidden hen, in 't bewustzijn, dat het gebed eens regtvaardigen veel vermag, om hunne voorbede. De daad, waardoor wij dit doen, heet aanroeping (*invocatio*), de daad, waardoor zij die aanroeping beantwoorden, voorpraak (*intercessio*).

De kerkelijke voorstelling der Heiligen, als religieus-zedelijke voorbeelden, verbonden met de leer van hunne voorbede bij God, en de daaraan beantwoordende aanroeping van hen door ons geeft het begrip der heiligenvereering, welke tot aanbidding staat, als de tusschen schepselen aanwezige wederzijdsche betrekking tot aller afhankelijkheid van hunnen gemeenschappelijken Schepper en Heer.

Voor 't overige: zullen wij Christus aanbidden, dan moeten wij ook Heiligen vereeren. Hun glans is slechts eene afstraling zijner heerlijkheid en een bewijs zijner oneindige magt. Wie dus Heiligen vereert, verheerlijkt Christus, uit wiens kracht zij zijn voortgekomen, en van wiens waarachtige Godheid zij getuigen. Daarom heeft de Kerk de feesten ter gedachtenis aan de gewigtigste keerpunten in het leven des Heeren met de feesten der Heiligen omgeven, zoodat dus in het leven der Heiligen tevens de werking en vrucht van

het leven van Christus tot aanschouwing en gevoel worden gebracht.

Nog moet MÖHLER ten slotte opmerken, dat de leer der Katholieke Kerk niet is, dat men Heiligen aanroepen *moet*, maar alleen, dat men hen aanroepen *mag*, terwijl zij van het geloof aan de godheid van Christus, aan zijn middelaarsambt, aan zijne ons heiligende genade geenszins leert, dat het nuttig en heilzaam, maar dat het onvoorwaardelijk noodzakelijk is 1).

Op deze wijze stelt, volgens MÖHLER, de Katholieke Kerk zich de Kerk ten laatste aan gene zijde van het graf voor: wij gaan voort met de mededeeling, welke volgens hem de betrekking is tusschen Kerk en Bijbel bij Lutherschen en Gereformeerden.

1) Bl. 443—449.

AFDEELING II.

De Kerk en de Bijbel, volgens Möhler, bij de Lutherschen en Gereformeerden.

§ 1. De Heilige Schrift eenige bron en regter in geloofszaken.

Terwijl, zoo als we boven (Afdeeling I, § 5) zagen, door de Katholieken eenstemmig wordt geleerd, dat aan de Kerk het opperste gezag toekomt in geloofszaken, zien wij, volgens onzen schrijver, bij de Protestanten in het algemeen, als ook bijzonder bij de Lutherschen, wier wijze van voorstelling wij het eerst beschouwen, niet aan de Kerk, maar aan de Heilige Schrift het regt toegekend, niet alleen om bron, maar ook zelfs om regter te zijn in geloofszaken. Ter inleiding geeft hij eerst het volgende.

Groot gewigt 1) is door ons aan de stelling gehecht, dat eene positieve godsdienst, zal ze steeds als beslissende autoriteit werken, voortdurend door eene autoriteit tot het komende geslacht moet worden gebragt. Toch moet men dit

1) Bl. 395 volg.

niet zoo verstaan, alsof de gewone wijze, waarop van een historisch feit getuigd wordt, ook hier voldoende ware, en dus, wanneer slechts geloofwaardige oog- en oorgetuigen over den Godsgezant schriftelijk berigt hebben gegeven, hunne geschriften de toereikende en blijvende autoriteit voor alle tijden zijn, dus Mattheus, Marcus, Lucas en Johannes de voortdurende autoriteiten zijn voor hen, die Jezus Christus willen leeren kennen.

Neen! de Christen stelt de bijbelsche geschiedschrijvers niet in ééne klasse met de overige historici, en juist daarom ook den lezer er van niet met den lezer van elk ander oud geschiedboek.

Wij houden het voor noodig aan te nemen, zegt MÖHLER, dat de evangelische berigtgevers, hetgeen ze verhalen, onder geheel bijzondere omstandigheden hebben neergeschreven, om door geen twijfel verontrust te worden, of ze wel goed gehoord, gezien en begrepen hebben; juist daarom heeft men ook, van het begin der christelijke tijdrekening af aan, het noodig geacht, tot het regt verstand van die Schriften geheel bijzondere voorwaarden te stellen, opdat ook wij regt mogten hebben, vast en zeker te kunnen zeggen, dat wij datgene, wat zij onvervalscht berigten, ook zonder bedrog in ons hebben opgenomen.

Wij kunnen ons dus hier niet tevreden stellen met de mid-delen, die men gewoonlijk aanwendt, om den zin van een schrijver te vatten, en wel om deze eenvoudige reden, dat hier sprake is van zaken van veel grooter belang, nl. van de kennis van dingen, waarvan het heil van onsterfelijke zielen afhangt.

Nog meer redenen dringen ons hiertoe. — Immers wij hebben twee bronnen, uit welke wij onze kennis van God en de goddelijke openbaring putten; de natuurlijke en de bovennatuurlijke openbaring; korter uitgedrukt, het deel voor het geheel genomen, kunnen wij ook spreken van de

openbaring van God *in* ons, en die *buiten* ons in Jezus Christus.

De eerste heeft eene dubbele werkzaamheid: 1° zelve te getuigen van God en onze verhouding tot Hem; 2° de van buiten komende getuigenis op te nemen.

De hoofdzaak is nu maar, dat de getuige *in* ons de waarde zijner uitspraken niet te hoog achte, en gaarne erkenne, dat zij ondergeschikt zijn aan die des anderen, en wel om deze reden, wijl anders geen grond kan worden opgegeven, waarom er naast hem nog een andere getuige noodig zou zijn. Ook de waarde der getuigenis in ons moet naar de wetten der historische kritiek beoordeeld worden. Maar nu heeft diezelfde getuigenis in ons een zeer belangrijk voordeel op die buiten ons, daar zij, te gelijk orgaan zijnde voor deze, ligt, zonder zelve het te willen of te weten, slechts zich zelve hoort, en zoodoende alles verkeerd opvat.

Ook hieruit blijkt dus, dat de getuigenis aangaande den inhoud eener uitwendige openbaring volstrekt niet met die aangaande een ander feit mag gelijk gesteld worden, en men niet beweren mag, dat de schriftelijke getuigenis van geloofwaardige oor- en ooggetuigen in beide gevallen als autoriteit voldoende is, wijl er voor de godsdienstige waarheden een dubbel getuigenis bestaat, en er dus groot gevaar is, dat het van buiten aangebodene, reeds terwijl wij het slechts ter onzer kennis brengen, de kleur van ons binnenste aanneemt, en eene meer of minder groote verandering ondergaat. Daarom is dan ook aan de feillooze Schrift het levende gezag der Kerk ter zijde gesteld, opdat wij het goddelijke woord, zoo als het op zich zelf is, ook voor ons mogen erlangen.

Hadden wij geene inwendige getuigenis aangaande God, dan zou de Schrift alleen als autoriteit voldoende zijn, en zou er geene vrees behoeven te bestaan, zich zelve in plaats van God te hooren, daar dan alles in de rigting naar boven stom ware.

En dit, gaat onze schrijver verder 1), is juist de stelling, van welke Luther uitging. Door zijne leer der erfzonde was er voor gezorgd, dat *niets* in den mensch meer van God getuigde; door zijne leer van de menschelijke onvrijheid en van de alleenwerkzaamheid Gods in 't werk des heils, zoodat de goddelijke geest *alleen* het geloof in den mensch voortbrengt, werd dan ook deze stelling er bijgevoegd: dat de Heilige Schrift alleen de bron, de toetsteen en de regter in geloofszaken is.

Terwijl nu echter de Katholieke Kerk, om den mensch tegen dwalingen in de toeëigening der christelijke waarheid te beveiligen en hem de zekerheid te verschaffen, dat hij ze bezit, zich zelve als den door Christus ingestelden en dus voldoende borg aanbiedt, zoekt Luther die zekerheid daardoor te bereiken, dat hij God alleen werkzaam laat zijn; hij zegt: „de Heilige Geest leest in de Heilige Schrift, niet gij.”

De Reformatoren in 't algemeen stelden zich de zaak zoo voor, dat, wie slechts onmiddellijk zich tot de Heilige Schrift wendde, ook haren inhoud onmiddellijk in zich opnam. Al het menschelijke willende vermijden, verwierpen zij ook het, de werkzaamheid des enkelen menschen, leidende gezag der Kerk, zonder te vreezen, dat nu de subjectieviteit der geloovigen vrij spel zou hebben. Zoo wordt zeer naïef de lezer der Heilige Schrift met deze zelve verwisseld, en het onmiddellijk overgaan van haren inhoud regt kinderlijk aangenomen, en vergeten, dat het iets geheel anders is te zeggen: „de Heilige Schrift is de bron der heilsleer,” en: „zij is regter bij de bepaling van datgene, wat heilsleer is.”

Dit laatste toch vermag zij evenmin te zijn, als het burgerlijk wetboek te gelijk regter kan zijn; naar hetzelfde

1) Bl. 398, volg.

immers wordt regt gesproken; doch het spreekt niet zelf regt.

In zijn Geschrift tot de Boheemsche broeders spreekt Luther het uitdrukkelijk uit: de geloovige is de vrijste regter van al zijne leermeesters, daar hij inwendig door God alleen geleerd wordt.

Gelijke uitdrukkingen vinden wij ook bij Zwingli. Hieruit is het verschijnsel te verklaren, dat de Reformatoren oorspronkelijk bepaalde tegenstanders van alle filosofie en speculatie waren, zoo zelfs, dat Carlstadt de theologiae candidati aanspoorde, in plaats van te studeren, een handwerk te leeren, om den menschelijken geest niet met dingen op te vullen, die het indringen van den goddelijken geest slechts verhinderden, terwijl hij hun daarin zelf dan ook voorging; en dat ook Melanchthon bij een bakker in de leer ging, wel niet, om den Bijbel te leeren verstaan, maar om den reeds op bovengenoemde wijze uitgelegden Bijbel toe te passen; want de plaats: „in het zweet uws aanschijns zult gij uw brood eten,” vatte hij als een goddelijk gebod op, om met de handen te arbeiden 1).

Zoo beschouwden dus, volgens de voorstelling van MÖHLER, Luther en zijne volgelingen de Heilige Schrift, niet alleen als bron, maar ook als regter tegelijk in zaken des geloofs.

Toch eindigt onze schrijver zijne beschouwingen over het bovenstaande niet, dan, na nog het een en ander ter verklaring en regtvaardiging er van te hebben in 't midden gebragt. Wel is 2), zegt hij, ons niet onbekend, dat Luther zelf deze zijne oorspronkelijke zienswijze zeer heeft gewijzigd, gelijk dit ook met de Lutherschen en Gereformeerden nog meer het geval was; doch dit doet hier niets ter zake. Zullen wij de inwendige wording van het Protestantsche begrip over de Kerk aanschouwelijk voorstellen, dan mogen wij het latere

1) Bl. 398—403.

2) Bl. 403, 404.

niet voor het vroegere nemen, noch het eene met het andere verwisselen.

De latere voorstellingen van Luther, die verbeteringen van de vroegere zouden zijn, bragten tegenspraak in het geheel. Daarenboven waren het slechts uitwendige verschijnselen, die Luther een anderen weg deden betreden, vooral de opkomst der Wederdoopers, die zich eveneens op de inwendige onderwijzing van God beriepen. Nu zag hij, buiten staat hen op dezen weg te weerleggen, zich genoodzaakt het onmisbare der menschelijke pogingen, om de Schrift regt te verstaan, weder op den voorgrond te stellen.

Toch dwalen zij, die meenen, dat Luther alleen door eene historisch-grammatische verklaring den zin der Heilige Schrift meende te kunnen uitvorschen. De geleerde interpretatie was hem alleen het middel, om zich en anderen den door onmiddellijke en uitsluitende werkzaamheid Gods in den mensch verkregen zin exegetisch te verduidelijken, 't geen echter volgens zijne grondstellingen geheel onnoodig mag schijnen.

In korte woorden eindelijk zou men de meening en van Luther en van Zwingli, volgens onzen schrijver, zoo kunnen weergeven: „God heeft ons, door zijn inwendig, zonder eigenlijke menschelijke inspanning werkend magtwoord, door middel der H. Schrift alleen, zijn woord ingeplant; volgens dit inwendige woord, welks werking het christelijke bewustzijn is, moet dus het uitwendige verklaard worden.” — Is het moeilijk zich eene heldere voorstelling van de vroegste inzichten der Reformatoren te vormen: toch meent de schrijver zoo, in korte woorden, den juisten zin hunner uitspraken te hebben zamengevat 1).

§ 2. Algemeen Priesterschap.

Daar dus elk geloovige wordt beschouwd als inwendig

1) Bl. 403, 404.

alleen door God geleerd, en zonder eigenlijk menschelijk toedoen tot de christelijke kennis komende, kon niet alleen een uitwendig christelijk leeraarsambt niet meer begrepen worden; maar was ook de ordening als sacrament niet meer noodig, ja veeleer overbodig; de uitwendige ordening veranderde dus in eene uitsluitend inwendige daad, waardoor God de wijding des geestes aan allen op gelijke wijze mededeelt.

Met één woord, zegt MÖHLER, Luther vatte de oud-christelijke idee van een algemeen priesterschap op, en paste het misvormd op zijne onderneming toe. Volgens hem hadden alle geloovigen van Christus eene priesterlijke waardigheid ontvangen, die een ieder tot het leeraarsambt, tot de vergeving der zonde en de bediening van alle sacramenten niet alleen regt gaf, maar ook verplichtte. De heilige geest en de inwendige zalving leerde een ieder alles, wekte in hem het geloof en deed hem daar van zeker zijn. Doch hadden allen regt, om priesters te zijn, ze moesten evenwel, *om onorde te vermijden*, het regt van allen aan een of meer uit hun midden overdragen, die het dan in hunne plaats uitoefenden, nadat de aanzienlijksten uit de gemeente hun de handen opgelegd en daardoor tot hunnen bisschop gemaakt hadden. De ordening is dus niets dan de invoering in een kerkelijk ambt.

Ziedaar dan, verklaart onze schrijver, de behoefte aan gemeenschap, die in elken mensch zich uitspreekt en in den Christen op de levendigste wijze te voorschijn treedt, geheel en al miskend, en elk Christen voorgesteld als een God, die alles weet, alle waarheid, alle leven in zich bezit, zich zelven in alle opzigten geheel en al voldoet.

Zoo als Luther zich den Christen denkt, laat het zich niet eens meer begrijpen, waarom deze ook slechts een leermeester noodig heeft, en waarom eene gemeente, van welke ieder lid al zijne behoeften zelf kan bevredigen, nog een leeraar aanstelt, dewijl immers de reden daarvoor opgegeven, „om onorde te vermijden” geheel en al onhoudbaar is. Waartoe is dan

ook de verzameling ter gemeenschappelijke opbouwning noodig, waartoe het onderwijs, wanneer elk zich als eene in zich afgeslotene, zich zelf voldoende monade mag beschouwen? 1).

Van geheel andere grondstellingen ging de Apostel Paulus uit, 1 Cor. XII. Zegt Luther: „een iegelijk wordt uit den doop tot het leeraarsambt geboren,” Paulus vraagt met nadruk: „zijn allen profeten, zijn allen leeraars?” Hoe Luther er toe kwam, om elk geloovige als geheel onafhankelijk van eene religieuse gemeenschap, en dus als kerkelijk vrij te beschouwen, is duidelijk: daar hij de autoriteit der bestaande Kerk tegen zich had, moest hij zich onmiddellijk op die van den in hem werkenden God beroepen. De gevolgen van deze leer bleven echter niet uit. Spoedig ontstond er eene algemeene verwarring, daar ook de minst bevoegden zich voor geroepen tot het leeraarsambt hielden.

De confessie van Augsburg zocht hieraan wel is waar te gemoet te komen, door vast te stellen, dat niemand openlijk als leeraar mogt optreden, tenzij hij op wettige wijze daartoe geroepen was; doch zij deed dit met een artikel, dat niet uit het systeem te verklaren is, terwijl ook deszelfs zin evenzeer twijfelachtig is, daar er niet nader bepaald werd, waarin die wettigheid bestond. Het wettige bestond juist daarin, dat er niets uitwendig wettigs bepaald werd, en elk, die zich door den goddelijken geest gedreven geloofde, als leeraar mogt optreden. Evenzeer is het in strijd met de grondstellingen van Luther, dat later de Consistoriën zich het regt voorbehielden, om over de bekwaamheid van een candidaat tot het predikambt te beslissen.

Toch is het zeer opmerkelijk, zegt MÖHLER, dat de Lutherschen, ja de rijpere Luther zelf zijne grondbeschouwingen althans practisch verwierpen, en daardoor op ondubbelzinnige wijze toonden, dat zij ze wel ter vernietiging eener bestaande

1) Bl. 404—407.

Kerk geschikt, maar voor de opbouw en bevestiging eener nieuwe Kerk geheel onbruikbaar oordeelden.

Om daartoe te geraken, moest men weer geheel, zoo als dan ook geschiedde, tot de Katholieke wijze van beschouwing terugkeeren 1).

§ 3. Onzichtbare en zichtbare Kerk.

De geloovige wordt (zie boven § 1) volgens Luther en de zijnen alleen door God geleerd, met uitsluiting van alle menschelijke werkzaamheid; hij is dus ook onfeilbaar, en het laat zich derhalve niet begrijpen, waarom er voor hem nog eene aanvullende, met gezag toegeruste, gemeenschap noodig zou zijn. Geen wonder dan nu ook, dat de Kerk voor hen niets is, dan eene onzichtbare gemeenschap, daar in 't geheel geen redelijk doel voor het bestaan van eene zichtbare Kerk meer kan gedacht worden. Zoo stelde dan ook Luther zich de Kerk voor.

In zijn geschrift *Vom Papstthum* zegt hij, „ik geloof aan een heiligen geest, eene gemeenschap der heiligen.” „De gemeente of verzameling bevat allen, die in 't regte geloof, de regte hoop en de regte liefde leven, zoodat het wezen, het leven en de natuur der Christenheid niet is eene ligchamelijke verzameling, maar eene verzameling der harten in één geloof.”

Het is dus duidelijk, dat hij zich de Kerk, als zijnde „eene vereeniging van harten in één geloof,” als onzichtbaar voorstelt.

Toch zagen we reeds, hoe hij, ofschoon volgens hem de geloovigen inwendig door God alleen geleerd worden, evenwel op eens, zonder eenigen in zijn stelsel gelegenen grond, ook menschelijke leeraars laat optreden, ja hen zelfs wettig laat beroepen.

1) Bl. 407—412.

Hierdoor wordt de Kerk weder eene zichtbare, erkenbare inrigting, daar wij de slecht zamenhangende voorstellingen van God, als den eenigen leeraar, en een voor bevoegd verklaarden menschelijken leeraar nu zoo op nieuw terug vinden, dat de onzichtbare Kerk toch ook eene zichtbare is.

Is de Kerk dus, zoo spreekt Luther elders, geheel geestelijk, hoe zal dan erkend worden, waar een deel van haar op aarde is? En hij beantwoordt deze vraag aldus: „het noodwendige teeken, waaraan wij haar erkennen en dat wij ook hebben, is de doop en het avondmaal, en voor alles het Evangelie.”

Nog beter noemt de Augsburgsche Confessie de Kerk: „eene gemeenschap der heiligen, in welke het Evangelie op de regte wijze geleerd en de sacramenten goed worden bediend.”

Bij Luther zoowel als in de Confessie van Augsburg vinden wij dus hetzelfde: de Kerk zichtbaar en onzichtbaar te gelijk; want, voorzoover zij alleen uit heiligen bestaan moet, is zij onzichtbaar, terwijl zij, voorzoover in haar geleerd en de sacramenten bediend worden, het niet vermijden kan zichtbaar te zijn 1).

De wijze nu, waarop volgens Luther de Kerk ontstaat, hebben wij ons, naar zijne voorstelling, aldus te denken: in een of ander mensch ontkiemt het geloof aan Christus; ontwikkelt zich deze kiem tot rijpheid, dan is de discipel van Christus gevormd; eenzaam geloovende, staat hij alleen in betrekking tot God in Christus, hij is lid der verborgene, onzichtbare Kerk. Zoodra hij echter zijn geloof uitspreekt, wordt datgene, wat in hem verborgen was, zichtbaar, en hij wordt een openlijk, zichtbaar leerling van den Heiland. Vindt hij nu meer van zijns gelijken, en verbinden zij zich met hem, dan wordt de onzichtbare gemeenschap eene zichtbare 2).

Het geloof, dat inwendig allen bezielde en tot één maakte,

1) Bl. 412—415.

2) Bl. 415 volg.

vóór zij elkander kenden, wordt nu ook, als mededeeling of gemeenschappelijke leer, een uitwendige band, die allen omslingert; evenzoo de sacramenten, de uitwendige cultus, dien zij als door Christus verordend, erkennen. Dat dit de voorstelling van Luther was, blijkt o. a. ook nog uit zijn boek, *De servo arbitrio* tegen Erasmus.

Terwijl nu, zoo als wij reeds vroeger zagen (Afdeeling I, § 5), bij de Katholieken de laatste grond voor de waarheid eener geloofsstelling daarin bestaat, dat de ééne, onfeilbare, zichtbare Kerk haar alle eeuwen dóór geleerd heeft, bekeerden Luther en Zwingli, als een noodwendig gevolg van hunne beschouwing over de Kerk, die „eene bloot inwendige en zuiver geestelijke vereeniging is, welker leden door den H. Geest alleen geleid worden,” dat juist het inwendige gevoel van de waarheid eener stelling, de laatste grond voor de waarheid van die stelling was.

„Dan,” zegt Luther (*Auslegung des Briefes an die Galater*), „kunt gij zeker zijn van uwe zaak, als gij vrij en zeker durft besluiten en zeggen: „dat is de regte en zuivere waarheid, daarop wil ik leven en sterven en wie anders leert, hij heete en zij, wie hij wil, die is vervloekt.”

De plaats van Paulus: „wanneer een engel uit den hemel een ander Evangelie verkondigde, die zij vervloekt,” gaf Luther aanleiding tot deze bewering, doch hij overwoog niet, dat het een Apostel was, die dit zegt, aan wien de Heer zelf verschenen was, en wien geheel buitengewone openbaringen ten deel waren gevallen, met wien geen onzer zich gelijk mag stellen. — Op gelijke wijze laat ook Zwingli zich hieromtrent uit.

Wel is het eene waarheid, zegt onze schrijver, dat het reeds op andere wijze als leer van Christus bekende dogma, zich ook door persoonlijke waarnemingen en door eene volle verzekerdheid van den geloovige zal bewijzen; doch omgekeerd is het evenzeer waar, dat dezelfde verzekerdheid ook bij de

grootste dweepers wordt gevonden, zoo als Luther dan ook gelegenheid genoeg had, in zijn eigen leven op te merken. Hij zelf doet het ons in zijn eigen leven daarenboven ten duidelijke zien. Zijn godsdienstig gevoel werd voorzeker door de leer der alleenwerkzaamheid Gods in het werk des heils levendig opgewekt, doch is daarom de gevolgtrekking, die hij maakte, dat die stelling dus „leer van Christus” was, juist? — Calvijn en Beza vonden in de aanneming eener onvoorwaardelijke praedestinatie eene wonderbare bemoediging en krachtigen troost. Zwingli gevoelde zich bij het ontvangen der sacramenten door geene hogere goddelijke kracht gesterkt en gezaligd. Alle Hervormers met elkander hadden de ervaring opgedaan, en waren er zich levendig van bewust, nooit een goed werk verrigt te hebben. Doch mag men hieruit de gevolgtrekking maken, dat daarom die verschillende leerstukken Christelijk-apostolische leer zijn?

Voorzeker niet! Uit ons eigen, individuëel leven eene algemeene wet op te maken, zoo als de Hervormers dat deden, is niet geoorloofd. Maar één is ons voorbeeld, één onze wetgever; en dat voorbeeld en die wetgever is Christus, geen schepsel 1).

§ 4. Terugblik.

Vatten wij nu de punten van verschil tusschen de leer over de Kerk, volgens Katholieken en Protestanten, zoo als wij die tot nog toe, aan de hand van MÖHLER, hebben uiteengezet, te zamen, dan kunnen wij met hem zeggen 2): de Katholieken leeren: de zichtbare Kerk komt eerst, dan de onzichtbare; gene vormt deze; terwijl de Lutherschen juist andersom zeggen: uit de onzichtbare Kerk komt de zichtbare voort; de eerste is de grond van de laatste.

1) Bl. 415—419.

2) Bl. 419.

Dat de Lutherschen dwalen, en het regt aan de zijde der Katholieken is, valt niet moeilijk te bewijzen. Immers toen Christus het rijk Gods begon te verkondigen, was het nergens voorhanden, dan in Hem en in de goddelijke idee; het kwam van buiten tot de menschen en wel eerst tot de Apostelen. Toen deze door den menschgeworden Zoon van God van buiten naar binnen gevormd waren, en dus de uitwendige roeping ontvangen hadden, om het Evangelie verder te verkondigen, gingen ook zij, als werktuigen van den in hen werkenden Christus, van buiten het beeld van den hemelschen mensch in het binnenste brengen van hen, in welke vroeger het beeld des aardschen was uitgedrukt, en zoo kwam en komt nog steeds uit de zichtbare de onzichtbare Kerk voort. Het begrip eener uitwendige historische openbaring vorderde deze orde.

Geheel anders echter Luther. Eerst is, volgens hem, het christelijk bewustzijn (*interior claritas sacrae Scripturae*), daarna komt ook de uitwendige zekerheid (*exterior claritas sacrae Scripturae*); de Kerk is eene gemeenschap van heiligen, in welke het Evangelie op de regte wijze verkondigd wordt. Vóór alles zijn er dus heiligen voorhanden, wier oorsprong en afkomst onbekend is; — dan prediken zij. Op de vraag: „hoe zijn zij dan zelve discipelen van Christus geworden?” blijft hij het antwoord schuldig.

Het algemeene priesterschap van alle Christenen gaat vooraf, en uit dit komt het bijzondere voort, terwijl toch omgekeerd het bijzondere het algemeene vooronderstelt 1).

De Apostelen hebben immers niet den Heer geroepen, noch de leerlingen der Apostelen deze. Het uitwendig gezag veranderde bij Luther in een inwendig, daar het uitwendig gezag, de traditie, door hem werd verworpen. Wilde Luther van zijne idee over de Kerk consequent besluiten tot Christus,

1) Bl. 420.

dan had hij een uitwendigen historischen Christus en eene uitwendige openbaring zeer goed kunnen missen, ja de laatste had hij als niet passend moeten afwijzen 1).

Wel beriep hij zich, om zich nog in overeenstemming te houden met eene uitwendige openbaring, op het uitwendige, geschrevene woord der Heilige Schrift; maar toch liet hij altoos weder de laatste beslissing aan het inwendige woord over; alleen tegenover de fanatische secten, die zich eveneens op het inwendige woord beriepen, hield hij het uitwendige woord vast, ja beriep zich zelfs, als bewijs voor sommige leerstukken, o. a. voor de tegenwoordigheid van Christus bij 't avondmaal, op het gezag der steeds bestaan hebbende zichtbare Kerk!

Uit deze wezenlijke verkeerdheid vloeide dan ook het voortdurend weifelen voort tusschen de aanneming van eene zichtbare of onzichtbare Kerk, het uitwendige of inwendige woord, als laatsten grond, om eene leer aan te nemen of te verwerpen, zoodat nu eens de zichtbare Kerk de onzichtbare beoordeelt, dan weer omgekeerd. Vandaar ook de twist later ontstaan, of Luther eene zichtbare, dan of hij eene onzichtbare Kerk geleerd heeft; hij wilde beide en leerde beide, hoewel in tegenspraak met zich zelve.

Wijl nu zoo, volgens de grondstellingen van Luther, de subjectiviteit moet beslissen, wat historisch feit is, wat niet, zien wij talloze variaties in de leer ontstaan, en wat een ieder waar meende te zijn, dat legde hij te gelijk ook den Heiland in den mond. Aldus kwam het zoover, dat de openbaring Gods in Christus betwijfeld, verworpen, ja bespot werd; want eene openbaring, die ons over haren eigen inhoud in 't onzekere laat, openbaart niets en weerspreekt, ja weerlegt daardoor zich zelve 2).

In één woord, aldus vat MÖHLER dit alles te zamen, wat het zegt: „het woord is mensch, is vleesch geworden,” werd

1) Bl. 421.

2) Bl. 422, 423.

Luther nooit helder; had hij zich tot het ware begrip van de menschwording van den Logos kunnen verheffen, dan zou hij zeker ook de Kerk als opvoedingsinrigting hebben begrepen, terwijl men nu bij hem zelfs niet inzielt, hoe de mensch ook slechts tot de Heilige Schrift komt, en in 't geheel niet, waarom hij onderrigt en menschelijke opvoeding noodig heeft; God immers leert hem alles en wel inwendig.

En toch, zoo gaat MÖHLER voort, hoewel eenzijdig, is Luthers begrip van de Kerk daarom nog niet valsch. Beschouwde hij de Kerk ook al niet als eene levende inrigting, in welke de mensch heilig wordt, toch sprak hij het uit, dat het haar laatste en hoogste doel is, uit heiligen te bestaan. Het inwendige der Kerk, dat toch het voornaamste is, treedt overal bij hem op den voorgrond en eene onbetwistbare waarheid bevat het woord van Luther, dat, al behoort men ook uitwendig tot de Kerk, men daarom nog geen waar burger is van het rijk van God. Er is niet aan te twifelen, of de onzichtbaren, zij, die in het beeld van Christus overgegaan zijn, zijn de dragers der zichtbare Kerk; zonder hen zou de Kerk spoedig geheel en al te niet gaan, en alleen door hen en met hen blijft zij leven, en trotseert zij alle gevaren en alle vervolgingen.

Zeer juist zag Luther in, dat eene onmiddellijk van God uitgaande openbaring ook eene goddelijk gegrondveste Kerk, en het Christelijk geloof eenen hooger, dan bloot menscheelijken waarborg vorderde. Zijn gebrek was, dat hij niet behoorlijk overwoog, wat het zegt, dat de onmiddellijke openbaring van Christus eene uitwendige is; anders zou hij ook begrepen hebben, dat de door God gestichte Kerk eene zichtbare moest zijn.

Eindelijk nog heeft de stelling, dat de inwendige Kerk eerst is, en dan de uitwendige, eene volkomen ware zijde. Wij zijn geene levende leden van de uitwendige Kerk, dan nadat wij tot de inwendige behooren; het uitwendig aangebo-

dene moet in ons opgenomen en verwerkt, het objectieve subjectief bij ons geworden zijn.

Maar dit rijk Gods in ons begint, wast en rijpt niet, voordat het ons eerst uitwendig tegemoet komt. De uitwendige openbaring, onderwijzing en opvoeding is steeds de eerste voorwaarde van het inwendig opgewekt en onderwezen worden; is echter het uitwendige inwendig geworden, dan wordt ook het inwendige weer uitwendig en het naar binnen doorgedrongen beeld weer naar buiten teruggekaatst 1).

Niet moeilijk valt het, na alles wat wij tot nu toe gezien hebben, te begrijpen, dat, en waarom het primaat verworpen werd en verworpen worden moest. De leer toch, dat Christus slechts eene onzichtbare Kerk gesticht heeft, is onvereinigbaar met de andere, dat Hij haar een zichtbaar hoofd gegeven zou hebben; het eene sluit het andere uit. Daar bij Luther de tusschenkomst van menschen bij ons gelooven bijna gelijkbeteekenend was met de tusschenkomst van den duivel, moest hem reeds de idee van het primaat, geheel afgezien van de, door de gebreken van sommige dragers van dat primaat, vaak ontluisterde geschiedenis van hetzelfde, als antichristelijk en de paus als de antichrist toeschijnen, als iemand, die in het ambt van Christus, het onzichtbare en eenige Hoofd der Kerk, ingrijpt.

Voor het overige, gelijk de Protestanten over het pausdom oordeelen, zoo ook over het Katholieke begrip van bisdommen. En evenzoo werd, zoo als reeds is te kennen gegeven, de traditie door hen verworpen.

Toch erkennen zij enkele leerstukken, ons door de traditie bewaard, b. v. de dogmatische bepalingen der vier eerste Oecumenische Concilies; doch niet wegens hare kerkelijke objectiviteit; maar wijl zij, van hun subjectief standpunt, haar door de H. Schrift bevestigd vonden.

1) Bl. 424—428.

Doch, zegt MÖHLER, eene leer is niet christelijk-evangelische waarheid, wijl deze of gene ze als vrucht van zijn bijbellezen voor „leer van Christus” houdt; maar alleen dan, als de Kerk, de door Christus met gezag voorziene inrigting, ze voor „leer van Christus” verklaart.

De reden van dit alles was deze: de Reformatoren deden het objectieve historische Christendom geheel en al in hunne subjectiviteit opgaan, en moesten daarom wel de traditie verwerpen 1).

§ 5. Leer der Gereformeerden over de Kerk.

Veel meer dan met de zienswijze van Luther, is onze schrijver ingenomen met die van Calvijn, ofschoon hij ook met deze zich niet geheel en al kan vereenigen.

De algemeene beschouwingen over de Kerk, zegt hij 2), namen de Gereformeerden, zonder verandering van Luther over, en bevestigden ze plegtig in hunne symbolische geschriften. Alleen Calvijn onderscheidt zich door menige eigenaardigheid. De voorvallen in den wijden kring des kerkelijken levens, van Luther af tot op den bloeitijd van Calvijn, in rijke menigvuldigheid voorkomende, hadden den diepsten indruk op hem gemaakt. Het was hem niet ontgaan, dat het door zijn voorganger gegeven begrip van een Christen, als een in zich zelf afgesloten, zich zelf voldoende wezen, eene verdichting is, die strijdt met alle ervaring. Het verschijnsel had hem getroffen, dat de leeraars der nieuwe Kerk vaak zonder invloed en achtig waren, dat het volk hun vaak ook de noodigste gehoorzaamheid weigerde, en alle tucht en orde vaak gevaar liepen. Te Genève was bovendien de kerkelijke reformatie aan eene burgerlijke omwenteling vastgeknoopt, heerschte voorts de wild-

1) Bl. 428—432.

2) Bl. 432.

ste teugelloosheid en werd aldus ruime stof gegeven tot ernstig nadenken.

Calvijn geloofde den band, die het individu met een groot geheel verbond, te moeten op den voorgrond stellen, eene nieuwe vereering van de Kerk, van welke Luther altoos met zulk eene minachting had gesproken, te moeten scheppen, en het aanzien harer opzieners vaster te moeten gronden.

Hij bragt zorgvuldig al het goede, of althans voor zijne doeleinden bruikbare, dat ooit over de Kerk gezegd was, te zamen, en had er zelfs volstrekt geen bezwaar in, menige bloem uit het zoo gehate „corpus juris canonici” in zijn tuin te verplanten 1).

Zoo wilde hij liever eenige in het Protestantsche systeem geheel onhoudbare stellingen overnemen, dan consequent al de van Luther overgeërfde grondstellingen gebruiken. In het begin zijner uiteenzetting *over de Kerk* 2) maakt hij zijne lezers dadelijk op de natuurlijke onwetendheid, traagheid en wispelturigheid des menschen opmerkzaam, en wijst er op, dat de mensch dus zekere inrigtingen noodig heeft, om het geloof te wekken, te voeden en tot rijpheid te brengen. En die behoefte kan volgens hem voldaan worden; want, in de Kerk is de schat des Evangelies neergelegd; herders en leeraars zijn door God ingesteld en met gezag toegerust, opdat hunne prediking steeds moge bloeijen, en eene heilige overeenstemming in 't geloof en eene goede orde bereikt worden. Daarna spreekt hij van de onzichtbare Kerk, en dringt er bij de zijnen op aan, dat ze 1° de overtuiging vasthouden, dat er werkelijk eene onzichtbare Kerk is, „eene schare van uitverkorenen, die, hoewel elkander niet van aangezicht kennende, toch in één geloof, ééne hoop en ééne liefde als leden onder den éénen Christus vereenigd zijn;” en 2°, dat ze met onwankelbaar vertrou-

1) Bl. 433.

2) In de *Institutio Christ. Relig.* L. IV.

wen aannemen, dat zij zelve ook tot die onzichtbare Kerk behoorren, die slechts ééne zijn kan, daar eene deeling van Christus onmogelijk is.

Daarna 1) begint hij te spreken over de zichtbare Kerk, en zegt: hoe heilaanbrengend het inzicht in het wezen der zichtbare Kerk is, blijkt reeds alleen uit haren heerlijken, roemvollen naam: „Moeder”. Er is geen ingang in het leven, zegt hij, als zij ons niet in haren schoot ontvangt, als zij ons niet aan hare borsten voedt en beschermt, tot wij dit sterfelijk vleesch uittrekken en den engelen gelijk zijn.

Daarenboven is er buiten haren kring geene vergeving van zonden, geene zaligheid; Jesaja en Joël getuigen dit en Ezechiël stemt met hen overeen. Calvijn beroept zich vervolgens op Ephes. IV: 11, eene plaats, die de Katholieke Kerk steeds heeft gebruikt ter bevestiging van hare beschouwing over zich zelve.

Hij gaat dan voort: „wij zien dus, dat God, die in één oogenblik de zijnen kan voleindigen, ze toch slechts door middel van de kerkelijke opvoeding tot den mannelijken leeftijd wil doen opwassen.”

Die opvoeding nu bestaat daarin, dat den herders, als door God ingesteld, de prediking en uitlegging des goddelijken woords is opgedragen, en aan hunne leiding allen, met een zachtmoedigen, leersamen geest beziel, zich overgeven. God is het, die wil, dat wij naar zijne dienaars zoo hooren, als sprak Hij zelf tot ons. Voorts waren de afscheuringen van de Kerk steeds aan hoogmoed of naijver te wijten, en zou hij, die den heiligen band der eenheid losmaakte, ook de regtvaardige straf voor die goddelooze echtbreuk niet ontgaan.

Calvijn, gaat onze schrijver voort 2), is even onuitputtelijk in het weerleggen van zich zelf, als onwankelbaar in het vertrouwen op de gedachteloosheid der menschen, van

1) Bl. 435, 436.

2) Bl. 437.

wie hij in allen ernst verwacht, dat zij de gronden, die zijne ongehoorzaamheid jegens de Katholieke Kerk veroordeelen, goedwillig als bewijzen aannemen, dat zij zich aan hem en zijne instellingen moeten onderwerpen.

Gelijk wij alzoo, zegt Calvijn elders, eene onzichtbare Kerk belijden, die alleen door het oog van God gezien wordt, zoo zijn wij ook gehouden eene Kerk, die het voor het oog van de menschen is, te vereeren, en in hare gemeenschap te blijven. Dáár, zegt hij, is de ware Kerk, waar het predikambt in eere wordt gehouden, en de prediking des goddelijken woords met gehoorzaamheid wordt aangehoord 1).

Uit bovengemelde grondstellingen van Calvijn moet ook het verschijnsel verklaard worden, dat hij de ordening der predikers behield en wel met de bepaling, dat niet het volk, maar het Presbyterium ze voltrekken zou; ja hij toont zich zelfs geneigd, de priesterwijding als sacrament te erkennen. Vandaar ten deele het merkwaardige verschijnsel, dat in de Engelsch-Gereformeerde Kerk het episcopaat werd gered, hoewel het niet te ontkennen is, dat hiermede in de Engelsche Kerk de inwendige tegenspraak met zich zelve ten toppunt werd gevoerd. Eene Katholieke hiërarchie en eene Protestant-sche geloofsleer vereenigd!

En is het niet, gaat MÖHLER voort, als een, tot op den huidigen dag, voortdurend gevolg van Calvijns diepere opvatting van de Kerk te beschouwen, dat ook nu nog de gereformeerde theologen veel meer deugdelijks over dit onderwerp leveren, dan de Lutherschen, zoo als dit b. v. in Marheineke en Schleiermacher onder de nieuwere Protestanten ten duidelijkste blijkt? En is dit zoo, 'tgeen niet valt te ontkennen, hoeveel te meer moeten wij ons dan niet verbazen, als Calvijn de erkenning van de goddelijkheid der H. Schrift alleen van het getuigenis des H. Geestes in den mensch

1) Bl. 433.

afhankelijk maakt, en er toe komen kon, om de zoo juiste stelling van Augustinus: „ik zou de H. Schrift niet gelooven, zoo niet het aanzien der Kerk mij daartoe drong”, zoo vreeselijk verkeerd op te vatten.

Hier zien wij dus weer het vurige streven, dat zoo ernstig er naar getracht had tegen de subjectieve willekeur iets objectiefs over te stellen, stilstaan, en klaarblijkelijk alleen, om de mogelijke gevolgtrekkingen te vermijden, die uit het onloochenbare feit, dat in de Katholieke Kerk en door haar, de canon is vastgesteld en alle boeken van dien canon ongeschonden zijn bewaard gebleven, ter gunste van die Kerk konden gemaakt worden, en dus bij Calvijn, even als bij Luther, ter laatster instantie de beslissing overgelaten aan het inwendige gevoel, en dus alles prijsgegeven aan subjectiviteit en persoonlijke willekeur 1).

§ 6. De Kerk aan gene zijde van 't graf.

Tegen de vroeger door ons (Afd. I, § 7), omtrent dit onderwerp uiteengezette leer der Katholieken, naar de voorstelling van MÖHLER, stellen de Protestanten, volgens hem, niets dan doode kritiek en negaties over 2).

Wat vooreerst het vagevuur betreft, Luther loochende het in het begin evenmin als de voorbeden voor de afgestorvenen. Niet zoodra echter was hem zijne regtvaardigingsleer regt helder geworden, of hij drukte zich, b. v. in de door hem vervaardigde *Smalkaldische artikelen*, ten sterkste tegen de erkenning van hetzelfde uit, en noemde het zelfs eene uitvinding des duivels.

Evenzoo verklaren ook Calvijn en de symbolische geschriften van zijne partij zich er ten sterkste tegen. Zij trachten niet te bedekken, wat hen hiertoe dreef, maar spreken

1) Bl. 439—443.

2) Bl. 449, volg.

het duidelijk uit, dat de aanneming van een reinigingsoord hun geheele stelsel in de war zou brengen. Volgens hunne voorstelling toch zou het eene miskenning zijn van de verdiensten van Christus, die immers alleen zalig maakt, het er voor te houden, dat de geloovige hier namaals nog straffen zou te lijden hebben, en niet onmiddellijk in den hemel wierd opgenomen. Evenmin als voorts de Lutherschen de gemeenschap van de leden der strijdende Kerk loochenen, maar toch de voorwaarden verwerpen, onder welke zij eene ware, werkelijke en levendige worden kan, zoo ontkennen zij ook niet eene tusschen ons en de heiligen bestaande gemeenschap, maar laten het bij de bloote voorstelling daarvan, en de waarheid ontbreekt er aan, daar zij òf geene werkelijkheid, òf slechts eene halve heeft.

De engelen echter, zegt MÖHLER, moesten wel duivelen, en de heiligen booze daemonen zijn, indien van hen kon gedacht worden, dat eene koude onverschilligheid jegens ons hen vervulde, en, hunne liefde tot God ware nietswaardig in zich zelve, indien zij ook niet voor ons werkzaam wilden zijn. Deze gedachte was het misschien wel, die de duitsche Reformatoren er toe bracht, om niet lijnregt zich tegenover de Katholieke leer te stellen 1).

Vooreerst toch geven zij toe, dat het leven der heiligen navolgenswaardig is; voorts loochenen zij niet, dat de heiligen voor de Kerk in 't algemeen bidden, maar zij beweren: men mag de heiligen niet om hunne voorspraak bidden, wijl Christus alleen onze voorspraak is. Wonderlijk echter is het, zegt onze schrijver, dat de heiligen wel voor ons tot God bidden, zonder te vreezen, dat zij in het middelaarsambt van Christus ingrijpen, en God en Christus zelfs hunne werkzaamheid toelaten en er geene aanmatiging in vinden, maar wij niet om die voorbede mogen bidden, wijl onze bede eene be-

1) Bl. 450, 451.

leediging bevat, terwijl toch datgene, waarom wij bidden, geene in zich sluit. Zoo ons gebed om hun gebed strafbaar is, moet ook hun gebed eveneens als strafbaar beschouwd worden. Is echter hun gebed zelve loffelijk en Gode aangenaam, waarom niet ook de bede om hetzelfde?

Verder veroorzaakt, volgens hem, het bewustzijn hunner voor ons tusschentredende werkzaamheid noodwendig eene werkzaamheid van onze zijde, daar elke gemeenschap wederkeerig is, en aan het werk van de eene zijde het werk van de andere moet beantwoorden. Voorzeker zou onze onverschilligheid omtrent hunne voorbede haar vernietigen, en alle gemeenschap tusschen beide vormen der eene Kerk geheel doen ophouden.

Kunnen wij echter, zegt MÖHLER, niet onverschillig zijn, dan staat de leer der Katholieke Kerk vast 1). De voorspraak der heiligen, en de daaraan beantwoordende bede tot hen van onze zijde, is er zooverre van af, de verdiensten van Christus te verkleinen, dat ze veeleer eene vrucht van zijne verlossende, hemel en aarde weer vereenigde werkzaamheid is. Is het echter waar, dat de voorbede der heiligen in het middelaarsambt van Christus ingrijpt, dan moet alle voorbede en bede om voorbede, ook onder levenden, geheel en al verworpen worden.

Men had daarenboven moeten overwegen, dat de Katholicken van geen heilige zeggen, dat hij voor ons gestorven is, en ons in zijn bloed vergeving der zonden verworven en den Heiligen Geest gezonden heeft. Door de gemeenschap echter met Christus hebben alle door Hem verheerlijkten deel, zoowel aan zijne gerechtigheid, als ook aan alles wat daarmede verbonden is, en vandaar de kracht hunner voorbede; vandaar ook de bevoegdheid, haar en van nog levende en van reeds gestorvene regtvaardigen te verlangen.

1) Bl. 452, 453.

Calvijs aanhangers en de Remonstranten in Holland hebben zich dergelijke voorstellingen omtrent dit punt gevormd. Ook zij verklaarden de voorstelling van eene voorbede der heiligen voor ons voor een bedrog des Satans, wijl daardoor de regte wijze van bidden verhinderd werd en de heiligen niets van ons weten, ook omdat zij zich niet bekommeren, om 'tgeen onder de zon gebeurt.

Van dit standpunt alleen, zoo besluit MÖHLER, waarbij men zich voorstelt, dat de heiligen gelijk zijn aan de goden der Epicureën en vrolijk en vergenoegd in den hemel leven, zonder zich in 't minst aan ons menschen te laten gelegen zijn, en daardoor in hun genot te laten storen, is eerst het verbod zich tot de heiligen te wenden, houdbaar. Zulke idealen echter van heiligen, zoo als slechts de grootste zelf-zucht ze zich kan scheppen, hebben waarlijk niets, waardoor zij tot eene vriendelijke toenadering kunnen uitlokken, en „God beware ons,” dit is zijn laatste woord, „dat in den hemel zulk eene zaligheid ons deel zij, boven welke aan den toestand van elken mensch op aarde, in wien ook slechts eene kiem van deelnemende liefde is, oneindig de voorkeur te geven is 1).”

Op deze wijze stelt MÖHLER de leer over de Kerk volgens Lutherschen en Gereformeerden voor, zoodat wij nu kunnen overgaan tot de beoordeeling van het door hem gegevene.

1) Bl. 453, 454.

HOOFDSTUK II.

Möhlens voorstelling van de Kerk en den Bijbel bij de Katholieken en Protestanten beoordeeld.

AFDEELING I.

Bij de Katholieken.

Inleiding.

De taak, die ons in dit gedeelte onzer verhandeling wacht, is niet gemakkelijk; want het heeft eene eigenaardige moeilijkheid, MÖHLER te beoordeelen. De lezer zal deze opmerking reeds, onder het nagaan van het vorige hoofdstuk, gemaakt hebben. In plaats toch van 'tgeen men in eene Synboliek zou verwachten, eene uit de openlijke Symbolen of kerkelijke schriften geputte wetenschappelijke uiteenzetting van de tegen elkander overstaande leerstukken van Katholieken en Protestanten te geven, welke MÖHLER zelf beloofd had 1), hebben we gezien, dat hij velerlei redenering heeft, waarbij hij slechts uiterst zelden tot de belijdenisschriften teruggaat. Hij blijft niet bij de bronnen, maar beroept zich, wat de Roomsche Kerk betreft, op den bestaanden toestand,

1) Zie den titel en bl. 1.

door hem geïdealiseerd, waaruit hij de overtuiging der Katholieken veel meer, dan de leer der Roomsche Kerk voorstelt. Daarbij worden dan nog wel hier en daar bijbelplaatsen aangehaald, om die geïdealiseerde voorstelling te regtvaardigen. Maar het zijn toch meest zwevende onbepaalde ideën, die hij geeft, geen dogmen. Zullen wij hem goed beoordeelen, en ons niet door zijne vaak kunstige redenering laten misleiden, dan moeten wij die ideën zoo vast mogelijk zoeken te maken, 't geen vaak niet gemakkelijk is.

Wil men eene proeve van de wijze, waarop MÖHLER te werk gaat, ééne enkele, die ons duidelijk zijne wijze van handelen doet zien; men sla bladz. 334 en volgg. open. Daar geeft hij eene meer uitvoerige uiteenzetting der beschouwing van de Kerk bij de Katholieken. Hij spreekt over de innige vereering en liefde, die de Katholiek jegens de Kerk gevoelt, zoodat van haar te scheiden, eene misdaad zou zijn, voor welker grootte zijne ziel zou terugdeinzen. En de reden daarvan, zegt hij, is deze, dat de idee der gemeenschap, zoo als die in de Katholieke Kerk gevonden wordt 1° zijn gevoel en verbeeldingskracht, 2° zijn verstand bevredigt. Vooraan wordt dus gevoel en verbeeldingskracht gesteld, terwijl het verstand eerst later datgene, wat gevoel en verbeeldingskracht hebben voortgebracht, ook voor zich mag zoeken te begrijpen en aannemelijk te maken. Zóó wordt dus eigenlijk het verstand omgekocht. Want wat kan niet, nadat het eerst als goed en waar is aangenomen, nu ook door eenige verstandsredenering worden verdedigd en aanbevolen? Niet het onderzoekend verstand en het heldere begrip gelden dus bij hem het eerst, maar het zoekend gevoel en de scheppende verbeeldingskracht 1).

1) MÖHLERS betoogtrant is hierin dezelfde, als die aan de kettersche Valentinianen wordt verweten door Tertullianus, *Adv. Valent.* c. 1: *Habent artificium, quo prius persuadeant, quam edoceant. Veritas autem docendo persuadet, non suadendo docet.*

Is zulk redeneren geoorloofd? Als men eene Symboliek wil schrijven, moet men immers op historisch standpunt staan. Waarom dus niet de uit de Symbolen geputte leer in hare oorspronkelijke tegenstelling tegen elkander over geplaatst? De reden is blijkbaar. Zoo doende wordt de gelegenheid opgesteld, om vreemde bestanddeelen tusschen de echte in te voegen, veel, waaraan de Reformatoren aanstoot namen, weg te laten, en vele kritieke punten te verzwijgen.

Onze schrijver had zijn boek niet mogen noemen: *Darstellung der dogmatischen Gegensätze der Katholiken und Protestanten*, met de bijvoeging: *nach ihren öffentlichen Bekenntnisschriften*.

In onze beoordeeling zullen wij tweederlei maatstaf aanleggen; vooreerst en voornamelijk den historischen, of MÖHLER geeft, wat hij volgens de symbolische boeken moest geven, en daarna ook nu en dan den evangelischen, of, wat hij uit het Evangelie afleidt, hiermede overeenstemt. Van veel nut is ons, vooral wat het eerste betreft, geweest het bekende werk van Dr. F. C. BAUR, *Der Gegensatz des Katholicismus und Protestantismus nach den Principien und Hauptdogmen der beiden Lehrbegriffe*, 2 Aufl. 1836, en dat van C. IMM. NITZCH, *Eine protestantische Beantwortung der Symbolik* Dr. MÖHLERS, Hamburg 1835. Het eerste geschrift is tevens eene beantwoording van MÖHLERS *Neue Untersuchungen der Lehrgegensätze zwischen den Katholiken und Protestanten. Eine Vertheidigung meiner Symbolik gegen die Kritik des Herrn Professors Dr. BAUR in Tübingen*, Mainz 1834, 2 Aufl. 1836. Deze *Untersuchungen* bevatten weinig dat niet reeds in de Symboliek is vervat, daar ze meer eene verdediging tegen de eerste uitgave van BAURS geschrift zijn, zoodat wij er voor ons onderwerp niets bijzonders in vonden. Veel hebben wij ook geleerd uit HASE'S *Handbuch der protestantischen Polemik gegen die römisch-katholische Kirche*, zweite Auflage, Leipzig 1865. Evenwel lieten deze drie beroemde schrijvers nog een ruim

veld van onderzoek en nadenken tegen MÖHLER open. Immers Hase noemt zeer te regt het werk van MÖHLER *ein geistesmächtiger Angriff auf die protestantische Kirche*; want dit blijft het, ook zelfs na hunne drievoudige bestrijding; dit blijft het vooral wat betreft de leer van de Kerk en den Bijbel, wijl MÖHLER hier eene zwakke zijde van het Protestantismus voor zich had.

Overbodig is het derhalve gewis niet, dit onderwerp nog eens ernstig ter hand te nemen. Moge onze zwakke poging maar iets bijdragen, om het in helderder licht te plaatsen!

§ 1. Het begrip van Kerk.

In zeer verschillende beteekenis wordt het woord *Kerk* door MÖHLER gebruikt, zoodat het, ten einde tot eene eenigzins juiste bepaling te komen, wat nu eigenlijk volgens zijne voorstelling de Kerk is, bepaald noodig is, de verschillende beteekenissen, waarin wij het woord bij hem vinden, naast elkander te plaatsen. Hij zegt ergens 1): „de Kerk op aarde is de door Christus gestichte *zichtbare* gemeenschap van alle geloovigen, in welke de door Hem gedurende zijn aardsch leven ter ontzondiging en heiliging der menschheid ontwikkelde werkzaamheid, onder de leiding van zijn geest, tot aan het einde der wereld door middel van een door Hem ingesteld, onafgebroken voortdurend apostolaat wordt voortgezet, en door welke in den loop der tijden alle volken tot God teruggevoerd worden.” Deze omschrijving van *Kerk* zou ook des noods de Protestant kunnen overnemen.

Elders 2) noemt hij de Kerk: „de onder de menschen in menschenlijken vorm voortdurend verschijnende Zoon van God, zijne voortdurende vleeschwording;” later 3): „de plaats-bekleedster van Christus.” Nog weder zegt hij 4): „de Kerk voedt op voor het rijk Gods; zij is het, die Christus al meer

1) Bl. 310.

2) Bl. 333.

3) Bl. 340.

4) Bl. 380.

en meer in den mensch en de menschheid afdrukt.". Wat de ware Kerk is, wordt vooral erkend 1) aan de van den Heiland uitgegane en onafgebroken voortlopende reeks van bisschoppen, en 2), „om dat episcopaat te maken tot eene in- en uitwendig verbonden eenheid, en alle geloovigen tot een waar levend geheel te vereenigen, is het eenheidspunt, de paus, onmisbaar."

Het wezen der Kerk is volgens MÖHLER dus, dat ze is: de onder den paus, als 't gemeenschappelijk hoofd, en eene onafgebroken reeks van bisschoppen bestaande zichtbare gemeenschap van alle geloovigen, ten doel hebbende de ontzondiging en heiliging van alle menschen; weshalve zij is eene groote opvoedingsinrigting voor alle menschen.

Toch wordt er vaak door hem met het woord *Kerk* gespeeld en dit in zeer verschillende beteekenissen gebruikt. Eens zegt hij 3): „de grootte der ellende, waarin de Kerk in den tijd der Reformatoren verzonken was, kunnen de Protestanten afmeten naar de grootte der dwaling, waarin zij zelve verzonken zijn." De Kerk was dus ook volgens MÖHLER afgedwaald, en toch volgt er onmiddellijk op: „beide, èn Protestanten èn Katholieken, moeten eens, zich van schuld bewust, uitroepen: wij allen hebben gedwaald; alleen de Kerk is 't, die niet dwalen kan, alleen *zij* is eeuwig onbevlekt op aarde 4)."

Wat is nu hier in deze laatste woorden de Kerk? Is zij niet de ideale Kerk der Protestanten, waartegen de schrijver elders zooveel weet in te brengen?

Ook wordt de *Kerk* door hem vaak verwisseld met de „geestelijkheid" of „de hierarchie," die de Kerk vertegenwoor-

1) Bl. 390. 2) Bl. 392. 3) Bl. 353.

4) Men herinnert zich, hoe de Lamartine bij het omwentelingsfeest van 1848 de natie voor groot, heilig en aanbidswaardig verklaarde, zonder te kunnen aanwijzen, waar die natie werd gevonden.

digt, b. v. als hij zegt: „de Kerk is regter in geloofszaken,” „de Kerk verklaart de Heilige Schrift,” enz.

Ook wordt de *Kerk* wel met den paus verwisseld: „als de Kerk het afzettingsregt niet had 1);” lees: als de paus, 't orgaan der Kerk, het afzettingsregt niet had.

Wie zijn nu volgens onzen schrijver de leden van die Kerk? Leden: alle geloovigen 2), terwijl de paus met de gezamenlijke bisschoppen de Kerk vertegenwoordigen. Voorzover zij de lijdende Kerk kan genoemd worden, behooren ook nog tot haar die afgestorvenen, welke, in onvolmaakten toestand van deze aarde gescheiden, nog in het vagevuur vertoevende, voortdurende loutering noodig hebben; terwijl de meer ontwikkelden, in de, aan eene doorgaande heiliging verbonden, zaligheid verkeerende, tot de triumferende Kerk moeten worden gerekend. Evenwel vormen allen, onder 't zelfde hoofd Jezus Christus, met ons ééne Kerk, één eng gesloten band 3).

Ook dit is zwevend en onbepaald. Alle geloovigen zijn leden der Kerk; om lid der Kerk te wezen, moet men dus iets gelooven; wat echter het voorwerp van het gelooven moet zijn, wordt niet opgegeven. Doch dit is minder te verwonderen. Het geloof is in MÖHLERS Kerk vaak eene zeer onbepaalde zaak. Het is eene gemoedsstemming, waardoor men zich meest blindelings, als een kind aan de moeder, aan de Kerk overgeeft, zonder juist te weten, waarom, waaraan en in hoeverre men dit doet, of zelfs, wie die moeder is. Daarom laten de symbolische geschriften der Roomsche Kerk zich eveneens zeer onbepaald hierover uit, zoo zelfs, dat de synode van Trente in 't geheel geen leerstuk over de Kerk heeft gegeven. Toch wordt door haar steeds stilzwijgend voorondersteld, dat zij zelve de Kerk is, of althans vertegenwoordigt.

1) Bl. 392.

2) Bl. 393.

3) Bl. 444, en passim.

De Catechismus Romanus 1) sprak het echter duidelijker uit, wie de Kerk omvat: „de triumferende in den hemel: de gezaligden; de strijdende op aarde: goeden en goddeloozen, beide in dezelfde gemeenschap des geloofs en der sacramenten, slechts door leven en zeden ongelijk.” Elders 2) zegt hij: „est populus fidelis per universum orbem dispersus.”

Hoewel het voorwerp des geloofs niet nader bepalende, spreekt dus de Catechismus van de gemeenschap der sacramenten als noodwendig om tot de Kerk te behooren. Duidelijker nog vinden wij dit uitgesproken bij den algemeen als regtzinnig erkenden Bellarminus, wanneer hij 3) als voorwaarden, om tot de ware Kerk te behooren, noemt: 1° dezelfde geloofsbelijdenis; 2° gemeenschap derzelfde sacramenten, en eindelijk 3° onderworpenheid aan de wettige herders, vooral aan den éénen plaatsbekleeder van Christus op aarde, den paus te Rome.

Over dit een en ander spreekt MÖHLER in 't geheel niet. Evenmin rept hij zelfs met een enkel woord van de geloofsbelijdenis, welke van allen, die eenige waardigheid in de Kerk bekleeden, gevorderd wordt, zoo als zij vervat is in de *Professio Fidei Tridentina*, waarin het zeer duidelijk is uitgesproken, wat door den geloovige moet aangenomen of verworpen worden, en de voorwaarden vrij wat bepaalder zijn opgegeven, op welke men tot lid van de Kerk kan aangenomen worden 4).

1) *Catech. Rom.* I, 10, 6. 2) *Cat. Rom.* I, 10, 3.

3) BELLARMINI, *Eccles. milit.*, Lib. III, c. 2.

4) Door haar wordt o. a. gevorderd: onvoorwaardelijk geloof aan het Symbolum Nicaenum, aan de onvervalsheid der traditie, aan de juiste verklaring der Heilige Schrift door de Kerk, aan de zeven door Christus ingestelde sacramenten, aan de onfeilbaarheid van de besluiten der Synode van Trente, aan de persoonlijke tegenwoordigheid van Christus in 't misoffer, aan het vagevuur, aan de noodzakelijkheid van de aanroeping der heiligen, het nut der vereering hunner reliquiën, enz. Zie de *Forma Juramenti Professionis Fidei* zelve, te vinden in de *Libri Symbolici Ecclesiae Catholicae, ediderunt Streitwolf et Klener. Göttingae*, 1838, p. 98—100.

Onze schrijver blijkt dus hier eene bijzondere, wel niet toevallige onbepaaldheid van voorstelling te hebben.

Eene derde vraag, die zich aan ons voordoet, is deze, welke zijn nu de eigenschappen van die Kerk? Zoo als wij in het vorige hoofdstuk zagen, noemt MÖHLER de Kerk, niet zoo als gewoonlijk bij de Katholieken het geval is: één, algemeen, zichtbaar, apostolisch, heilig, onfeilbaar, alleenzaligmakend; maar spreekt hij dit alleen uit, dat zij één is, zichtbaar en onfeilbaar.

In de eerste plaats noemt hij haar één. Twee soorten van bewijzen heeft hij hiervoor: eerst redenering; terwijl hij daarna door het bijbrengen van bijbelplaatsen de slotsom zijner redenering zoekt te staven en aannemelijk te maken.

Hij zegt 1): „de Apostelen ontvingen op 't Pinksterfeest den Heiligen Geest, alleen voorzoover zij eene eenheid, eene vereeniging vormden; zoo zou ook later de vereeniging met Christus alleen in gemeenschap met de zijnen plaats hebben.” Later drukt hij zich dus uit 2): „de waarheid op zich zelve kunnen wij ons slechts als ééne denken; evenzoo de christelijke waarheid; Christus is één persoon en zijn werk in zich zelf één; dus kan Hij ook slechts ééne Kerk gewild hebben.” En die ééne Kerk is dan de Katholieke.

Maar, ziedaar een groote sprong! Onze schrijver verwisselt hier de noodwendigheid eener uitwendige inrigting en gemeenschap ter bewaring en verwerkelijking van 't Christendom voor alle tijden, met de noodwendigheid, dat deze inrigting en gemeenschap nu juist bepaaldelijk is de Roomsche Kerk.

Christus zelf wil die eenheid, gaat hij voort 3). Hij bad (Joh. XVII: 20); dat al de zijnen één zouden zijn in zijn hemelschen Vader en in Hem zelve. Dit wordt door MÖHLER te regt opgevat als eene geestelijke eenheid, wel zichtbaar,

1) Bl. 334, volg.

2) Bl. 338, volg.

3) Bl. 348, 349.

maar zichtbaar door den innigen band der liefde, die allen omslingert. Zoo ook is dit het geval met de plaatsen, die hij uit de brieven van Paulus aanhaalt 1).

Ook daarbij spreekt hij van eene vereeniging, eene eenheid, ontstaan door den éénen geest, die allen moet doordringen. Doch zouden wij hem onze volledige toestemming kunnen geven, dan moest hij niet stilzwijgend steeds van de vooronderstelling uitgaan, dat die eenheid vooral bestaat in het onder één zichtbaar hoofd, den paus, verbonden zijn. Dat hij deze vooronderstelling heeft, blijkt ons vooral later, als hij over de hierarchie handelt.

„De paus,” zegt hij daar 2), „is onmisbaar, om alle geloovigen tot een waar, levend geheel te vereenigen. Welk eene vormlooze massa zou de Kerk zijn, had ze niet één hoofd, en wel een hoofd, aangesteld door Christus, een hoofd, dat een in erkende regten en verpligtingen zich openbarenden invloed heeft op elk harer deelen!” Veel weet hij over de noodwendigheid van zulk een hoofd nog in 't midden te brengen. Jammer, dat hij dit alles neerschrijft zonder eenig bewijs, dat dit hoofd ook door Christus gewild is. Daar hij dit niet doet (voorzekeer een opmerkelijk verschijnsel), ligt het natuurlijk niet op onzen weg, hem op andere wijze te weerleggen, dan door hem het regt te ontzeggen, uit de *à priori* vastgestelde en dus alleen beredeneerde onmisbaarheid van zulk een hoofd te besluiten, dat ook Jezus en de Apostelen dat hoofd gewild hebben. Immers nergens in het N. T. wordt door Jezus of de Apostelen gesproken van eene eenheid, zoo als MÖHLER en de Katholieken haar zich voorstellen, eene eenheid onder één zichtbaar hoofd; maar steeds over eene eenheid onder den éénen onzichtbaren, en toch werkelijk uit den hemel haar regerenden, Heer der Kerk, het hoofd der gemeente, Jezus

1) Bl. 349, 350.

2) Bl. 391.

Christus, en deze voorstelling van MÖHLER is dus strijdig met de uitdrukkelijke uitspraken van het Evangelie 1).

Hetzelfde verschijnsel, waarop wij boven de aandacht vestigden, dat nl. MÖHLER de gewoonte heeft, eerst uiteen te zetten, hoe de Kerk volgens den aard der zaak, zou zij aan haar doel beantwoorden, als ook volgens de uitspraken van Jezus en de Apostelen (die dan op zijne wijze door hem worden voorgesteld), moet zijn, en dan er bijvoegt: „dit nu is juist de beschouwingswijze der Katholieken over de Kerk;” waaruit dan weer onmiddellijk volgt: „dus is de Katholieke Kerk de ware,” treft ons ook weer, als wij overgaan tot de beschouwing, die hij geeft van de zichtbaarheid der Kerk.

Past men hetgeen hij zegt toe op de zichtbaarheid der Kerk in 't algemeen, op de zichtbaarheid van de groote opvoedingsinrigting, door Christus hier op aarde gesticht, dan moet men zeggen, dat er veel schoons en heerlijks in het door hem gezegde is vervat. Volkomen waar zijn vele der gronden, die hij voor die zichtbaarheid der Kerk opgeeft: de menschwording van Gods Zoon, beantwoordende aan de behoefte van den mensch aan opvoeding, beslissend ook voor den aard der middelen, waardoor de Zoon van God ook nog na zijn heengaan, in en voor de wereld werken wilde 2); — de ervaring, dat geen groot werk tot stand komt dan door vereeniging van menschen, zoodat Christus, wilde Hij zijn doel bereiken, ook zulk eene vereeniging moest stichten 3); — de opmerking, dat de zinnelijkheid van den mensch vordert, dat de inwendige wereld, de wereld der ideën hem in een blijvend beeld gegeven zij 4); — de woorden van Jezus (Joh. XVII) en Paulus (1 Cor. XII, Ephes. II: 15, IV: 4). — Doch welk regt heeft hij, om dit alles alleen op de Roomsche Kerk toe te passen?

1) Zie o. a. de plaatsen, die M. zelf aanhaalt, Joh. XVII, 20 Ephes. IV: 5, 1 Cor. XII, enz.

2) Bl. 332.

3) Bl. 332.

4) Bl. 340, volg.

Bewijzen daarvoor worden niet door hem bijgebracht, althans niet regtstreeks. Beroept MÖHLER zich 1) misschien „als op een uitwendig kenteeken, welke de ware, door Christus gestichte Kerk is, op eene onafgebroken voortdurende reeks van bisschoppen;” „op een door Christus ingesteld onafgebroken voortdurend apostolaat” 2), zoo heeft de Grieksche Kerk evenveel regt, om dit te doen.

Zegt hij elders 3): „met eene zichtbare Kerk is een zichtbaar hoofd noodwendig gegeven,” dan diende hij eerst die noodwendigheid te bewijzen. Of is er met een zichtbaar Godsrijk ook een zichtbare God gegeven? Kan integendeel de onzichtbare God zijn zichtbaar rijk besturen: waarom dan ook niet de nu onzichtbare Zoon van God zijne zichtbare Kerk? Bovendien: één zichtbaar hoofd voor de geheele Christelijke Kerk op aarde is eene ongerijmdheid, daar geen mensch in staat is, dat groot geheel te besturen. Daartoe bezit hij noch kennis, noch tijd, noch magt, al ware hij de uitstekendste aller stervelingen.

MÖHLER doet een salto mortale, door uit de bij hem vaststaande noodzakelijkheid van zulk een hoofd tot zijne geschiedkundige werkelijkheid te besluiten. Hij heeft dus ook geen regt, om datgene, wat hij voor de noodwendigheid van eene zichtbare Kerk, uit Jezus en de Apostelen bijbrengt, alleen op de Katholieke Kerk toe te passen.

Gebruikte MÖHLER reeds al de kracht van zijn vernuft, om aan te toonen, dat de Katholieke leer over de Kerk de ware is: genaderd tot den grondslag, waarop het geheele dogmatische gebouw der Roomsche Kerk rust, tot de leer der onfeilbaarheid, is hij niet minder vol scherpzinnige drogredenen. Ook hier worden wij niet teruggebracht tot de belijdenisschriften der Roomsche Kerk, maar is het weer redeneren

1) Bl. 390.

2) Bl. 331.

3) Bl. 392.

en filosofieren, verrijkt met eenige bijbelplaatsen, zonder eenige verklaring er bijgevoegd; ja eindelijk, als gevoelde de schrijver zelf het onvoldoende zijner bewijsvoering, wordt de onfeilbaarheid filosofisch door hem gepostuleerd.

„De komst van Gods Zoon,” zegt hij, 1) „had onder anderen ook dit doel, den mensch met ontwijfelbare zekerheid de godsdienstige waarheid te leeren kennen. Dit doel nu, wordt, volgens de overtuiging der Katholieken, òf in 't geheel niet, òf slechts onvolkomen bereikt, als die beligchaming alleen tijdelijk was, en geene vereeniging voortbragt, die voor alle tijden de toereikende autoriteit bleef, d. i. de plaats van Christus bekleedde.” En die autoriteit is de Kerk, want dezen zin geven de Katholieken aan de woorden van den Heer: „gelijk de Vader mij gezonden heeft, zoo zend ik ook u;” „wie u hoort, hoort mij;” „ik blijf met u tot aan het einde der wereld;” „ik zal den geest der waarheid zenden, die u in al de waarheid leiden zal.”

Daarenboven is het bestaan van zulk eene beslissende autoriteit noodwendig wegens de zinnelijkheid van den mensch 2).

Elders 3) zegt hij: „Christus en zijne Kerk zijn niet te scheiden; Christus is in haar en zij in Hem;” (Ephes. V: 29, 33). „Derhalve is de Kerk evenals Christus onfeilbaar; want (voegt hij er bij, als gevoelde hij de zwakheid van dit bewijs) aan de leiding der Kerk zich overgevende, *mag* de geloovige niet op het dwaalspoor gebragt worden; zij *moet* dus vrij van dwaling zijn.”

Nog één soortgelijk bewijs brengt MÖHLER bij voor de onfeilbaarheid der Kerk 4). Christus, zegt hij, stichtte eene zichtbare vereeniging, zoodat gezegd kon worden: dáár is zijne instelling, zijne Kerk, in welke Hij voortleeft. Hieruit blijkt, dat de Kerk, hoewel uit menschen bestaande, toch niet bloot menschelijk is, maar, evenals Christus, goddelijk en mensche-

1) Bl. 340.

2) Bl. 341.

3) Bl. 335.

4) Bl. 333.

lijk te gelijk. Deze beide zijden hebben dus ook dezelfde praedicaten; is het goddelijke, de levende Christus in haar, het onfeilbare, zoo is toch ook het menschelijke onfeilbaar, wijl het goddelijke zonder het menschelijke niet voor ons bestaat. Dus, laat hij er op volgen, is de zichtbare Kerk: de onder de menschen in menschelijke gedaante voortdurend verschijnende, eeuwig zich verjongende Zoon van God, en is de Kerk, als zijne voortdurende vleeschwording, evenals Hij onfeilbaar en onbedriegelijk.

En aan wien komt nu volgens MÖHLER die onfeilbaarheid bij uitsluiting toe? Wie vormen het orgaan, waardoor zij spreekt?

Zij komt toe aan de dogmatische bepalingen van de bisschoppen, vereenigd met den paus, als vertegenwoordigende de algemeene Kerk 1), en aan geen individu, als zoodanig, maar alleen, als hij in haren geest gevoelt, denkt en wil 2). Dus is ook de paus alleen volgens hem niet onfeilbaar. Dit blijkt ook nog, als hij zegt 3): „zelfs priesters, bisschoppen en pausen hebben soms gewetenloos door hunne ergerlijke levens- en handelwijze, de rookende vlaswiek, die zij volgens plicht en geweten moesten aanblazen, uitgedoofd: die Hölle hat sie verschlungen.”

Komt dit nu overeen met de leer der symbolische geschriften der Katholieke Kerk?

De synode van Trente, hoewel het niet wagende een bepaald leerstuk over de onfeilbaarheid der Kerk vast te stellen, gaat, blijkens hare anathemata, stilzwijgend van die vooronderstelling uit. Eerst de Roomsche Catechismus 4) sprak het uit, dat de Kerk niet dwalen kan, noch in 't geloof, noch in de tucht, daar ze door den H. Geest bestuurd wordt.

Toch is ook hier de voorzigtigheid gebruikt, om het orgaan der onfeilbaarheid niet nader te bepalen. Hoewel nu

1) Bl. 393. 2) Bl. 336. 3) Bl. 353. 4) *Catech. Rom.* I, 10, 15.

echter, hier evenmin als te Trente, iets omtrent het orgaan der onfeilbaarheid is beslist, is het toch uit het geheele beloop der zaken duidelijk, dat aan den paus het opperste gezag toekomt. Hij is het, die de synode heeft zamengeroepen, die de zittingen opent en sluit; door haar wordt 1) aan den paus de magt gegeven, om op die wijze, die hij het geschiktst oordeelde, bij ontstaande moeilijkheden te handelen. Gelijk met het uitgeven van eene pauselijke bul het concilie was geopend, heeft ook de bekrachtiging van alle besluiten door eene pauselijke bul plaats. De paus schaft, krachtens zijn gezag, alle vroegere voorregten, aan personen en plaatsen toegestaan, die in strijd zijn met de besluiten der Trentsche vadersen, plegtig af. Op zijn bevel wordt later de *Catechismus Romanus* en de *Professio Fidei Tridentina* uitgegeven.

Stilzwijgend wordt dus de onfeilbaarheid van den paus voorondersteld, hoewel ze, zeer voorzigtig, in geene der symbolische geschriften der Katholieke Kerk uitdrukkelijk is uitgesproken.

MÖHLER heeft ons dus niet de leer der onfeilbaarheid voorgesteld, zoo als die in de symbolische geschriften der Roomsche Kerk ligt opgesloten; maar ze geïdealiseerd, daar hij de dwaasheid en onhoudbaarheid van dit leerstuk, indien ook den paus onfeilbaarheid toekomt, juist inzagt.

Gaan wij nu over tot het toetsen der bewijzen ons door hem gegeven, dan zullen wij zien, dat het hoofdbewijs, door hem in dezen gevoerd, dat uit de H. Schrift, op eene verkeerde exegese rust, en niets voor de onfeilbaarheid der Roomsche Kerk bewijst.

De plaatsen door hem aangehaald, zijn: Joh. XVI: 13, Matth. XXVIII: 20, Lukas X: 16, Joh. XX: 21.

Joh. XVI: 13 is alleen tot de Apostelen gerigt, aan

1) Sessio XXV: De recipiendis et observandis decretis concilii.

wie ook niet eens eene belofte van onfeilbaarheid wordt gedaan. Ook na het zinnebeeldig ontvangen van den H. Geest op het Pinksterfeest blijken zij nog wel eens van een bekrompen geest geweest te zijn, daar zij het Christendom alleen tot de Joden wilden brengen. 1) Op het zoogenaamde apostelconcilie zijn ze verre van zich op hunne onfeilbaarheid te beroepen, daar zij strijden met gronden. 2)

De belofte vervat in de woorden van Mattheus XXVIII: 20: 20: „ik ben met u tot aan 't einde der dagen,” is vervuld; de Heer is bij ons gebleven; doch, gelijk zijn persoonlijk zijn bij de Apostelen hen niet voor menige dwaling heeft behoed, zoo ook niet zijn geestelijk zijn in de Kerk.

Lukas X: 16: „wie u hoort, hoort mij,” is alleen tot de zeventig gesproken, en geenerlei bewijs voor de gave der onfeilbaarheid ook bij hen. Jezus wil er alleen dit meê zeggen: gij zijt als gezanten van mij, uwen koning, vertegenwoordigers van mij zelve, mijne plaatsbekleeders, en wie u als zoodanig hoort, hoort mij.

Johannes XX: 21: „gelijk de Vader mij gezonden heeft, zoo zend ik ook u,” is eveneens alleen tot de Apostelen gesproken, en beteekent alleen de hooge waarde, die door hen aan hunne zending moest gehecht worden.

Geen dezer teksten bewijst dus iets voor de onfeilbaarheid of van de Kerk in 't algemeen, of veel minder van de Katholieke Kerk in 't bijzonder. Daarenboven is het geheele Katholieke schriftbewijs een cirkelbewijs. Immers de zekerheid van deze bepaalde uitlegging der schriftwoorden berust op het onfeilbaar gezag der Kerk, terwijl het gezag der Kerk weer op die alzoo uitgelegde woorden der H. Schrift is gegrond.

De overige bewijzen door hem in dezen gevoerd, kunnen evenmin den toets der kritiek doorstaan.

Als hij b. v. zegt 3): „de Kerk kan men noemen de

1) Galat. II: 9.

2) Handel. XV: 6—29.

3) Bl. 333.

eeuwig zich verjongende Zoon van God; dus is de Kerk, evenals Hij, onfeilbaar en onbedriegelijk, wijl het goddelijke, de levende Christus in haar, zonder het menschelijke niet voor ons bestaat," dan doet MÖHLER een vervaarlijken sprong.

Wilde hij in overdragtelijken zin hiermede te kennen geven: de Kerk is die door Christus gestichte vereeniging, in welke voortdurend menschen tot zonen van God, tot navolgers van den Zoon van God bij uitnemendheid, worden gevormd, dan zou hij de Kerk den eeuwig zich verjongenden Zoon van God kunnen noemen 1). Doch ongelijk heeft hij, als hij er door wil verstaan hebben, dat uit het leven van Christus in de Kerk moet volgen, dat, gelijk in Christus het goddelijke en menschelijke vereenigd waren, beide ook in de Kerk op dezelfde wijze één moeten zijn, en dus de Kerk, evenals Hij, onfeilbaar is.

Deze gevolgtrekking gaat niet door. In zijne eerste vrienden leefde wel de zondelooze en onfeilbare Christus, maar reeds in hen was de openbaring van Hem niet meer zonder zonde en feil. Veel minder is de openbaring van Christus in zijne latere vrienden onfeilbaar in inzicht en daad. De onzuivere middensstof, de menschelijke geest, waardoor Christus' geest moet doorgaan, belet, dat hij zich geheel rein vertoont. De zon is helder en geeft licht; toch kunnen er wolken komen, die haar licht belemmeren.

Evenzoo is het gesteld met het bewijs, dat uit de eenheid van Christus met zijne Kerk, naar Ephes. V: 29, 32, de onfeilbaarheid der Kerk afleidt. Het gaat niet door: Christus is één met zijne Kerk; dus is Christus = Kerk; Christus is onfeilbaar; dus is ook de Kerk, die = Christus is, onfeilbaar. Paulus bedoelt er alleen dit meê, dat de geest van Christus en die zijner gemeente één is, dat zij haar leven uit Christus heeft. Aan de gemeente kende hij dan ook blijkens

1) Zoo ook Prof. J. H. SCHOLTEN, *Leer der Hervormde Kerk*, Deel I, bl. 78, 3de druk.

zijn geheele gedrag en verschillende zijner uitspraken geenszins onfeilbaarheid toe, en evenmin aan zich zelven. Het heeft zelfs haast den schijn, alsof MÖHLER zelf de zwakheid en onhoudbaarheid van al deze bewijzen gevoelde; immers steeds gaat hij die onfeilbaarheid weer op wijsgeerigen grond a priori postuleren: „de Kerk *moet* onfeilbaar zijn, want, aan haar zich overgevende, *mag* de geloovige niet op het dwaalspoor gebracht worden.”

Jammer, dat tegen deze bewering, die met menschelijke aanmatiging den wijzen God voorschrijft, hoe Hij het had moeten maken, de geschiedenis getuigt. Zij is niets anders, dan eene gevolgtrekking uit iets, dat men vermeent dat noodwendig is, tot eene werkelijkheid, die niet voorhanden is.

Dit een en ander zullen wij nog kortelijk met bewijzen staven. De Apostelen kenden zich de onfeilbaarheid niet toe, hoewel hun de H. Geest in de eerste plaats was beloofd, ja zij dien hadden ontvangen. Ontstond er na hunnen dood twist, dan besliste in de tweede en derde eeuw de apostolische traditie, zoo als die nog in de mondelinge prediking voortleefde. Van onfeilbaarheid of orgaan der onfeilbaarheid was geen sprake. Eerst later, op de oecumenische concilies, begon men aan de bisschoppen, die daar vergaderd waren, onfeilbaarheid toe te kennen. Toch hield geen concilie zich zelf voor onfeilbaar; wel beschouwden de lateren aldus de met den stralenkrans der oudheid omgevene vroegeren. Hoe het reeds op het eerste algemeene concilie van Nicea ging, blijkt duidelijk uit eene plaats bij Eusebius, waar hij opgeeft door welke kunstmiddelen Constantijn de bisschoppen bewerkte en ten slotte zegt, dat het meerendeel zich naar den wil des keizers voegde 1). Evenzoo was het later. Daarenboven spreken verschillende oecumenische kerkvergaderingen elkander tegen; de

1) Eusebius, *Vita Const.* III, 13: πάντας εἰς ὁμόνοιαν ἐλαύνων, εἰσόθ' ὁμογνώμονας καὶ ὁμοδόξους αὐτοὺς ἐπὶ τοῖς ἀμφισβητουμένοις ἅπασι κατεστήσατο.

besluiten van 't concilie van Ephesus zijn door dat van Chalcodon verworpen: een sprekend bewijs tegen die voorgewende onfeilbaarheid der Kerk. Toch vond dit leerstuk ingang bij velen. Toen later de pausen in magt steeds toenamen, matigden zij zich aan, het orgaan van die onfeilbaarheid te zijn. Evenwel stelden het concilie van Constanz en dat van Basel zich boven den paus. Dat van Trente daarentegen gaf feitelijk weer de suprematie aan den paus, doch heeft geen bepaald leerstuk hierover. Later is de strijd tusschen de grenzen der pauselijke en der bisschoppelijke magt nog heviger ontbrand. Voor den paus stredden de Jezuïten, voor de bisschoppen de Jansenisten en de voorstanders der Gallicaansche Kerk, met Bossuet aan het hoofd.

Het hoofdwerk der Jansenisten over dit onderwerp is dat van Jansenius' vriend, den abt van St. Cyran, op kosten van de Gallicaansche geestelijkheid herdrukt, onder den titel, PETRI AURELII *Theologi opera, jussu et impensis Cleri Gallicani denuo in lucem edita, Parisiis 1646* 1). Het hoofdwerk der Gallicanen is de *Defensio declarationis celeberrimae, quam de potestate ecclesiastica sanxit clerus Gallicanus 19 Martii 1662, a J. B. BOSSUET scripta, Luxemb. 1730*. Hoe algemeen de tegenstand tegen de pauselijke oppermagt in alle landen was en is, ziet men uit GRÉGOIRE, *Essai historique sur les libertés de l'Eglise Gallicane et des autres églises de la Catholicité, Paris 1826*.

Nu wordt het bestaan van dit weifelen tusschen de suprematie van het episcopaat en die van den paus door onzen schrijver niet weersproken 2), doch het niet opgeloste van den strijd wordt niet erkend. Integendeel, MÖHLER weeft een luchtigen sluijer over den afgrond, die hier gaapt. Hij zegt, dat de paus als 't ware het centrum, het episcopaat de peripherie van den cirkel is.

1) Iets over den inhoud en de strekking van dit werk leest men in de *Geschiedenis der Christ. Kerk in Tafereelen* (D. V, bl. 55—57).

2) Zie boven bl. 36.

Doch dit beeld is hoogst ongelukkig gekozen. In een cirkel is geen twijfel, waar het centrum en waar de peripherie is. Maar in de hierarchie der R. K. Kerk is juist dit de groote moeilijkheid, dat niemand weet, waar de pauselijke magt eindigt en waar de bisschoppelijke begint. Hier maakt MÖHLER, op eene hem onwaardige wijze, zich van een strijd af, welks opene erkenning hem tot eere zou verstrekt hebben.

Was er echter in de Roomsche Kerk steeds weifeling tusschen onfeilbaarheid van concilies en onfeilbaarheid van pausen, dan blijkt het, dat de Kerk, hoewel ze uit kracht van hare vooronderstelde onfeilbaarheid dikwijls gehandeld heeft, toch nooit een vast en voortdurend bewustzijn heeft gehad over een bepaald orgaan dezer onfeilbaarheid; dat het eene vermeende orgaan van die onfeilbaarheid het andere heeft weersproken, de eene Katholieke Kerk de andere, de paus het algemeene concilie en dit den paus, en ook menige paus zijne voorgangers en menige kerkvergadering de vroegere synoden.

De slotsom van alles is: de onfeilbaarheid der Katholieke Kerk is, indien zij bestaat, nergens zeker te vinden.

Reeds vroeger maakten wij de opmerking, dat MÖHLER veel, waaraan de Hervormers in hunnen tijd aanstoot namen, merkelyk verzacht, misbruiken verschoont en verontschuldigt, ja zelfs bepaalde leerstukken der Roomsche Kerk of dingen, die op het minst onmiddellyk met het dogma zamenhangen en in elk geval tot het geloof zijner Kerk behooren, liever geheel en al voorbij gaat.

Zoo is het ook met de leer, dat de Roomsehe Kerk de alleenzalmakende is. Geene mogelijkheid ziende haar te veredelen of te handhaven, gaat hij, liever dan haar op slechte of aanstootelyke wijze te verdedigen, deze leer geheel en al voorbij, als bestond ze niet in zijne Kerk 1). Geen sprake is er bij

1) Dat ze bestaat in de Roomsche Kerk, doch niet te verdedigen is,

hem van ketters, noch van materiële, noch van formele; geen woord wordt er gerept van de leer: extra ecclesiam nulla salus. Of is deze leer door den schrijver slechts over het hoofd gezien? Wij gelooven het niet. Immers is het een der voornaamste leerstukken der Roomsche Kerk, en duidelijk genoeg ook door de synode van Trente uitgesproken. Wij hebben hier dan eene zeer opmerkelijke proeve van zijne verschoonende werkzaamheid, welke evenwel blijkbaar veel te ver gaat. Immers consequent is deze leer slechts een uitvloeisel van de voorgaande, van de leer der onfeilbaarheid. Dat de Kerk alleenzaligmakend is, werd dan ook reeds vroeg aangenomen. Cyprianus beweerde het reeds 1). Het symbolum Athanasianum begint met deze woorden: „Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est, ut teneat Catholicam fidem,” welke fides dan nader wordt omschreven. De zaligheid was dus alleen te verkrijgen in die Kerk, waar men zich hield aan de Catholica fides. Wel is er nooit een bepaald leerstuk over die alleenzaligmakende kracht opgesteld, zelfs niet te Trente 2), doch steeds is ze voorondersteld. Duidelijk genoeg blijkt dit uit het herhaalde „anathema sit”, waarmede de overtreding van elke stelling werd bedreigd, en deze kerkvergadering eindelijk vloekend werd gesloten. Ook in de decreten van de nieuwere pausen, b. v. in de Encyclica van Leo XII van 1824 en van Pius IX van 1864, wordt deze leer bepaald uitgesproken. Wilde MÖHLER dus voldoen aan de vereischten van eene ware Symboliek, dan had hij ook dit leerstuk moeten opnemen, en niet, zoo als hij doet, het verzwijgen, waarschijnlijk om geene andere

heeft op uitstekende wijze aangewezen F. W. CAROVÉ in zijn werk, *Ueber alleinseeligmachende Kirche*, Frankfurt am Main, 1826, 2 deelen.

Zie hierover ook nog HASE, *Protestantische Polemik*, bl. 43—68.

1) In zijn beroemd geschrift: *De unitate Ecclesiae*.

2) Alleen Sessio V vinden wij deze woorden: „Fides nostra, sine qua impossibile est placere Deo,” terwijl de Professio Fidei Tridentina zegt: „Catholicam fidem, extra quam nemo salvus esse potest.”

reden, dan wijl het met zijn gevoel streed en zijn geheele wezen zich tegen zulk eene verfoeijelijke leer verzette.

§ 2. De werking der Kerk.

Wat is nu volgens MÖHLER de taak, welke op die zichtbare gemeenschap, die hier op aarde onder den paus als hoofd bestaat, rust?

Wederom worden wij hier niet teruggebragt tot de uitspraken der Symbolen, maar vinden wij redenering. „Zonder twijfel,” zoo begint hij, 1) „bevat de Heilige Schrift, ook volgens de overtuiging der Katholieken, Gods onbedriegelijk woord, maar, daarom is hij, die de H. Schrift leest, nog niet zeker, dat haar onbedriegelijk woord in hem overgaat. Hoe nu echter die zekerheid te verkrijgen? Daartoe is noodig het aansluiten aan het voortdurende apostolaat, de opvoeding in de Kerk, het hooren, leven en leeren in haar; wordt met dien, alleen in die onfeilbare Kerk te verkrijgen, zin de Schrift gelezen, dan gaat zij, wat haren wezenlijken inhoud betreft, in de lezers over. Ontstaat er nu toch nog onder de geloovigen, die de H. Schrift lezen, verkeerde opvatting, dan beslist het oordeel van 't geheel over dat van den enkele, m. a. w.: de Kerk verklaart de H. Schrift. Dat oordeel van 't geheel, dat kerkelijk bewustzijn, dat voortdurend in de harten der geloovigen levende woord, is de traditie in subjectieven zin des woords. Aan dezen zin, als zin van 't geheel, is de uitlegging der H. Schrift toevertrouwd; de door dien zin uitgesproken verklaring is het oordeel der Kerk: de Kerk is dus regter in de aangelegenheden des geloofs. De traditie in objectieven zin is het in uitwendige historische getuigenissen zich openbarende geloof der geheele Kerk gedurende alle

1) Zie boven bl. 20, volg.

eeuwen: in dezen zin wordt gewoonlijk de traditie: rigtsnoer der schriftverklaring, regel des geloofs genoemd.”

Na deze redenering wil hij ook in de historie doen zien, dat zulk een gezag onmisbaar is. Hij haalt daartoe als voorbeeld aan de Gnostieken, en de lijnregt in vele opzigten tegen hen overstaande Unitariërs. Beide putten uit de H. Schrift alleen, en tot welke tegenstrijdigheden komen ze! Bestond er dus nog niet naast den Bijbel een andere geloofsregel: de algemeene traditie, het ware noodwendig gedaan met de objectiviteit van het Christendom:

MÖHLER begaat hier een leelijken misstap. Hij zegt: de Gnostieken lieten zich zoo min uit de H. Schrift van hunne dwaling overtuigen, dat zij liever het O. Testament verwierpen en de Evangeliën voor vervalscht verklaarden. En van de Unitariërs: ook deze beriepen zich, evenals de Gnostieken, op de H. Schrift (die zij trouwens eerst vervalscht hadden), en op haar alleen, met verwerping der traditie. Maar, dan putten toch eigenlijk noch Gnostieken, noch Unitariërs hunne leer uit de H. Schrift, gelijk zij daar voor ons ligt, zoodat deze voorbeelden hier weinig afdoen 1).

Daarenboven was de toestand van zaken in de eerste drie eeuwen ook geheel anders. Immers onder de eerste Christenen was, nadat het O. Testament eerst alleen hunne H. Schrift was, tegen het midden der tweede eeuw (om het zoo ruim mogelijk te nemen) ook eene verzameling van apostolische geschriften als H. Schrift bij die des O. Verbonds gevoegd.

1) Evenzoo is het met de beschuldiging gesteld, dat de Reformatoren, hetzelfde formele beginsel als vroegere seeten huldigende, dat nl. de H. Schrift alleen bron is voor de kennis van het Christendom, toch materiëel de grondstelling der traditie gevolgd zijn, doordat zij met vreugde aannamen, wat vroeger door de Kerk tegen Arianen en anderen was bepaald. De Reformatoren toch, namen de Symbolen der oudste synoden niet mede in hunne geloofsbelijdenis op, wjl de Kerk ze had vastgesteld, maar wjl zij voor zich de overtuiging hadden, dat ze met de H. Schrift overeenstemden.

Toch bestond ook, en was van kracht, zoolang nog velen in leven waren, die de Apostelen persoonlijk hadden gekend en uit hunnen mond veel over Jezus gehoord hadden, de mondelinge overlevering of liever de levende getuigenis en prediking des woords. Deze gold in de eerste twee eeuwen uit den aard der zaak nog meer dan de Schriften der Apostelen, wijl er uit de eenstemmige getuigenis van vele waardige mannen en van de verschillende gemeenten, vooral van die, welke door Apostelen gesticht waren, zoo als Irenæus en zelfs nog Tertullianus dat wilden, het best kon opgemaakt worden, wat leer van Jezus en de Apostelen was, wat niet. Natuurlijk voerden dus de oudste Kerkvaders, naast hunne bewijzen uit de H. Schriften, ook die uit de eenstemmige getuigenis der overlevering, tegen Gnostieken en Unitariërs aan. Daartoe hadden *zij* in hun tijd nog regt. Later echter toen die overlevering, zoo als uit den aard der zaak wel volgen moest en historisch dan ook blijkt, met bijvoegsels van allerlei aard veel was vergroot en op allerlei wijze vervalscht, ging men meer tot de onveranderlijke Schrift terug. Zoo zien we -dan ook al vroeg de geheele Heilige Schrift in algemeen gebruik en aanzien, en daarom verschillende vertalingen, èn van 't Oude èn van 't Nieuwe Testament, reeds in de tweede eeuw onder de Christenen ontstaan. Van Irenæus af beroepen de Kerkvaders zich veel op die Schriften, en van Origenes af wijden zij hunne beste krachten aan hare verklaring. Wegens de toenemende vervalsching der traditie hooren wij later in de vijfde eeuw, bij monde van Vincentius Lirinensis, de leer verkondigen, dat alleen dat, wat *overal, door allen en ten allen tijde* geloofd was, als apostolische traditie moest vastgehouden worden. Evenwel is dit kenmerk der ware traditie nooit vastgehouden; maar in de middeleeuwen mag men veeleer zeggen, dat de traditie, met de autoriteit der Kerk zamenvallende, oud en nieuw, leerstukken en kerkelijke gebruiken onder hare breede vleugelen be-

dekkende, feitelijk steeds verre boven de H. Schrift gesteld werd. Eerst Abælard bragt door zijn merkwaardig geschrift, *Sic et Non*, waarin hij het *ja en neen* van de leer der Kerk over 158 leerstukken naast elkander zette, eene wonde toe aan de leer van de ongeschondenheid der traditie 1). De Waldenzen en later de Hervormers beriepen zich alleen op de H. Schrift, met verwerping der overleveringen, ten einde alzoo de diep verbasterde Kerk tot het oorspronkelijke Christendom terug te voeren. Toch liet Luther, het regt der geschiedkundige ontwikkeling in de Kerk erkennende, bestaan niet alleen, wat met den Bijbel overeenkwam, maar ook wat niet daarmede streed.

Nu eerst begreep de Roomsche Kerk de regte beteekenis der traditie, want alle stellingen, tegen welke de Hervormers als misbruiken opkwamen: zevental van sacramenten, aflat, vagevuur, kelkontzegging aan de leeken, coelibaat der priesters, oorbiecht, ontleenden haar goddelijk regt aan de traditie. Zoo kwam de Synode van Trente door den drang der omstandigheden er toe, om de overleveringen in zake van 't geloof en van kerkelijke gebruiken, als van den mond van Christus of van de Apostelen, door den Heiligen Geest uitgegaan, en, als van hand tot hand, in onafgebrokene opeenvolging tot op den tegenwoordigen tijd overgebracht, met de Heilige Schrift gelijk te stellen 2).

1) Het gevaar dier wonde poogde men af te wenden door het boek zoo veel mogelijk te ignoreren. In de middeleeuwen wordt het bijna niet genoemd. Onder de werken van Abælard gaf men het niet uit. Zelfs de wijsgeer Victor Cousin waagde in 1836 nog niet meer dan de kleinste helft in het licht te zenden. Eerst in 1851 lieten het twee Protestantsche geleerden volledig verschijnen: PETRI ABAELARDI, *liber Sic et Non*. Ediderunt E. L. TH. HENKE et G. S. LINDENKOHL, *Marburgi*. Het moet intusschen in stilte nog al verbreid zijn geweest, daar er althans drie handschriften van bestaan, gelijk uit de opgave dezer geleerden blijkt.

2) Sessio IV, *Decretum de Can. Script*: S. Synodus, hoc sibi ante oculos proponens, ut sublati erroribus puritas ipsa euangelii in Ecclesia conservetur, per-

Welk een verschil echter bestaat er tusschen deze leer over de traditie en hetgeen wij boven zagen, dat MÖHLER onder traditie verstaat! De kerkleer over de traditie beweert, dat een bepaald aantal dogmen en gebruiken, door Christus en de Apostelen aan hunne opvolgers overgegeven, door de onfeilbaarheid der Kerk, onveranderd tot ons zijn gekomen. Bij MÖHLER is er van onfeilbaarheid en onveranderlijkheid geen sprake. Het volgens hem in de harten der geloovigen levende woord, dat men van ouds reeds den Heiligen Geest genoemd heeft, is juist het tegendeel van de Roomsche overlevering. Het innerlijke gezag van dat levende woord bestaat immers voor den Roomschegezinde juist daarom niet, wijl hij door de traditie beheerscht wordt. De traditie is iets objectiefs, iets buiten den geloovige, dat op gezag wordt aangenomen. Het in de harten der geloovigen levende woord daarentegen is de zelfstandige subjectieve overtuiging van elken geloovige voor zich, waarbij het kerkgezag wordt opgeheven. Zoo wordt onder de handen van MÖHLER de traditie hetzelfde, wat de Protestanten de getuigenis des Heiligen Geestes in de geloovigen noemen, en gaat hij geheel en al af van het oorspronkelijk begrip van overlevering, zoo als het in de Kerk steeds heeft bestaan 1).

Daar deze vergeestelijkte traditie echter geenszins dwalingen uitsluit, zoo als onze schrijver zelf erkent, zien wij ons

spiciensque hanc veritatem et disciplinam contineri in libris scriptis et sine scripto traditionibus, quae ipsius Christi ore ab Apostolis acceptae, aut ab ipsis Apostolis, Spiritu S. dictante, quasi per manus traditae ad nos usque pervenerunt, orthodoxorum patrum exemplum secuta, omnes libros tam V. quam. N. T., cum utriusque unus Deus sit auctor, necnon traditiones ipsas, tum ad fidem, tum ad mores pertinentes, tamquam vel ore tenus a Christo vel a Spiritu S. dictatas et continua successione in ecclesia catholica conservatas, pari pietatis affectu ac reverentia suscipit et veneratur. — Si quis autem traditiones praedictas sciens et prudens contemserit, anathema sit.

1) Zie hierover ook SCHOLTEN, *Leer der Hervormde Kerk*, Deel I, bl. 81, 82.

us weer teruggebracht tot de onfeilbare Kerk, die over dat in de harten der geloovigen levende woord oordeelt. Doch nu deze onfeilbare Kerk niet bestaat, kan er noch van eene Kerk, die de Heilige Schrift met goddelijk gezag verklaart, noch van eene Kerk, die als regter in geloofszaken altijd naar waarheid uitspraak doet, eenige spraak meer zijn, en vervalt dus de geheele redenering van MÖHLER.

Eerst veel later 1) spreekt hij van traditie in die betekenis, waarin zij alle eeuwen dóór in de Kerk is opgevat geworden. Hij geeft ze den naam van traditie in engeren zin.

Hoewel innig met het vroeger ontwikkelde begrip van traditie verbonden, zegt hij, moet zij toch wel daarvan onderscheiden worden. Tot deze mondelinge tradities behoort o. a. de leer van den canon en de inspiratie der Heilige Schrift zelve. De getuigenis omtrent beide krijgen wij eerst door de Kerk 2). Verschil bestaat er, zegt hij, tusschen den canon der Katholieken en Protestanten. De Protestanten verwerpen, uit dogmatische bevangenheid, de in de geschiedenis onder den naam van apocryphe geschriften van 't Oude Testament bekende, door de Katholieken met den verzachten naam van deuterocanonische bestempelde boeken.

Doch is deze beschuldiging gegrond? Is het waarlijk dogmatische bevangenheid geweest, die de Protestanten er toe bragt, om de apocryphe geschriften van het O. Testament te

1) Zie boven bl. 29 volg.

2) Te dezer plaatse maakt onze schrijver de opmerking, dat hier, „wij wij de getuigenis omtrent den canon eerst door de Kerk erlangen, weer duidelijk blijkt, van hoeveel gewigt de leer omtrent de autoriteit der Kerk is. Hoe ongaarne ook moeten de Protestanten erkennen, dat het de Katholieke Kerk is, van welke de Heiland zich heeft bediend, om die geschriften voor alle tijden te redden.” Doch de Protestant neemt den canon niet aan om het gezag der Kerk. De getuigenis der Kerk is hem slechts eene historische getuigenis, waarin de enkele getuigen zooveel gelden, als de grondstellingen eener bedachtzame historische kritiek toelaten. Het Protestantismus laat dus de traditie gelden, maar in den eenvoudigen, historischen zin.

verwerpen? De geschiedenis leert het tegendeel. Zij toont, dat deze geschriften, als meest van Alexandrijnschen oorsprong, en door de aanzienlijkste Kerkvaders van de 4de en 5de eeuw bepaald van de canonicke boeken des O. T. onderscheiden, in de oude Kerk onder den naam van „apocryphe” naast deze bestonden, doch, dat later de gewoonte der Noord-Afrikanen, om beide als gelijk geregtigd te beschouwen, in de Roomsehe Kerk is overgegaan en deze gewoonte eerst door de Synode van Trente kerkelijk is bekrachtigd. De beschuldiging, die MÖHLER hier tegen de Protestanten inbrengt, is dus ongegrond. Zou zij niet welligt door ons aldus mogen worden omgekeerd: Trente's patres hebben uit dogmatische bevan-genheid de apocryphe geschriften des O. Testaments in den canon opgenomen, wijl zij er bewijspplaatsen voor sommige hunner stellingen in meenden te vinden 1)?

Ook in deze afdeeling is er weer het een en ander door onzen schrijver over het hoofd gezien, waarschijnlijk om dezelfde reden, als waarom vroeger de leer over de alleenzalig-makende Kerk door hem werd voorbij gegaan. Moest MÖHLER niet hier, nu hij toch spreekt over Schrift en schriftuitleg-ging, al was 't dan maar ter loops, het besluit der synode van Trente hebben herinnerd 2), waarbij de Vulgata voor au-thentiek werd verklaard, en dus naast den oorspronkelijken Hebreeuwschen en Griekschen tekst geplaatst? Waarom spreekt hij voorts niet over de pauselijke bullen, waarbij het den leeken

1) Zie hierover ook HAGENBACH, *Dogmengeschichte*, bl. 262, 604.

2) Sessio IV, *Decret. de edit. et usu ss. librorum*: S. Synodus, conside-rans non parum utilitatis accedere posse Ecclesiae, si ex omnibus editionibus, quae circumferuntur sacrorum librorum, quatenam pro authentica habenda sit, in-quirescat: statuit et declarat, ut haec ipsa vetus et vulgata editio, quae longo tot saeculorum usu in Ecclesia ipsa probata est, in publicis lectionibus, dis-putationibus, praedicationibus et expositionibus pro authentica habeatur, et ut nemo eam rejicere quovis praetextu praesumat.

verboden is, de H. S. te lezen, diezelfde H. S., die door hem zoo hoog geschat wordt? Waarom niet, al was 't dan maar met een enkel, en wel een afkeurend woord, herinnerd aan de verklaringen der twee pausen, Pius VII (1816) en Leo XII (1824), die de bijbelgenootschappen voor eene pest verklaard hebben? Is dat eene Symboliek schrijven? Valt het onzen schrijver moeilijk, zich in het traditionele leerstuk van overlevering te vinden, zoodat hij het dan ook idealiseert en onkenbaar maakt, waarom niet, evenals vele andere kritieke punten, ook dit leerstuk verzwegen of vergeten? Van zijn standpunt toch, volgens 'twelk de paus in vereeniging met de bisschoppen onfeilbaar is, heeft de Kerk in 't geheel geen traditie meer noodig, maar kan, uit kracht van haar eigen goddelijk regt, hare dogmata vaststellen.

Doch heeft MÖHLER in zijne leer over de Kerk, als uitlegster der H. S., als regter in geloofszaken en bewaardster der traditie onregt, in één opzigt moeten wij hem onze volledige toestemming geven. Hij heeft klaar ingezien, dat de opvoeding in de Kerk en de vertrouwdheid met den in haar levenden christelijken geest onmisbaar zijn, om in den diepen zin der H. Schrift door te dringen. Voorzeker, niet ieder is in staat, de H. S. op de regte wijze uit te leggen; alleen hij, die met de daartoe noodige middelen is toegerust; en tot die middelen behoort niet alleen eene wetenschappelijke opleiding, maar ook niet minder eene waarachtig Christelijke gezindheid en godsdienstige opvoeding, die alleen in de Kerk en door haar te verkrijgen zijn.

§ 3. Het bestuur der Kerk.

Daar de leer over de bisschoppelijke en pauselijke magt een der gewichtigste punten van verschil uitmaakt tusschen de Katholieke en Protestantsche Kerk, zoo had men in eene van het Katholieke standpunt uitgaande Symboliek met regt eene naauwkeuriger en omvattender behandeling daarvan mogen ver-

wachten, vooral daar reeds in de bepaling van de Kerk over het door Christus ingestelde apostolaat of episcopaat gesproken wordt, door 't welk de Verlosser nog voortdurend voor de menschheid wil werken.

Men vindt zich in deze verwachting bedrogen. Wat over de hierarchie gezegd wordt, is slechts een kort aanhangsel tot de leer van de Kerk, en nog wel een aanhangsel, in 't welk veel meer over bijzaken dan over de hoofdzaak wordt gehandeld. Ook hier is 't weer veel redeneren, geene uit de belijdenisschriften geputte voorstelling, en daarom is het moeilijk des schrijvers bedoeling te vatten. Toch is 't duidelijk, dat de paus als opvolger van Petrus, het hoofd is; hij heeft erkende regten: o. a. het regt van bevestigen en afzetten van bisschoppen. Welke andere regten hij nog meer heeft, word niet bepaald uitgesproken; alleen opgemerkt, dat men die bij de canonici kan naslaan.

Op den paus volgen de aartsbisschoppen en patriarchen. Toch vormen deze geene bepaalde tusschenpersonen tusschen den paus en de bisschoppen. Daarna komen de priesters, die men eene verveelvuldiging van den bisschop kan noemen. Niet ieder echter is priester, maar alleen hij, die in de Kerk opgevoed en door haar onderwezen, door de wijding van den bisschop den H. Geest heeft ontvangen. Deze heeft dien weer van anderen ontvangen, en zoo is er eene van Christus, als het uitgangspunt beginnende, onafgebroken voortdurende kerkelijke ordening.

Alleen zij, die de wijding van priester hebben ontvangen, mogen als leeraars in de Kerk werkzaam zijn en de sacramenten bedienen 1).

Zoo is dus het bestuur der Kerk toevertrouwd aan de priesters, die weer aan de bisschoppen, aan de bisschoppen, die weer aan den paus onderworpen zijn.

1) Zie boven bl. 33 en volg.

Laat ons zien, of onze schrijver regt heeft tot de eerste vooronderstelling, van welke hij uitgaat, dat nl. de paus het hoofd der Kerk is. Het regt daartoe zal hij ontleenen aan den Apostel Petrus, wiens opvolger hij zal zijn. Hierbij wordt stilzwijgend ondersteld: 1° dat Petrus het hoofd der apostelen was; 2° dat hij de eerste bisschop van Rome is geweest; 3° dat zijne oppermagt door hem aan zijn opvolger is overgegeven, met volmagt, dat die haar weer aan *zijn* opvolger zou schenken en zoo tot in het oneindige voort. Geene dezer onderstellingen kan echter bewezen worden. Nergens in het N. Testament blijkt het, dat Petrus het hoofd of de prins der apostelen is geweest. Het eerste kerkelijke ambt, het diaconaat, wordt door de apostelen gemeenschappelijk ingesteld 1). Op het apostelconcilie 2) verdedigt Petrus als een uit de gemeente zijne daad; het besluit wordt genomen door de Apostelen, de oudsten en de geheele gemeente. Petrus was geen voorzitter en heeft geene bul ter bekrachtiging der synodale handeling gegeven.

Ook kan het volstrekt niet bewezen worden, dat Petrus eerste bisschop van Rome is geweest, de geschiedenis leert integendeel, dat hij het niet geweest is, en er ook in de eerste eeuwen niet voor gegolden heeft; alleen dit kan als zeker aangenomen worden, dat de gemeente te Rome, tegen het einde der tweede eeuw, geloofd heeft, dat Petrus te Rome den marteldood gestorven is 3).

Is dus Petrus niet de voornaamste der Apostelen, noch de eerste bisschop van Rome geweest, dan vervalt ook de derde onderstelling van MÖHLER, daar hij eene oppermagt, die hij niet bezat, onmogelijk aan opvolgers, die niet bestonden, kon overgeven. Op den paus volgen de bisschoppen, die elk voor zich in kleineren kring het eenige kerkelijke hoofd

1) Handel. VI: 2—6.

2) Handel. XV.

3) Wie dit een en ander uitvoeriger wil aangewezen hebben, zie HASE, *Protestantische Polemik*, bl. 132—176.

uitmaken, van wien alle geestelijke werkzaamheid uitgaat, en zonder wiens wijding geen priester wettig priester is. Van dit hooge voorregt, ware het door Christus ingesteld, moest toch wel in de handelingen der apostolische Kerk eenig blijk zijn. Doch niet alleen is er van zulk een episcopaat geen spoor; maar uit de oorkonden der apostolische Kerk blijkt onloochenbaar, dat de naam *ἐπίσκοπος*, d. i., opziener, slechts een andere naam is voor *πρεσβύτερος*, d. i. ouderling, zoodat de eerste naam, meer uit de Grieksche gewoonte afstammende, het ambt, de andere meer naar de gewoonte der Hebreëen den leeftijd te kennen geeft. Vandaar, dat er verscheidene bisschoppen in ééne gemeente worden gevonden. Paulus laat, om afscheid van hen te nemen, de presbyters der Kerk van Ephesus naar Milete komen, en noemt ze dan bisschoppen der gemeente 1). In den brief aan de Philippiaërs groet hij de gemeente, met hare bisschoppen en diakenen 2); over de presbyters spreekt hij niet; klaarblijkelijk zijn er geene, dan die ook bisschoppen heeten.

Zoo blijkt het ook uit al zijne brieven, dat de gemeenten zelve met hare presbyters de gemeenschappelijke aangelegenheden besturen; te vergeefs zoekt men naar één hoofd, een bisschop in lateren zin. Zoo vermaant Petrus de presbyters, dat ze ware bisschoppen mogen zijn 3). Eerst langzamerhand hebben de bisschoppen zich bijzondere regten aangematigd, vooral tegen het midden der tweede eeuw en vervolgens. Aan eene bijzondere ambtsgenade, door de wijding der Apostelen verleend, kan dus niet gedacht worden. Van eene wijding door eene onafgebroken reeks van bisschoppen, van wie de eersten dan door de Apostelen gewijd zouden zijn, kan daarboven om deze reden geen sprake zijn, wijl het in het midden der derde eeuw b. v. te Alexandrië nog gebruikelijk was, dat de presbyters de nieuw gekozene bisschoppen wijd-

1) Handel. XX: 17, verg. 28.

2) Phil. I: 1.

3) 1 Petr. VI: 1 volg.

den. Hoevele wijdingen hebben er buitendien plaats gehad door ingedrongene, later als niet geregigd uitgestootene, bisschoppen; vooral te Rome!

Derhalve is noch uit de apostolische geschriften, noch uit de oudste geschiedenis der Kerk de regtmatigheid van het gezag der bisschoppen te bewijzen, en is hunne magt slechts het gewrecht van eene langzamerhand ontstane gewoonte.

Op den bisschop volgen de priesters. Maar in het geheele Nieuwe Verbond wordt nergens gesproken van eene priesterschap, die door eene kloof van de leeken gescheiden is; integendeel, aan al de zijnen heeft Christus den H. Geest beloofd, en in de apostolische Kerk werden zij eerst als regte Christenen aangezien, die dezen geest van God ontvangen hadden 1). Tot de Christenen in 't algemeen wordt het woord gerigt: „de zalving, die gij van Hem ontvangen hebt, blijft in u, en gij hebt niet noodig, dat iemand u leere 2).” De apostel Petrus drukt het aldus uit: „gijl. zijt het uitverkoren geslacht, het koninklijk priesterdom, het heilige volk 3).”

Eerst later heeft zich, in navolging van de Joodsche priesterschap, ook onder de Christenen eene bepaalde hiërarchie ontwikkeld, die zich, geheel tegen de bedoeling van Jezus en de Apostelen, het regt heeft aangematigd, om, als plaatsbekleedster van God en Christus, de sleutelen des hemels in geweldige hand vast te houden.

§ 4. De verhouding der Kerk tot de wetenschap en den staat.

Welke is voorts de betrekking van de Kerk tot de wetenschap, volgens de voorstelling van MÖHLER? Ziedaar eene

1) Handel. VIII: 16 volg.

2) 1 Joh. II: 27.

3) 1 Petr. II: 9.

vierde vraag, die zich aan ons opdringt. Onze schrijver spreekt in zijne Symboliek niet van de betrekking der Kerk tot de wetenschap in het algemeen, maar alleen van de betrekking, die er tusschen de wetenschappelijke uitlegging der H. Schrift en de kerkelijke bestaat.

De Katholiek, zegt hij, heeft de vrije overtuiging, dat de Kerk eene goddelijke onfeilbare inrigting is, en dus geene door haar verworpen leer in de Schrift vervat is, maar het kerkelijk dogma met haar overeenstemt. Hij kan dus geene andere leer in de H. Schrift vinden, dan die ook in de Kerk geleerd wordt. Doch daar de Kerk alleen de geloofs- en zedeleer der H. Schrift verklaart, blijft er voor den geleerden exegeet een ruim veld over, om zijne exegetische kunst en zijne philologische en antiquarische kennis aan te wenden. Nu bestaat er wel een verwijt, dat wegens de sedert eeuwen geheiligde exegese in de Roomsche Kerk aan geen voortdurend beter verstaan der Schrift te denken is, volgens het bevel der synode van Trente, Sessio IV, „ut nemo contra unanimem consensum patrum ipsam scripturam sacram interpretari audeat;” doch dit verwijt is ongegrond. De patres toch hebben voor ons alleen gezag, voor zoover het geloof der algemeene Kerk door hen zich uitspreekt, voor zoover zij getuigen zijn der erfleer, en zij allen dezelfde geloofs- en zedeleer uit de H. Schrift ontwikkelen. Maar zonder in het minst van de eenstemmige uitlegging der kerkvaders af te wijken, stellen omvattender taalkennis en rijkere hulpmiddelen ons in staat, veel beter en grondiger dan zij de H. Schrift te verklaren; waarvoor de Katholieke exegeten na den tijd der Hervorming het bewijs leveren 1).

Kort en goed komt dus de geheele redenering van MÖHLER hier op neer: naar de getuigenis der erfleer, zoo als die in de schriften der patres is vervat, moet de H. Schrift ver-

1) Zie boven bl. 32 volg.

klaard worden. Doch is dit niet, de H. Schrift, die men te duister en moeilijk vindt, verklaren door middel van een commentaar, bij welken dezelfde moeilijkheden wederkeeren?

Is de H. Schrift voor velerlei uitlegging vatbaar, dit geldt ook van elke andere schrift, die tot hare verklaring zal dienen; ja de moeilijkheid groeit, naarmate de omvang der schriften, die de geschrevene traditie bevatten, grooter is. Het bezwaar, dat onze schrijver wil oplossen, keert dus met verdubbelde kracht terug.

Doch ook hier valt op te merken, dat MÖHLERS voorstelling geïdealiseerd en in 't geheel niet symbolisch is, ja strijdt met de uitdrukkelijke uitspraken der synode van Trente 1). Volgens deze wordt eene afhankelijkheid van de autoriteit der Kerk bij elken Katholiek gevorderd, die de zelfstandigheid van het onderzoeken en gelooven geheel opheft. Aan een voortdurend beter verstaan der H. Schrift is niet te denken. Elk wordt uitdrukkelijk veroordeeld, die de H. Schrift naar zijn gevoelen mogt durven verdraaijen tegen den zin, welken de Kerk daaraan heeft gehecht en nog hecht.

Wat intusschen de synode van Trente negatief uitspreekt, dat niemand *tegen* de eenstemmige uitlegging der Kerkvaders de H. Schrift mag verklaren, verandert de *Professio Fidei Tridentina* in eene positieve verklaring, door de belofte te vorderen, „dat men de H. Schrift niet dan *volgens* de eenstemmige verklaring der patres zal uitleggen.” Maar evenmin als het eerste, is dit tweede mogelijk. Van geene der moeilijke plaatsen der H. Schrift kan zulk eene eenstemmige uitlegging worden aangewezen, daar zij veeleer vaak lijnrecht tegen

1) Sessio IV, *Decret. de edit. et usu ss. librorum*: S. Synodus ad coërendenda ingenia decernit, ut nemo suae prudentiae innixus in rebus fidei et morum ad aedificationem doctrinae christianae pertinentium S. Scripturam ad suos sensus contorquens, contra eum sensum, quem tenuit et tenet S. mater Ecclesia, cujus est judicare de vero sensu et interpretatione scripturarum S., aut etiam contra unanimem consensum Patrum, ipsam Scripturam interpretari audeat, etiamsi hujusmodi interpretationes nullo unquam tempore in lucem edendae forent.

elkander overstaat, zoodat, indien men dit durfde opmerken, het *facto* geen zware keten zou zijn, welke de Katholieken bindt. Toch wil dit gebod in den grond het vrije regt der wetenschap, om de Schrift door alle mogelijke hulpmiddelen steeds beter te verstaan, in de banden eener sedert eeuwen geheiligde exegese slaan, en is de zin er van: „gij moogt alleen het dogma en de gebruiken der Kerk in de H. Schrift. terugvinden;” of zoo als de tegenstander het volgens MÖHLER zou uitdrukken: „gij moogt de Schrift slechts door den bril der Kerk bezien” 1).

Dit is dan ook de ware zin van het besluit der synode van Trente. Daardoor is het voortdurend vrije onderzoek aan banden gelegd, en de wetenschappelijke uitlegging der H. S. aan de kerkelijke onderworpen. De Kerk is meesteres, de wetenschap slavin.

Spreekt MÖHLER evenwel van de betrekking der Kerk tot de wetenschap, wat aangaat de uitlegging der H. S., hij zwijgt, wel niet zonder reden, van de betrekking dier Kerk tot de wetenschap in het algemeen.

De vrijheid van eigen onderzoek in elken tak van wetenschap, om zoo tot zelfstandig bezit der waarheid te komen, werd door deze zich onfeilbaar achtende Kerk geheel en al aan den geloovige ontzegd. Geene wetenschap bijna is er, of zij is, op den weg harer ontwikkeling met het kerkelijke dogma in strijd gekomen, door haar veroordeeld. Sterre-, aard- en natuurkundigen, wijsgeeren en beoefenaars der taal- en volkenkunde kwamen in den loop der eeuwen met de Kerk gedurig in botsing, en werden door haar vaak met geweld tot herroeping hunner gevoelens gedrongen, terwijl hunne geschriften op den Index der verboden boeken werden geplaatst. Wat is

1) Zie boven bl. 26.

er in de drie laatste eeuwen door werkelijk Roomsch-Katholicken in Portugal, Spanje, Italië, Hongarije, Boheme, Frankrijk of Ierland voor die wetenschap, welke de vrije lucht noodig heeft, om zich te ontwikkelen, geschied, dan hier en daar in weerwil van hunne Kerk? En welk eene heerlijke tegenstelling vormen daar tegenover die landen, waar, onder den vrijen geest van het Protestantismus, de wetenschap hare wieken kan uitslaan en zich tot de meest gewenschte hoogte verheffen!

Het is waar, het ontbrak niet geheel en al aan wetenschap in gindsche landen. Doch doorgaans heeft de R. K. Kerk zich alleen, om zich tegen de Protestanten te verdedigen, en om onder ontwikkelde volken te bestaan, met eenige takken van wetenschap bezig gehouden. Het eerste boek over de kerkgeschiedenis, die gedurende meer dan duizend jaren in de R. K. Kerk bijna niet beoefend was, de *Annales* van den Jezuïet Baronius, was het gevolg van de vroeger verschenen *Centuriae* van den Lutherschen Flacius. En hebben zich op dit gebied ook andere Jezuïten en de Benedictijnen van den H. Maurus vele verdiensten verworven, vooral door de uitgave van vele kerkvaders en de bijeenbrenging van vele gedenkstukken voor de kerk- en wereldhistorie: waar het op geest, leven en vrijheid aankwam, is het eene zeldzaamheid iets degelijks en groots onder hen te vinden. Tot dit degelijke en groote geest en leven ademende, behoort voorzeker deze Symboliek van MÖHLER; maar zelf verklaart hij, eerst aanleiding gekregen te hebben tot het schrijven er van, door dat de Protestanten daarin voorgegaan waren en uit den boezem der Roomsche Kerk nog geen dergelijk werk was verschenen 1). Is het te verwonderen? Elke vrijere ontwikkeling op het gebied des geestes wordt door de Roomsche Kerk, waar zij kan, met kracht onderdrukt. Eene ware philosophie, die voor alles de vrije lucht noodig heeft,

1) *Einleitung*, bl. 6, 7.

om zich naar haren aard te ontwikkelen, en steeds op nieuw in de geheimen der wereldgeschiedenis, des menschelijken geestes en der zinnelijke natuur zich te verdiepen, is in de Katholieke Kerk niet mogelijk. En was een der ijsbrekers op dit gebied, Cartesius, Katholiek: voor zijn filosoferen heeft hij in het Protestantsche Holland eene vrijplaats gezocht.

Het is geen toeval, dat de geheele reeks der Duitsche wijsgeeren, Leibnitz, Kant, Jacobi, Fichte, Schelling, Hegel, Herbart, Schopenhauer, tot het Protestantismus behoort. Hoe men ook over de stelsels dezer filosofen moge denken, zij doen ons ten duidelijkste zien, dat alleen in het Protestantismus eene vrije ontwikkeling des geestes mogelijk is 1).

Zeer voorzigtig heeft dus MÖHLER gehandeld, door deze gewigtige vraag, in welke betrekking de Katholieke Kerk tot de wetenschap in 't algemeen staat, niet aan te roeren, en te doen, alsof ze niet bestond.

Er zijn nog meer vragen, welker beantwoording wij te te vergeefs bij MÖHLER zoeken. Niet ongepast zou het geweest zijn, zoo wij van zijne hand ook eene voorstelling hadden gekregen, welke volgens de grondstellingen der Katholieken de betrekking is tusschen Kerk en Staat. Maar ook dit stuk is in 't geheel niet door hem behandeld. Hij volgt in dit opzigt zijne gewoonte, om kritieke punten, wier verdediging der Katholieke Kerk nog al moeilijk zou vallen, liever geheel en al te verzwijgen, dan de wanhopige poging te wagen, om het geheel onhoudbare te verdedigen.

Volgens de grondstellingen toch der Katholieken is de Kerk van elk land niet eene vrije vereeniging in den Staat, onderworpen aan de wetten en bepalingen van iederen Staat;

1) Zie vooral F. W. CAROVÉ, *Die Römisch-Katholische Kirche im Verhältniss zu Wissenschaft, Recht, Kunst, Wohlthätigkeit, Reformation und Geschichte*, bl. 53—153; voorts ook HASE, *Protestantische Polemik*, bl. 572—620, en S. COOLHAAS VAN DER WOUDE, *Waarheid in Liefde*, 1849, II, bl. 377—395.

maar tracht de Algemeene Kerk veeleer elken Staat op zich zelve en alle Staten te zamen zoo veel mogelijk aan zich te onderwerpen en te beheerschen.

Reeds in de middeleeuwen werd de verhouding van de Kerk tot den Staat zinnebeeldig voorgesteld onder het beeld van de twee zwaarden (Luc. XXIII: 36, 38), welke velen als in de hand van Petrus en zijne opvolgers vereenigd dachten, zoodat deze de opperste magt zoowel in alle wereldlijke, als geestelijke zaken toekwam 1). Gregorius VII, Alexander III, Innocentius III en vele anderen trachtten vorsten en koningen aan zich te onderwerpen en de geheele beschaafde wereld aan de Kerk ondergeschikt te maken. Gedeeltelijk gelukte hun dit, zoodat gedurende geruimen tijd de banbliksems van het opperhoofd der Kerk de magtigen der aarde deden sidderen. Ook in lateren tijd was het, hoe ook de glans en majesteit der Katholieke Kerk door de Hervorming mogten zijn getaand, steeds het streven der Kerk, over alle wereldlijke magt te heerschen.

Volgens de grondstellingen der Katholieke Kerk kan dit niet anders. Immers de Kerk is de onfeilbare plaatsbekleeder van Christus op aarde; de verplichtingen, die zij oplegt, zijn als door God en Christus vastgesteld; wat met hare bepalingen strijdt, moet als strijdig met den goddelijken wil veroordeeld worden.

De R. Kerk vordert dus van hare leden eene geheele offering van zich zelve en zelfs van hunne nationaliteit. Tot welk volk zij ook mogen behooren, hunne eigenaardigheid wordt hun ontnomen. Zij worden leden der R. Kerk, dienaars van den paus, en komen dus, ten zij ze in den Kerkelijken Staat wonen, in de noodzakelijkheid, om twee heeren te gelijk te dienen, hun landsvorst en hun kerkelijk opperhoofd.

Wordt door eenigen Staat aan de Katholieke Kerk de

1) HAGENBACH, *Dogmengeschiedte*, bl. 447, 448.

volle zelfstandigheid gegeven, zoo als zij die begrijpt, dan onderwerpt zich die Staat aan een buitenlandschen souverain, en erkent zijne oppermagt althans over een deel zijner belangen 1).

De concordaten van den nieuweren tijd leveren daarvoor de bewijzen. In Europa heeft zich nog in 1855 Oostenrijk een concordaat laten opdringen; door hetwelk de wezenlijkste regten van den Staat, als over onderwijs, huwelijk en drukpers, in vreemde handen werden gegeven. Spoedig zag de keizerlijke regering zich daarom genoodzaakt, vele der bepalingen te wijzigen en in de allereerste plaats het gelijke regt ook der Protestanten plegtig uit te spreken 2). Wat ware anders bij gunstiger gelegenheid niet reeds uit het eerste artikel van dat concordaat te maken: „de heilige Roomsche godsdienst zal alle regten en voorregten, die zij, volgens de verordening Gods en de bepalingen der kerkelijke wetten, geniet, in 't geheele keizerrijk Oostenrijk steeds blijven bezitten”?

In een land, waar zulk een artikel geldt, wordt (gelijk dit concordaat dan ook nog uitdrukkelijk bepaalt) de vrijheid van drukpers aan banden gelegd; geen boek mag daar uitgegeven of ingevoerd worden, vóór dat er kerkelijke goedkeuring aan is geworden. De school staat daar onder het toezigt der geestelijkheid, zoodat er geene wetenschappen onderwezen worden, dan op die wijze en door die personen, als de Kerk goedvindt. 3). Ook het huwelijk is er aan de geestelijkheid onderworpen, zoodat het b. v. bij gemengde huwelijken niet overgelaten wordt aan de vrije keus der ouders,

1) HASE, *Protestantische Polemik*. bl. 636, 637.

2) Zie hierover o. a. HASE, bl. 168.

3) Eene proeve uit ons vrije, meest Protestantsche Nederland!

Een onderwijzer aan de openbare school in eene gemeente van Limburg heeft onlangs van den gemeenteraad zijn ontslag bekomen, dewijl hij, *in een privaat gesprek* met den pastoor, denkbeelden had verkondigd, in strijd met leerstellingen der R. Kerk, en dewijl hij werken van J. J. Rousseau en Renan in zijn bezit en gelezen had.

Te regt is dit raadsbesluit door den koning vernietigd.

in welke godsdienst zij de kinderen willen opvoeden, maar dit in de Roomsche moet zijn.

Eene proeve van 'tgeen volgens de R. Kerk het ideaal is van de verhouding tusschen de Kerk en den Staat ligt voor ons in het concordaat, dat in 1863 door Rome met de republiek Ecuador is gesloten, waarvan enkele artikelen hier volgen: „I: de Katholieke godsdienst is de godsdienst van den Staat; bijgevolg mag in de Republiek nooit de uitoefening eener andere godsdienst toegelaten worden. III: Elk door een bisschop verboden boek wordt door de regering verbeurd verklaard. VI: De regering zal den bisschop de krachtige hand leenen ter onderdrukking van elk, die het mogt wagen de geloovigen op 't dwaalspoor te brengen. VIII: Een geestelijke kan slechts door een geestelijk gerigt tot verantwoording worden geroepen, zelfs in geval van overtredingen of vergripen, die onder het gewone strafregt vallen. IX: De H. Vader laat toe, dat de geestelijken belasting betalen; maar in geval zij het niet doen, kunnen zij slechts door de kerkelijke overheid daartoe aangespoord worden. X: Elke kerk en elk klooster heeft het regt, om vrijplaats te zijn. Geen misdadiger mag daar, zonder het uitdrukkelijk verlof der kerkelijke overheid, gegrepen worden” 1).

Welke de gevolgen zijn van zulke voorregten aan de Kerk toegestaan, behoeft niet door ons met vele woorden te worden aangewezen 2).

Het regt tot deze overheersching over den Staat vloeit, volgens de R. K. Kerk, uit haar oorsprong en voortreffelijkheid noodzakelijk voort. Noodig ware het dus geweest, dat

1) HASE, bl. 637.

2) Wij verwijzen naar het bekende werk van NAPOLEON ROUSSEL, *De Katholieke en Protestantse natiën vergeleken*, waarin de schrijver uit statistieke bescheiden aantoonst, dat „te zamen of afzonderlijk genomen de Protestantse natiën de Katholieke overtreffen in het driedubbel opzigt van welvaren, verlichting en zedelijkheid.” Zie Deel II, bl. 382.

MÖHLER dit onderwerp had in 't licht gesteld, en niet had gezwegen over eene vraag, die zoozeer in 't zelfstandig leven van Kerk en Staat beide nog ingrijpt en eeuwen lang ingegrepen heeft.

§ 5. Voortzetting en volmaking der Kerk aan gene zijde van het graf.

De Kerk aan gene zijde van 't graf, waarmede MÖHLER zijne beschouwing besluit 1), is deels voortzetting, deels volmaking van de Kerk op aarde. Daarbij spreekt hij over 't vagevuur op eigene wijze. De Kerk leert volgens hem weinig over de soort van straf en de plaats van dat vuur, en de uitdrukking „reinigend vuur”, of „vagevuur”, moet in den gebruikelijken figuurlijken zin verklaard worden.

Eene eerste vraag dringt zich hier aan ons op, of dat werkelijk de leer der Roomsche Kerk omtrent het vagevuur is.

Zoo als bekend is, wist de oudste Kerk niets van een vagevuur. Gregorius I kan men den uitvinder van het vagevuur noemen, zoodat, hetgeen vroeger nog eene bijzondere meening was van enkelen, door hem het karakter van een geloofsartikel erlangde 2).

Later werd dit leerstuk vooral door de scholastieken verder ontwikkeld, en door velen het vuur voor een werkelijk materieel vuur gehouden 3). In de besluiten der synode van Florence (1439) is alleen sprake van reinigende straffen, eene concessie aan de Grieken, met wie zij eene vermeende vereeniging sloot. Even zoo bleef het concilie van Trente de algemeene uitdrukking reiniging (purgatorium) behouden, en vermaant het spitsvondige vragen, nieuwsgierigheid, bijgeloof

1) Zie boven bl. 37, 38.

2) Zie o. a. HAGENBACH, *Dogmengeschiede*, bl. 310—313, en HASE, *Protestantische Polemik*, bl. 420, 421.

3) HAGENBACH, bl. 494—496.

en wat naar schandelijk gewin smaakt, uit te sluiten 1), terwijl de Roomsche Catechismus de uitdrukking „ignis purgatorius” weer gebruikt 2).

Feitelijk was intusschen de leer van het vagevuur als materiëel vuur, steeds blijven bestaan, zoo als blijkt uit Belarminius, die dit uitdrukkelijk uitspreekt, als hij zegt 3): „het algemeene gevoelen der theologen is, dat het vagevuur een waar en wezenlijk vuur is, van dezelfde soort als het onze. Dit gevoelen is wel is waar geen geloofsartikel; omdat het nergens door de Kerk bepaald is. Toch is het een zeer waarschijnlijk gevoelen, 1°. wegens de overeenstemming der schoolastieken, 2°. wegens het gezag van Gregorius, 3°. wegens dat van Augustinus, 4°. wegens uitspraken der H. Schrift.” De omzigtigheid, waarmede de synode van Trente zich hierover heeft uitgelaten, is niets dan eene stilzwijgende bekentenis van hare onmagt, om de leer van het materiële vagevuur vast te houden.

Het blijkt dus, dat MÖHLER ons hier niet heeft gegeven de leer over het vagevuur, zoo als die in de R. Kerk geloofd wordt, maar, zoo als hij met zijne geniale beschouwing haar zich voorstelt, en het antwoord op de vraag door ons gesteld is: het traditionele vagevuur is niet dat van MÖHLER; dat vagevuur toch brandt geheel anders; getuige nog heden de schildering, die de priesters in preken en volksonderwijs er van weten op te hangen 4).

Ook MÖHLERS voorstelling van de triumferende Kerk 5) behoort meest in zijne verbeelding thuis. Zal toch de gemeen-

1) Sessio XXV, *Decret. de Purgatorio*.

2) *Catech. Rom.* I, 7, 3: *Est ignis purgatorius, quo piorum animae ad definitum tempus cruciatae patiuntur, ut iis in aeternam patriam ingressus patere possit, in quam nihil coinquinatum ingreditur.*

3) *De Purgatorio*, II, 11.

4) Zie hierover HASE, *Protestantische Polemik*, bl. 420—425; BAUR, *Der Gegensatz des Katholicismus und Protestantismus*, bl. 305—313, en PH. MARHEINEKE, *Recension der Möhlerschen Symbolik, abgedruckt aus den Jahrbüchern für wissenschaftliche Kritik*, Jahrgang 1833, 2ter Band, passim.

5) Zie boven bl. 39, 40.

schap tusschen de leden der lijdende Kerk hier beneden en die der triumferende hier boven, waarover hij zeer fraaije woorden bezigt, eene ware zijn, dan moet zij noodwendig wederzijdsch wezen. En dat zij dit is, poogt hij niet eens te bewijzen. Stilzwijgend vooronderstelt hij, dat de heiligen, als zij aangeroepen worden, even als de alwetende God, dit ook weten. Hierin staat de synode van Trente boven hem. Immers er bestaat enig vermoeden, dat deze synode de noodzakelijkheid en tevens onbewijsbaarheid dezer vooronderstelling zelve gevoeld heeft; want zij verklaart het wel voor goed en nuttig 1), niet echter voor bepaald noodwendig, de heiligen aan te roepen.

Wij behoeven naauwelijks op te merken, dat de aanroeping der heiligen geheel en al strijdig is met de uitspraken der H. Schrift, die haar nergens aanbeveelt, maar overal uitsluit, omdat zij Christus als den eenigen middelaar ons voorstelt. Zoo Paulus 1 Timoth. II: 4: „Er is één God, één middelaar ook tusschen God en menschen, de mensch Jezus Christus”; en Jezus zelf (Matth. IV: 10): „gij zult den Heer uwen God aanbidden, en Hem *alleen* dienen.”

Ook tegen de vereering van engelen waarschuwen Paulus (Coloss. II: 18) en Joh. (Openb. XXII: 8, 9), eene vereering, die bepaald door den Roomschen Catechismus wordt aanbevolen 2).

Opmerkelijk is het dat MÖHLER nog over een ander leerstuk, dat in dezelfde sessie te Trente is vastgesteld, geheel en al het stilzwijgen bewaart 3). Immers geen woord rept hij er van, dat

1) *Concil. Trident.* Sess. XXV: (Doccent episcopi), Sanctos una cum Christo regnantes orationes suas pro hominibus Deo afferre; *bonum atque utile esse suppliciter eos invocare et ob beneficia impetranda a Deo per Filium ejus Jesum Christum, qui solus noster redemptor et salvator est, ad eorum orationes, opem auxiliumque confugere.*

2) *Cat. Rom.* III, 2, 10: Invocandi sunt Angeli, quod et perpetuo Deum intuentur et patrocinium salutis nostrae sibi delatum libentissime suscipiunt.

3) *Concil. Trid.* Sessio XXV: De invocatione, veneratione et reliquiis sanctorum, et sacris imaginibus.

de vereering van de reliquiën der heiligen en het gebruik van beelden bij de eeredienst gewettigd is; en dat men de beelden van Christus, van de heilige maagd en van de heiligen de verschuldigde eer moet bewijzen. Zou MÖHLER al deze dingen, wier vermelding te dezer plaatse niet ongepast ware geweest, misschien zelf niet goedkeuren?

Het heeft er wel den schijn van. Immers elders in zijne Symboliek 1) blijkt het, dat hij althans de wonderen, die of door heiligen of door hunne reliquiën in menigte volgens de Roomsche Kerk zijn en nog worden verrigt, verwerpt. Voorzeker een opmerkelijk verschijnsel, 'tgeen het betrekkelijk liberale standpunt, waarop hij bij het schrijven dezer Symboliek stond, wel doet kennen; maar tevens toont, dat hij de leer zijner Kerk niet volledig en getrouw heeft weergegeven.

In 't algemeen blijkt het genoegzaam, dat de voorstelling, die MÖHLER ons in dit deel zijner Symboliek gegeven heeft van de leer der Kerk volgens de Katholieken, niet in waarheid is die der Roomsche Katholieke Kerk zelve, maar deze in vele opzigten door hem is veranderd, gewijzigd en verbeterd; doch ook daardoor tevens het regt heeft verloren, om als leer der Roomsche Kerk te gelden.

MÖHLER schildert niet de echte Roomsche Kerk, zoo als zij is, maar zoo als hij zich haar voorstelt. En ook deze Kerk van MÖHLER, hoeveel schoons en heerlijks zij moge bevatten, is ons gebleken niet te zijn de Kerk, zoo als zij wezen moet, maar in zeer vele opzigten te strijden met de voorstelling, die Jezus en de Apostelen ons geven omtrent het godsrijk op aarde. Geenszins is MÖHLERS Kerk de ware Evangelisch-Katholieke Kerk, die eens allen onder hare vleugelen zal vereenigen en het menschedom in waarheid doen worden ééne kudde onder éenen Herder.

1) Bl. 343.

AFDEELING II.

Bij de Lutherschen en Gereformeerden.

Inleiding.

Niet ondienstig en onnoodig zal het zijn, wederom eenige algemeene opmerkingen te laten voorafgaan, om ons op de hoogte te stellen van de wijze, waarop MÖHLER in dit gedeelte van zijn geschrift is te werk gegaan.

Maakten wij vroeger bij de beoordeeling van de leer der Katholieken over de Kerk reeds de opmerking, dat onze schrijver vaak niet geeft eene uit de belijdenisschriften geputte voorstelling, en zoo weinig mogelijk tot dezelve teruggaat, om zoo des te meer gelegenheid te hebben, om te idealiseren en te vergeestelijken; hier hebben wij dezelfde methode, maar met het tegenovergestelde doel: hij gaat ook hier weinig terug tot de Symbolen, maar ten einde zoo te beter tegenstrijdigheden en ongerijmdheden te vinden of zelfs te scheppen, en in de treffendste voorbeelden aan te toonen, dat het Protestantismus een monsterachtig irrationalismus is, „zijne meeste leerstukken, in alle opzigten zijn, sit venia verbo, zonder zin

en verstand" 1) en „alleen zoolang aanneembaar. als de magt der gedachte er niet tegen opkomt 2).” Hij gaat daarbij veelal dus te werk, dat hij zich zijn Protestantismus uit de soms sterk sprekende private geschriften van Luther, Melancthon of Zwingli, die vóór de confessie van Augsburg verschenen en zeer vaak met deze in strijd zijn, construeert, en dan de uitspraken der confessie er tegenoverstelt, om zoo te toonen, dat beide elkander tegenspreken.

Voor de genetische wording en historische eenheid van het Protestantsche systeem heeft hij geen oog. De wezenlijke ontwikkeling der leer, zoo als die in de reeks der geloofsbelijdenissen is op te merken, wordt door hem niet als ontwikkeling, maar als tegenspraak en strijd voorgesteld. Het geheele boek is er op ingerigt, om, bij den ophanden zijnden slag, zooveel mogelijk alle voordeelen aan den kant der geliefde Moeder-Kerk te stellen en aan het Protestantismus alle na-deelen te doen ten deel vallen.

Letten wij eindelijk nog op den omvang der Symbolische geschriften 3), die hij wil gebruikt hebben, ook dan treft ons de partijdigheid, waarmee hij is te werk gegaan. Voor de kennis van het Katholicismus erkent hij slechts één eigenlijk gezegd Symbolisch geschrift: de besluiten van Trente; voor de kennis van het Protestantismus neemt hij als bronnen aan: de geloofsbelijdenissen van alle tijden. Is dat niet met twee schalen wegen? Waarom hebben de besluiten van de synode van Trente meer regt, om als Symbolisch geschrift te gelden, dan eenig ander besluit van concilie of paus? Wordt het Katholicismus alleen van 1563, bij monde van Trente's patres, reeds in vele opzigten gevormd en hervormd door den zijdelingschen invloed van het Protestantismus, als het eenig ware aangenomen: waarom dan daar tegenovergesteld het Protestantismus van alle tijden, zoo vaak het zich slechts openlijk heeft uitgesproken?

1) Bl. 54.

2) Bl. 78.

3) *Einleitung*, bl. 13—14.

Indien aan MÖHLER de partijdigheid van deze handelwijze is ontgaan, dan stond hij wel zeer onder den invloed eener bevooroordeelde kritiek en geschiedvorsching en zag niet met het oog van den waren symbolicus.

Terwijl hij de punten van aanval zooveel mogelijk heeft verminderd bij het Katholicisme, vermeerderd hij ze zooveel mogelijk zonder geldige reden bij het Protestantisme 1).

§ 1. Het begrip van Kerk bij de Lutherschen.

Gaan wij naauwkeurig na, wat ons als leer der Lutherschen over de Kerk door MÖHLER is gegeven 2), dan blijkt het, dat hij zijne voorstelling daarvan meest heeft geput uit de private geschriften van Luther zelven. Slechts eenmaal 3) worden wij verwezen naar de geloofsbelijdenis van Augsburg, welker uitspraken, onmiddellijk achter die van Luther gesteld, moeten dienen ter verduidelijking van deze.

In 't algemeen is deze handelwijze uit de private geschriften van iemand, die tot eene geloofsbelijdenis heeft medegewerkt, de leer der confessie te construeren, ook volgens het oordeel van MÖHLER zelven 4), bepaald af te keuren. Hoe veel te meer is dit het geval bij een leerstuk als het bovenstaande, dat in de geboorte der Hervorming zich eerst langzamerhand ontwikkelde, zoodat de voorstellingen daarover niet spoedig tot klaarheid kwamen. Immers groot was het misbruik van de leer over de Kerk vóór en in den tijd der Hervormers. Heiligendienst, slavernij der leeken, heerschappij der geestelijken, aflaathandel en wat niet al meer? was daaruit ontsproten. Hoe ligt kon het dus gebeuren, dat de Hervormers, de leer over de Kerk willende reinigen, haar ook zelve

1) Zie hierover ook BAUR, bl. 1—59 en NITZSCH, bl. 1—25.

2) Zie boven bl. 40, volg.

3) Zie boven bl. 50.

4) *Einleitung*, bl. 6.

voor een goed deel lieten verloren gaan? Dit was, het is niet te ontkennen, bij Luther vooral het geval. Een helder begrip van „Kerk” is bij hem niet te vinden. Zijne beschouwing over „de gemeenschap der heiligen,” in zijnen Grooten Catechismus 1), toont dit ten duidelijkste, waar hij het heerlijke geloofsartikel: „ik geloof de gemeenschap der heiligen,” zoodanig keert en wendt, totdat het resultaat is, dat het niets is dan eene glosse van: „ik geloof eene heilige Christelijke Kerk,” waarom het, als iets overtolligs, liever moest zijn weggelaten 2). Daar nu juist Luther hierin zoo weinig helder zag, is het in onzen schrijver zeer te misprijzen, dat hij over dit leerstuk de bijzondere geschriften van Luther bij voorkeur gebruikt, terwijl in de symbolische geschriften reeds eene min duistere, hoewel dan nog niet geheel heldere voorstelling is te vinden.

De eerste griev, welke MÖHLER tegen de Luthersche voorstelling heeft, is deze: dat eerst de onzichtbare Kerk daar is, en uit deze de zichtbare te voorschijn komt. Eene andere griev volgt, dat de Augsburgsche confessie de Kerk beschrijft als „eene gemeenschap der heiligen, in welke het Evangelie op de regte wijze geleerd en de sacramenten op de regte wijze bediend worden,” en dus de Kerk, volgens het eerste lid der bepaling, als bestaande uit heiligen, onzichtbaar is, volgens het tweede, voorzoover in haar geleerd en onderwezen wordt, zichtbaar; dat zij dus zichtbaar en onzichtbaar is te gelijk.

Wat nu het eerste punt betreft, dat bij Luther en zijne volgelingen de onzichtbare Kerk de eerste is, zoo heeft, indien onder die prioriteit verstaan wordt de prioriteit van innerlijke waarde, MÖHLER volkomen regt. Doch, wil hij de Luthersche beschouwingswijze zoo opvatten, alsof de onzichtbare Kerk daarin ook de eerste in tijd is, dan dwaalt hij.

1) HASE, *Libri symbolici Ecclesiae Evangelicae*, bl. 498, 499.

2) Zie hierover *Waarheid in Liefde*, 1851, II, bl. 426—436.

Zijne redenering is aldus: „Volgens Luther is de onzichtbare Kerk de eerste en voornaamste; derhalve is zij hem ook wat den tijd betreft de eerste, en ontstaat de zichtbare Kerk uit de onzichtbare.” Tot deze gevolgtrekking heeft hij geen regt. De zin der uitspraken van Luther is alleen, dat de onzichtbare Kerk, wat inwendige waarde betreft, boven de zichtbare staat, zonder dat hij daarom te kennen geeft, dat zij in tijdsorde vooraf gaat. Had MÖHLER dit voor oogen gehouden, dan had hij zich de doellooze moeite kunnen besparen, om den Protestanten te bewijzen, dat het rijk Gods, toen Christus het begon te verkondigen, van buiten tot de menschen kwam en wel eerst tot de Apostelen, en zoo steeds van buiten naar binnen tot op onze dagen toe.

Nu erkennen wij wel, dat de Protestanten dit niet genoeg in 't oog hebben gehouden; maar 't is hun ook nooit in den zin gekomen, dat men met het Christendom anders dan op den weg der uitwendige mededeeling bekend worden kan. Dit is reeds onmiddellijk in deze ééne grondstelling vervat, dat alleen het Evangelie of de Heilige Schrift de objectieve kenbron der christelijke waarheid is.

Onze schrijver heeft alleen in zooverre regt, dat volgens de grondstellingen der Katholieken de zichtbare Kerk de eerste d. i. de voornaamste of ware is, terwijl volgens de Protestanten de onzichtbare Kerk, wier leden, de echte geloovigen, alleen aan den alwetenden God bekend zijn, de voornaamste of ware is 1).

De onderscheiding, door de Protestanten gemaakt tusschen elke werkelijke historische Kerk en de Kerk, zoo als zij zijn moet, de ideale Kerk, is onzen schrijver ontgaan. Het beginsel daarvan ligt reeds aan de Augsburgsche geloofsbelijdenis ten grondslag; want alleen, voorzooover zij eene gemeenschap van heiligen is, heeft de bestaande Kerk, zegt de

1) Verg. BAUR, bl. 464—466.

confessie, deel aan de ideale Kerk; zij is in haar wezen, zoo als de Apologie er bijvoegt, waarlijk eene gemeenschap des geloofs en des geestes in de harten 1). Later zegt dezelfde Apologie nog 2); „wij droomen niet van een Platonischen staat, gelijk sommigen ons op goddelooze wijze ten laste leggen; maar wij zeggen, dat deze Kerk bestaat, nl. die der over den ganschen aardbodem verstrooide waarachtige geloovigen;” zoodat dus niet alleen zij, die tot de Protestantsche Kerk behooren, daartoe gerekend worden. Het is opmerkelijk, dat het verwijt van MÖHLER, alsof de onzichtbare Kerk volgens de leer der Lutherschen in tijd de zichtbare voorafgaat, niet alleen ongegrond is, maar dat, 'tgeen die leer vaststelt, dat de onzichtbare in waarde boven de zichtbare staat, bij MÖHLER zelf goedkeuring vindt 3).

Noemen dus de Protestanten de ware Kerk onzichtbaar, daarom ontkennen zij niet, dat Christus eene zichtbare Kerk gesticht heeft. Maar deze wordt, als bevattende ook huichelaars en boozen 4), niet door hen voor de ware gehouden. Niet allen immers, die leden der zichtbare Kerk zijn, zijn daarom geloovigen of ware leden; de ware leden zijn alleen de geloovigen of heiligen 5). De onzichtbare Kerk ontvangt dus hare leden uit de zichtbare; de ware Kerk is onzichtbaar, maar komt steeds uit de zichtbare voort. Dit echter erkent ook onze schrijver zelf, als hij zegt: „in zooverre, nl. wat hare waarde betreft, is de onzichtbare Kerk vóór de zichtbare te stellen; deze wordt eeuwig uit gene vernieuwd.” Hetzelfde dus, wat hij als eene dwaasheid voorstelt bij de Protestanten, vinden wij volgens hem bij de Katholieken terug, daar ook deze zoo wel eene onzichtbare als eene zichtbare Kerk aannemen; zoodat de beide bezwaren, die hij had tegen de voorstelling

1) HASE, *Libri Symbolici*, p. 144.

2) Ibidem, p. 148.

3) Zie boven bl. 55.

4) HASE, *Libri Symbolici*, p. 11, 144, 155, 827.

5) Ibidem. p. 11, 145, 150, 335.

der Lutherschen omtrent dit punt, weg vallen. Er blijft alleen van over, dat de Hervormers, 'tgeen in de R. K. Kerk eenzijdig bestond, de hoogachting voor de uiterlijke Kerk, niet sterk genoeg hebben vastgehouden, maar door eene tegenovergestelde eenzijdigheid, de hoogachting voor de innerlijke Kerk, op den achtergrond geschoven. Ons past het, beide zijden in haar goed regt te handhaven.

§ 2. Werking der Kerk.

Onze schrijver beschuldigt de Protestanten, zoo als wij zagen 1), vooreerst, dat zij, het zeker leidende gezag der Kerk verwerpende, aan elk geloovige het regt toekennen, de H. Schrift zelf te onderzoeken en zoo den lezer der H. S. zonder eenigen schroom met de Schrift zelve verwisselen. Het eerste deel dezer beschuldiging is waar; het kerkgezag in de verklaring der Schrift wordt verworpen, en de Schrift zelve elk in handen gegeven. Doch het is geene schuld, het is eene eere, dat zij dit doet. Het andere deel dezer beschuldiging hangt zamen met eene tweede aanklagt, dat zij het steeds uitspreken: de Heilige Schrift is regter in geloofszaken.

Tegen deze laatste voorstelling brengt MÖHLER te regt bedenking in 2). Regter kan ze niet zijn, zegt hij, evenmin als het burgerlijk wetboek tegelijk de regterlijke magt kan vertegenwoordigen: naar hetzelfde wordt regt gesproken, maar het spreekt niet zelf regt.

Doch, als wij de belijdenisschriften der Protestanten nagaan, zal het ons blijken, dat dit meer door onzen schrijver hun in den mond is gelegd, dan wel bepaald door hen uitgesproken. Eenmaal slechts is het mij onder de oogen

1) Zie boven bl. 40, volg.

2) Zie boven bl. 44, 45.

gekomen, nl. in de Formula Concordiae 1), dat de H. S. „regter” genoemd wordt, doch blijkbaar is het ook hier in de beteekenis van „wetboek, naar ’twelk gerigt wordt.”

Kort te voren wordt dit dan ook door haar zoo geformuleerd, dat de Heilige Schrift de eenige regel en toetsteen is, naar welken men alle leerstukken moet beoordeelen 2). Evenzoo spreken de overige Symbolische geschriften der Evangelische Kerk hierover 3).

De ongerijmde voorstelling der Protestanten over dit punt bij MÖHLER is dus meer eene in hunne geschriften ingelegde, dan wel daaruit gehaalde. Wij gaan daarom over tot het voornaamste bezwaar, dat hij heeft tegen de voorstelling der Protestanten, dat zij, het zeker leidende gezag der Kerk bij de verklaring der H. S. verwerpende, het doen voorkomen, alsof elk, die de H. S. leest, haar onbedriegelijk woord zoo maar in zich opneemt. Hoe wij over dat zeker leidende gezag der Kerk, der onfeilbare uitlegster der H. S., volgens de Katholieken, te denken hebben, is ons vroeger, Hoofdstuk II, Afd. I, § 2, gebleken. Wij zagen daar, dat die onfeilbaarheid, krachtens welke de Roomsche Kerk zich zelve het uitsluitende regt toekent, om de H. S. te verklaren, zich zelfs boven de H. S. te plaatsen, en alleen hare leer en gebruiken in die Schrift terug te vinden, eene zaak is meer uit verbeelding en gevoel geboren, dan op verstand en werkelijkheid steunende, en dus dit regt, als aangematigd, haar moest ontzegd worden.

1) HASE, *Libri Symbolici*, p. 572: Sola S. scriptura iudex, norma et regula agnoscitur, ad quam, seu ad Lydium lapidem, omnia dogmata exigenda sunt et iudicanda, an pia, an impia, an vera, an vero falsa sint.

2) Ibid. p. 570: Credimus, confitemur et docemus, unicam regulam et normam, secundum quam omnia dogmata omnesque doctores aestimari et iudicari oporteat, nullam omnino aliam esse quam Prophetica et Apostolica scripta cum Veteris, tum Novi Testamenti.

3) Ibid. p. 632, 308.

Dit nu was ook het standpunt, waarop de Protestanten bij hun verzet tegen de Roomsche Kerk zich plaatsten. Ziende de wijde kloof, die er tusschen het oorspronkelijke Christendom en dat van hunnen tijd bestond, wilden zij de diep gevallen Kerk tot het oorspronkelijke Christendom terugbrengen, 'tgeen zij spoedig zagen, dat dan slechts mogelijk was, wanneer zij alleen uit de H. S., als de eenige zuivere bron, de christelijke waarheid putteden, en de in zoo vele opzichten vervalschte dogmatische traditie verwierpen 1).

Maar is nu bij de opvolging van dit beginsel de beschuldiging, die MÖHLER den Protestanten aandoet, dat zij het lezen der H. S. en het opnemen van haar onbedriegelijk woord in zich voor hetzelfde aanzien, waar en juist?

Voorzeker, toen in de Protestantsche Kerk het regt, om de H. Schrift te onderzoeken en te verklaren, aan elken heilbegeerigen Christen in 't algemeen werd toegekend, wist zij ook zeer goed te onderscheiden tusschen de grondige en eenstemmige verklaring der geleerden en de eigene opvatting van elken Christen voor zich, zoo als uit vele plaatsen, ook in de geschriften van Luther, reeds blijkt 2). Maar uit den aard der zaak kon de voorstelling, die zij zich hiervan maakten, eerst langzamerhand tot meerdere helderheid geraken, waarom althans in de belijdenisschriften der Luthersche Kerk bijna in 't geheel niet over dit punt wordt gehandeld 3). De willekeur van alle gemeenteleden en ook van geleerden in de bijbelverklaring zochten zij evenwel reeds spoedig te keeren, en wel door in plaats van de vroegere verklaring der Kerk de uitlegging volgens de *analogia fidei* als de ware vast te stellen.

1) *Artic. Smalcaldici*, bij HASE, *Libri Symbolici*, p. 308: *Ex patrum verbis et factis non sunt extruendi articuli fidei. Regulam aliam habemus, ut videlicet verbum Dei condat fidei articulos et praeterea nemo, ne angelus quidem.*

2) LUTHER'S *Werke*, uitg. van Walch, D. IX, bl. 857.

3) HAGENBACH, *Dogmengeschichte*, bl. 555.

Zoo wordt het in de Formula Concordiae op verschillende plaatsen uitgesproken, dat de Schrift „secundum analogiam fidei” moet uitgelegd worden 1). De praktische grondregel van Luther bij het verklaren der H. S. was deze: „laat ze varen, waar ze duister is, houd ze vast, waar ze helder is 2).

Luide werd daarbij vaak gezegd, of altijd ten minste stilzwijgend ondersteld, dat de kennis van den grondtekst een eerste vereischte voor de verklaring was, zoo als duidelijk zichtbaar is uit de vele moeite, die de Reformatoren en hunne aanhangers zich gaven, om door ernstige studie van de Hebreeuwsche en Grieksche taal tot het regte verstand van den grondtekst, welks studie zij geheel en al verwaarloosd vonden, te kunnen doordringen

Als onmisbare vereischten, om tot de regte kennis der H. S. te geraken, werden ook reeds vroeg door de oudste Protestantsche dogmatici eenige verschillende voorwaarden gesteld, b. v. door Hollaz: 1°. invocatio Dei patris luminum; 2°. notitia idiomatis, quo S. scriptura legitur; 3°. attenta consideratio phrasium, scopi, antecedentium et consequentium; 4°. depulsio praeconceptarum opinionum et pravorum affectuum 3).

De ware tegenstelling tegen het verbod der Katholieke Kerk, om de H. S. te lezen, bestaat bij de Protestanten dus niet daarin, dat elk in staat is, de H. S. op de regte wijze uit te leggen, maar hierin, dat elk die Schrift moet lezen, gebruik makende van de voorlichting der zulken, die met de daartoe noodige hulpmiddelen zijn toegerust.

Dat dit hun gevoelen was, blijkt nog ten duidelijkste uit het nieuwe leven, dat door hen op 't gebied van exegese niet alleen, maar ook op dat van elke andere wetenschap, die slechts licht daarover kon verspreiden, gewekt werd.

1) HASE, *Libri Symb.*, p. 700, 762 enz. Verg. LUTHER'S *Werke*, D. XVI, bl. 2042, L. G. PAREAU, *Hermeneutica Codicis S.* p. 21 sqq.

2) LUTHER'S *Werke*, XVIII, bl. 1416.

3) HASE, *Prot. Polemik*, bl. 95.

De grootste zegen, dien het Protestantismus tot nog toe aan de wereld heeft aangebragt, is zonder twijfel, naast de vrijheid van onderzoek in 't algemeen, de vertrouwdheid van het volk met zijnen Bijbel, dien het aan allen vrij en zelfs, des noodig, kosteloos in handen geeft, opdat elk voor zich daaruit troost in smart, kracht in verzoeking, kennis van zijnen God en Vader, kennis van Christus, van zich zelven en zijne bestemming, kennis in één woord van alles, wat tot zijne zaligheid noodig is, moge putten. Daarbij is misbruik niet te voorkomen: maar welke goede zaak is daaraan niet bloot gesteld?

Staat echter in dit opzigt het Protestantismus verre boven het Katholicismus, het is evenwel niet te ontkennen, dat het in een ander opzigt nog veel van de Zusterkerk kan leeren.

Zoo als wij reeds opmerkten, werd door de Hervormers in hun verzet tegen de aanmatigingen der Roomsche Kerk, de „Kerk” zelve te veel uit het oog verloren, of werd hare stichting althans niet als het hoofddoel van Christus beschouwd. De Kerk was hun niets dan de verzameling òf der belijders van Christus òf der ware geloovigen. De vereeniging van elken Christen voor zich met Christus en door Hem met God was langen tijd bij de Protestanten hoofddoel en hoofdzaak des Evangelies, terwijl hunne vereeniging onder elkander tot eene gemeenschap volgens hen meer toevallig, dan wel bepaald onmisbaar en noodzakelijk was. Vandaar, dat in hunne geloofsleer het punt der Kerk weinig is ontwikkeld. Calvijn handelt in het vierde boek zijner *Institutio Christianae Religionis*, waarin van de Kerk sprake is, volgens opschrift en inhoud, hoofdzakelijk alleen over de uitwendige heilmiddelen. In de Protestantsche zedeleer, zelfs nog in het voortreffelijke werk van Reinhard, komt bijna geene vermelding van de Kerk voor 1).

1) Zie L. G. PAREAU, in *Waarheid in Liefde*, 1845, bl. 655 volg., waar

Eerst Schleiermacher was het, die in zijne beroemde *Reden über die Religion* de noodzakelijkheid en de kracht der gemeenschap in de geestelijke wereld uit de diepte van de menschelijke natuur te voorschijn haalde en in het volle licht stelde, daar hij aanwees, hoe elke krachtige openbaring van het goddelijke van zelf eene gemeenschap sticht, waaraan allen behoefte hebben en waarin allen wederkeerig werkzaam zijn 1). En wat de ontwikkeling der christelijke Kerk betreft, heeft hij aangetoond, dat, terwijl volgens de Katholieke Kerk de mensch door de Kerk aan Christus is verbonden, hij volgens de Protestantsche door Christus is verbonden aan de Kerk 2).

Na hem is de behoefte der menschen aan eene Kerk en de voldoening aan die behoefte door het Christendom van vele kanten in 't licht gesteld. Het is aangetoond en ontwikkeld, niet alleen op wijsgeerige gronden, dat die behoefte bestaat, maar ook op geschied- en uitlegkundige gronden, in den geest van Christus zelve en de apostolische prediking te vinden, dat het hoofddoel van Christus geheele verschijning en werkzaamheid

dit duidelijk wordt aangewezen. Het denkbeeld, dat de Kerk te stichten hoofddoel van den Heer was, is zelfs nog niet opgemerkt door onzen N. C. KIST, die in zijne bij Teyler bekroonde verhandeling *over de Christelijke Kerk op aarde*, D. I, bl. 97 (2de uitg.) zegt, dat Jezus Christus de insteller der Christelijke Godsdienst is, maar slechts in oneigenlijken zin de stichter der Kerk. Zoo ook spreekt H. J. ROYAARDS het uit in zijn *Hedendaagsch Kerkregt bij de Hervormden in Nederland*, D. I, bl. 1, 2, dat de Christelijke Godsdienst van Christus is, de Christelijke Kerk van de menschen.

1) Zie de *Vierte Rede*, welke handelt *über das Gesellige in der Religion oder über Kirche und Priesterthum*.

2) Zijne woorden luiden dus, *Der christliche Glaube*, § 24, D. I, bl. 145: Sofern die Reformation nicht nur Reinigung und Rückkehr von eingeschlichenen Missbrauchen war, sondern eine eigenthümliche Gestaltung der christlichen Gemeinschaft aus ihr hervor gegangen ist, kann man den Gegensatz zwischen Protestantismus und Katholicismus vorläufig so fassen, dass ersterer das Verhältniss des Einzelnen zur Kirche abhängig macht von seinem Verhältniss zu Christo, der letztere aber umgekehrt das Verhältniss der Einzelnen zu Christo von seinem Verhältniss zur Kirche.

in de wereld is: het stichten en volmaken van eene heilige gemeenschap 1).

Zoo beginnen dan althans enkelen in te zien, dat de Heer eigenlijk door het stichten eener Kerk alleen zijn plan, de verlossing en volmaking des menschedoms, kon uitvoeren, ja, dat in de vereeniging der menschen tot zulk eene gemeenschap, grootendeels de zaligheid van hen, tot gemeenschap bestemde wezens, zelve reeds gelegen is.

Doch dit is door de Protestanten te zeer en te lang over het hoofd gezien. Te weinig is, ja wordt nu nog door hen begrepen en dus ook niet in 't licht gesteld, dat de afzonderlijke Christenen elk voor zich nooit Gods doel met hen, hunne verlossing en volmaking, kunnen bereiken; maar zij dit alleen kunnen in eene gemeenschap der heiligen, welker leden elkander vormen, en waarin elk op zijne beurt, onder het wijs bestuur van God, kweekeling en opvoeder beide is, en niet alleen anderen opleidt, maar ook zelf door hen weder opgeleid wordt.

Het verwijt, 'twelk MÖHLER den Hervormers doet, dat zij niet inzagen, dat de Kerk, volgens de bedoeling van Christus, eene groote en onmisbare opvoedingsinrigting is, moet dus als volkomen waar worden toegestemd. Doch men mag hem weder onder 't oog brengen, dat deze miskenning der Kerk bij de Hervormers een uiterste was, waartoe zij alleen zijn vervallen, dewijl de werkelijk bestaande Kerk zoo weinig aan Christus' doel beantwoordde. Ware de Kerk van Rome in hun tijd eene geestelijke opvoedingsinrigting geweest, zij zouden haar niet hebben verworpen; nu verwierpen zij haar en zagen, dat eene Kerk (hoewel eene vrij wat andere, dan die van Rome) door Christus was bedoeld, daarom niet in, dewijl de bestaande Roomsche-Katholieke Kerk over

1) Zie hierover L. G. PAREAU, *Initia institutionis Christianae Moralis*, P. HOFSTEDE DE GROOT, *Theologia Naturalis*, § XXXVII, en vele verhandelingen in het Tijdschrift *Waarheid in Liefde*.

't geheel was verbasterd tot een wereldsch handelshuis, waarin door aflatverkoop en velerlei ander schandaal de winzucht, de woeker en het bedrog de volkeren ten profijte der geestelijkheid uitplunderden 1).

§ 3. Bestuur der Kerk.

Zoo als wij zagen 2), is de leer der Protestanten over het bestuur der Kerk, naar de voorstelling van onzen schrijver met zich zelf in tegenspraak en in haar geheel volkomen onbegrijpelijk. Elk Christen bezit de priesterlijke waardigheid, en toch moeten er weer uit hun midden, om onorde te vermijden, sommigen tot leeraars gekozen worden. Die keuze moet op wettige wijze geschieden. En die wettigheid bestaat juist daarin, dat er niets uitwendig wettigs bepaald is. Zij zullen gemeenschappelijke godsdienstoefeningen houden, en elk Christen voor zich kan zijne eigene behoefte bevredigen. Er zullen leeraars optreden, en hunne hoorders, vast overtuigd, dat zij zelve reeds alles weten en geen onderrigt noodig hebben, zullen toch zeer leergierig zijn.

Deze tegenstrijdigheden echter zijn meer door den schrijver gemaakte, dan werkelijk bestaande, en de tegenspraak is meer voorondersteld en opgedrongen, dan gegeven en aangegeven.

1) Evenwel is er onder de Hervormers één geweest, die de onmisbaarheid van *Kerk* helder heeft doorzien. Het is de nog te weinig gekende Johannes à Lasco, van wiens hand ook de liturgische formulieren achter onze bijbels gedrukt, oorspronkelijk voor de gemeente te Londen opgesteld, grootendeels afkomstig zijn.

Het verschil tusschen de opvatting van Calvijn, die zonder twijfel van alle overige Hervormers het beste inzicht had in het wezen en de bestemming der Kerk, en die van J. à Lasco is op uitstekende wijze in 't licht gesteld door A. KUYPER, in zijne *Disquisitio historico-theologica, exhibens J. Calvini et J. à Lasco de ecclesia sententiarum inter se compositionem*, Amstelodami 1862. Zie vooral Pars III, § 6, waar kort en zakelijk de diepere opvatting van à Lasco wordt in 't licht gesteld.

2) Zie boven bl. 46 volg.

Toegestaan, dat Luther in den eersten tijd veel beweerd heeft, 'twelk later onhoudbaar bleek, en òf door hem zelven, òf door anderen gewijzigd en verbeterd werd, zoo als immers bij de leer over zaken, die eene geheele omwerking noodig hadden, bijna niet anders kan gedacht worden, dan dat ze eerst langzamerhand ontwikkeld en tot meerdere helderheid gebragt werden: is het dan niet onbillijk, het latere in betrekking tot het vroegere niet als verbetering, maar als tegenspraak voor te stellen, en wanneer nog daarenboven de minder juiste, eenzijdige bewering in een privaat geschrift van Luther zich bevindt, en de verbeterde leer in een der symbolische geschriften, het eene zoowel als het andere als symbolische leer der Luthersche Kerk voor te stellen?

Dit is door onzen schrijver gedaan. Om zijne schildering nog meer kracht bij te zetten, heeft hij de plaatsen, waarmede hij de symbolische leer der Luthersche Kerk wil toelichten, aangehaald uit Luther's *Geschrift aan de Boheemsche broeders*, waarin de Hervormer in wel wat overdreven bewoordingen den Christen schildert, niet zoo als hij is, maar zoo als hij wezen moet: door den doop met den H. Geest vervuld en Christus ingeplant. Moge nu Luther in zijne schildering van de volmaaktheid des Christens te ver zijn gegaan en hij aan de zonde van MÖHLER zelven, het idealiseren, zich hebben schuldig gemaakt: daarom is er nog geene vrijheid, om 1° zijne private uitdrukkingen als symbolische leer voor te stellen en 2° voorbij te zien, dat Luther en de zijnen die ideale volmaaktheid schilderden, opdat alle christelijke werkelijkheid naar haar mogt streven, en zij zich daarbij op de H. S. zelve beroepen 1).

Jezus zelf immers had (Johannes XVI: 13) den Christenen den H. Geest beloofd, die hen tot de geheele waarheid zou leiden. Johannes rigtte tot de Christenen van zijnen tijd

1) Zie over bovenstaande ook nog HASE, *Prot. Polem.* bl. 102—109.

het woord: „de zalving, die gij van Hem ontvangen hebt, blijft in u, en gij hebt niet noodig, dat iemand u leere 1).”

Petrus schrijft aan de Christenen van Klein-Azië zonder onderscheid: „gij zijt het uitverkoren geslacht, het koninklijke priesterdom, het heilige volk 2);” een naklank van de godstemme op Sinaï: „gij zult mij een priesterlijk koninkrijk zijn, een heilig volk 3).”

Christus zelf wilde, dat allen door 't geloof in Hem onderling één zouden worden 4), ééne kudde van Hem, den éénen herder 5); allen moesten leden zijn van het ééne ligchaam, waarvan Hij het hoofd is, wel in krachten en gaven verschillende, maar toch innig met elkander vereenigd; leden, die, met en voor elkander werkende, het welzijn, den wasdom en de volmaking des geheelen ligchaams bevorderen 6).

Maar Christus wilde daarbij niet eene deels gehoorzame, deels heerschende, eene deels onderdanige, deels gezagvoerende Kerk, gelijk de R. Kerk die leert; Hij sprak het uitdrukkelijk uit: „één is uw meester nl. Christus, en gij zijt allen broeders 7).” En nergens in het N. Testament wordt dan ook van eene specifiek van de leeken onderscheiden priesterschap, zoo als de R. Kerk die heeft, gesproken; maar overal het algemeene of geestelijke priesterschap van allen gepredikt.

Onze schrijver tracht dit te ontkennen, door er op te wijzen, dat, terwijl Luther zegt: „een ieder wordt uit den doop tot het leeraarambt geboren,” de apostel Paulus daarentegen vraagt 8): „zijn allen profeten, allen apostelen, allen leeraars?” Maar als wij het verband, waarin Paulus' woorden voorkomen nagaan, vinden wij, dat juist in dat zelfde hoofdstuk (1 Kor. XII) de gelijkheid van allen ten sterkste op den voorgrond treedt. Immers hoewel de openbaring verschillend is, toch is

1) 1 Joh. II: 27.

3) Exodus XIX: 6.

5) Joh. X: 16.

7) Matth. XXIII: 8.

2) 1 Petr. II: 9.

4) Joh. XVII: 20, 21.

6) 1 Kor. XII, Ephes. IV.

8) Zie boven bl. 48.

de geest, die alles werkt, dezelfde 1); zoodat het eene lid, niet meer dan het andere zijnde, niet mag zeggen tot het andere: ik heb u niet noodig 2); maar allen, als leden van het ééne ligchaam, van 'twelk Christus het hoofd is, voor elkander gelijke zorg moeten dragen 3). Evenwel, daar allen, elk voor zijn deel, leden zijn, is er verscheidenheid van gaven en bedieningen, zoodat sommigen door God tot apostelen, anderen tot profeten, anderen tot leeraars gesteld zijn 4), van welke ieder voor het geheele ligchaam, naar de mate zijner krachten, moet werkzaam zijn, daar de openbaring des geestes aan een iegelijk gegeven wordt ten algemeenen nutte 5). Het blijkt dus, dat ook volgens de voorstelling van Paulus de Christenen één huisgezin moeten uitmaken, waarin allen als vrije zonen van God 6), leden van het ééne ligchaam, welks hoofd Christus is, voor elkander werkzaam zijn, en elk op zijne wijze naar de mate zijner krachten voor het geheel moet leven. Weshalve de leer van het algemeene geestelijke priesterschap, die door de Hervormers werd gehuldigd, werkelijk in het N. Testament gevonden wordt 7). Doch hoewel nu allen tot den geestelijken stand behooren, is er onder hen verscheidenheid, gelijk van gaven, zoo ook van bedieningen, zoodat er ook leeraars moeten zijn, die als voorgangers in de gemeenschapelijke godsdienstoefeningen werkzaam zijn, het onderwijs der jeugd en de christelijke godsdienst op zich nemen en als herders der kudde in alles voorgaan. Zóó beschouwden en behandelden de apostelen zelve de zaak; de ongerijmdheid, die MÖHLER in de voorstelling der Protestanten wil vinden (dat, hoewel allen priesters zijn, toch enkelen als leeraars optreden), indien ze gegrond ware, zou evenzeer bestaan in de voorstelling van den apostel Paulus, op wien hij zich beroept.

1) 1 Kor XII: 4. 2) Vs. 21. 3) Vs. 25. 4) Vs. 28.

5) Vs. 7. 6) Gal. V: I.

7) Zie nog Rom. XII: 1, 1 Kor. III: 16, VI: 19, 1 Petr. II: 5, IV: 10, 11, Openb. I: 6, V: 70, XX: 6.

Wat voorts het verwijt betreft, dat de confessie van Augsburg wel zegt, dat de leeraars op wettige wijze moeten beroepen worden, maar niet weet te bepalen, waarin die wijze bestaat, dit wordt door de geschiedenis weersproken. Heeft toch Luther in den eersten tijd, uit reactie tegen de priesterheerschappij, geleerd, dat elk Christen als priester en leeraar mag optreden, door de ervaring wijzer geworden, heeft hij dit spoedig anders leeren inzien. In elk geval: bij het vervaardigen der Augsburgsche Geloofsbelijdenis, uit welke, als 't eerste symbolische geschrift, MÖHLER alleen mogt beginnen te putten, was er reeds vastgesteld, welke de voorwaarden waren; waarop men als leeraar mogt optreden, zoodat het: „nisi rite vocatus,” in 't geheel niet zonder zin en beteenis is 1).

Wat eindelijk de laatste opmerking betreft, dat de Protestanten het pausdom en episcopaat wel moesten verwerpen, dewijl hunne grondstelling, dat Christus eene onzichtbare Kerk gesticht heeft, onvereinigbaar is met die, dat Hij haar een zichtbaar hoofd zou gegeven hebben: ook deze opmerking heeft geene waarde. Er blijkt uit, dat MÖHLER een grondbeginsel waarvan de Protestanten bij hun verzet tegen de Roomsche Kerk uitgingen, dit nl. dat de Heilige Schrift de eenige regel des geloofs is, zonder 't welk het Protestantismus volstrekt niet kan begrepen worden, geheel en al over het hoofd ziet. Immers niet omdat de Protestanten alleen eene onzichtbare Kerk aannemen — 'tgeen trouwens ook onjuist is, daar zij slechts beweren, dat alleen de onzichtbare Kerk de ware is — hebben zij het pausdom en episcopaat verworpen, maar wijl zij door het onderzoek der Heilige Schrift tot het resultaat kwamen, dat de magt van Rome's bisschopp met die van al zijn medebisschoppen alleen eene menschelijke instelling is.

1) Verg. HASE, *Geschiedenis der Christelijke Kerk*, Utrecht 1861, § 321.

§ 4. Leer der Gereformeerden.

Ook bij de voorstelling van de leer der Hervormden worden wij niet terug gebragt tot hunne belijdenisschriften, maar alleen tot de private geschriften van Calvijn zelven, en wel tot het vierde boek zijner *Institutio Christianae Religionis*. De zienswijze van Zwingli, die toch voorzeker ook onder de Gereformeerden te rekenen is, werd, zoo als wij zagen, bij MÖHLERS voorstelling van de Luthersche leer over de Kerk, met die van Luther verbonden. Wat echter de wijze betreft, waarop MÖHLER de leer van Calvijn voorstelt, kan men zeggen, dat hij over 't algemeen haar goed heeft weergegeven. Toch zijn ook hier weer zaken, die niet geheel naar waarheid door hem zijn voorgesteld.

Hiertoe behoort 1), dat de algemeene beschouwingen over de Kerk door de Gereformeerden zonder verandering van Luther zouden zijn overgenomen, en dat Calvijn liever eenige in het Protestantsche systeem geheel onhoudbare stellingen wilde overnemen, dan consequent zijne van Luther geërfde grondstellingen gebruiken.

Immers, hoewel de leer der Gereformeerden en die der Lutherschen in vele opzigten met elkander overeenstemmen, vooral ten opzigte van het afschaffen der misbruiken, die in de Kerk heerschten, is het echter eene bepaalde onwaarheid, dat de Hervormde Kerk haar bestaan heeft af te leiden of hare leerstellingen overgenomen van Luther. Het geheel zelfstandige karakter der Zwitsersche Hervorming 2), blijkbaar b. v. in het verschil van de leer over het avondmaal en de geheel zelfstandige inrigting der Gereformeerde Kerk, pleit hier ten sterkste tegen. Geheel onafhankelijk van Luther had Zwingli reeds sedert 1519 zich tegen de misbruiken van

1) Zie boven bl. 57, 58.

2) Zie hierover HAGENBACH, *Dogmengeschiedte*, § 12, noot 3.

het Pausdom verzet, en zijn hoofdwerk, de *Commentarius de vera et falsa religione*, was reeds lang, voor hij met Luther kennis maakte of één symbolisch geschrift der Luthersche Kerk verscheen, door hem uitgegeven. Zoo ook was het optreden van Calvijn, die (MÖHLER erkent het zelf) door vele eigenaardigheden uitmunt, wel niet onafhankelijk van Luther, maar toch inderdaad zelfstandig; 'tgeen reeds daaruit blijkt, dat men de geloofsbelijdenissen, die vóór, en die, welke na Calvijns optreden zijn ontstaan, wel moet onderscheiden. Vooral had hij eene diepere opvatting van het wezen der Kerk, waarvan, zoo als onze schrijver terecht aanmerkt 1), de heerlijke gevolgen nog ten huidigen dage merkbaar zijn.

Waarom voorts die stellingen, welke Calvijn, volgens MÖHLER, van overal bijeenzocht, ja zelfs uit het gehate *Corpus juris Canonici* overnam, in het Protestantsche systeem onhoudbaar zijn, wordt niet gezegd; evenmin waarom het hem, die de diep verbasterde Kerk met hare vele misbruiken verliet, niet geoorloofd was, het goede, dat in haar was overgebleven, te behouden. Moest hij misschien, zoo als Luther deed, het kind met het bad uitstorten? Maar dit, gelijk wij zagen, keurt onze schrijver evenmin goed. Hoewel nu echter, ook naar 't oordeel van MÖHLER bij Calvijn eene veel diepere opvatting van de Kerk gevonden wordt, en Calvijn er terecht op wijst, dat er herders en leeraars in de Kerk moeten zijn, vindt hij het toch wonderlijk, dat Calvijn zich hiervoor beroept op Ephes IV: 11, eene plaats, die de Katholieke Kerk steeds tot bevestiging harer beschouwing over zich zelve heeft gebruikt.

MÖHLER gelooft derhalve, dat, dewijl de Roomsche Kerk, de eenig ware uitlegster der Heilige Schrift, deze plaats op zich toepast, alle andere uitleggingen verkeerd zijn.

1) Zie boven bl. 60.

In het groote gewigt eindelijk, dat Calvijn stelt in de verbinding met de zichtbare Kerk en de gehoorzaamheid aan de ware prediking des woords, ziet MÖHLER eene tegenspraak, daar Calvijn immers zelf de gehoorzaamheid jegens de Katholieke Kerk verbroken had 1).

Deze tegenspraak ware echter gemakkelijk voor hem opgelost, zoo hij niet alleen gelet had op het eerste hoofdstuk van het vierde boek der *Institutio*, waarin Calvijn over de ware Kerk handelt, maar ook op het tweede, waarin hij de valsche Kerk met de ware vergelijkt, en de reden opgeeft, waarom hij, door de gehoorzaamheid aan de Roomsche Kerk op te zeggen, toch niet den heiligen band der eenheid met de ware Kerk verbrak 2).

Andere zaken, die hier nog ter sprake zouden kunnen komen, hoe b. v. de Gereformeerden de dogmatische traditie konden verwerpen en toch de traditie in historischen zin laten gelden, hoe zij de ware Kerk onzichtbaar konden achten, maar toch ook eene zichtbare aannemen, enz. zijn reeds vroeger bij de voorstelling der Luthersche leer over de Kerk door ons behandeld.

§ 5. Betrekking der Kerk tot de wetenschap en den staat.

Zagen wij vroeger 2), dat onze schrijver, zoo al niet de

1) Zie boven bl. 59.

2) CALVINI, *Institutio Christianae Religionis*, Liber IV, C. 2, § 1, 2: Corruat ergo Ecclesia necesse est, ubi intercidit illa religionis summa, quae sola sustinere eam potest. Deinde si vera Ecclesia columna est ac firmamentum veritatis, certum est, non esse Ecclesiam, ubi regnum occupavit mendacium et falsitas. In eum modum quum res habeat sub Papismo, intelligere licet, quid Ecclesiae illic supersit. Pro verbi ministerio perversa et mendaciis conflata illic regnat gubernatio, quae puram lucem partim extinguit, partim suffocat. — Quare nullum est periculum, ne ab exitiali tot flagitiorum participatione desciscendo, ab Ecclesia Christi divellamur, etc. Verg. F. C. BAUB, *Der Gegensatz*, bl. 504, 505.

3) Hoofdstuk II, Afd. I, § 4.

betrekking der Kerk tot de wetenschap in 't algemeen, dan toch de verhouding, waarin volgens de Roomsche Kerk de kerkelijke en de geleerd-wetenschappelijke uitlegging der H. Schrift tot elkander staan, zoekt uiteen te zetten: in zijne voorstelling van de leer der Protestanten heeft hij over dit geheele punt gezwegen. Of neen, gezwegen heeft hij toch niet geheel en al.

Naar aanleiding van zijne beschuldiging jegens de Reformatoren, dat zij de menschelijke hulp en het menschelijk onderwijs bij het verklaren der H. Schrift onnoodig achtten, zegt hij 1): „hier nu vindt het verschijnsel zijne volkomene verklaring, dat de Reformatoren oorspronkelijk zulke bepaalde tegenstanders waren van alle philosophie en speculatie, dat Carlstadt de candidaten in de theologie aanspoorde, in plaats van te studeren, een handwerk te leeren, ten einde den menschelijken geest niet met zaken op te vullen, die het indringen van den goddelijken slechts verhinderden, gelijk hij zelf hun dan ook daarin voorging. Melanchthon ging bij een bakker in de leer, wel niet in de eerste plaats om den Bijbel te leeren verstaan, maar om den reeds op genoemde wijze uitgelegden Bijbel toe te passen; want de plaats: „in 't zweet uws aanschijns zult gij uw brood eten,” vatte hij als een goddelijk gebod op, om met de handen te arbeiden.”

Reeds vroeger, in eene verhandeling van het *Theologisch Quartalschrift* 1831, bl. 607, heeft MÖHLER dit gewigtige onderwerp op zeer gemoedelijke wijze behandeld, en ditzelfde verhaal, eenigzins anders ingekleed, ten beste gegeven. Hij zegt daar van Melanchthon, dat het zijne bijzondere scherpzinnigheid eere aandeed, dat hij, om te voldoen aan het woord der Schrift: „in 't zweet uws aanschijns zult gij uw brood winnen,” de meest geschiktste plaats daarvoor heeft uitgekozen, den bakoven nl., waar de gelegenheid, om te zweeten en zijn

1) Boven bl. 45.

brood te verdienen, in de allernaauwste betrekking tot elk-ander staan.

Nog eenmaal wordt ons dit laffe fabeltje, want dat is het, weer opgedischt. Wel wordt ons door de geschiedschrijvers der Reformatie van den altijd tot uitersten overgaanden Carlstadt gemeld, dat hij met geringachting der studiën in de werkplaatsen der handwerkslieden den zin der Schrift had nagevorscht en zich daarvoor op Matth. XI: 25 beroepen; doch, wat Melanchthon betreft, op wien onze schrijver het toch vooral gemunt heeft, is er geen woord van 't geheele verhaal waar. De geloofwaardigste geschiedschrijvers weten daarvan niets, en Joachim Camerarius heeft in zijn *Vita Melanchthonis* zelfs niet eens aanleiding gevonden ook slechts acht daarop te slaan. Het lust ons niet, dit verder uitvoerig aan te wijzen 1).

Hoe bepaald onwaar daarenboven ook het verwijt is den Reformatoren aangedaan, dat zij het menschelijke onderwijs bij het verklaren der Heilige Schrift onnoodig achtten, blijkt daaruit, dat juist het verklaren der Schrift al hunne krachten voortdurend bezig hield. Luther vorschte, om tot inzicht der waarheid te komen, voor zich zelven onophoudelijk in den Bijbel, van dien tijd af, dat hij voor het eerst een exemplaar er van in de bibliotheek te Erfurt vond, totdat hij de de aarde verliet. Voor de gemeente achtte hij eene getrouwe en verstaanbare bijbelvertaling den grootsten schat, zoodat hij er zijne beste krachten aan besteedde, om die te leveren en onophoudelijk te verbeteren. Dagen lang kon hij nazoeken, hoe maar eene enkele plaats behoorde overgebracht te worden. Zijne hoogachting voor de Schrift, met geringschatting van eigene boeken, is door alle Hervormers gevolgd 2). Altijd was,

1) Den belangstellenden lezer verwijzen wij naar F. C. BAUR, *Der Gegensatz*, Beilage IV, *Zur Apologie Melanchthons*.

2) Verg. de plaatsen uit Luther, Zwingli, Leo Juda, Calvijn en anderen bijeengebragt door P. HOFSTEDE DE GROOT, *Gedachten over de beschuldiging tegen de leeraars der Nederl. Herv. Kerk* (Gron. 1834), bl. 11—15, 25, 26, 93, 97—103, enz.

en nog is in de Protestantsche Kerk de studie der Heilige Schrift een der vakken, waarop de theologen en vele geleerde leeken zich met den meesten ijver toeleggen. En niets ligt hun allen zwaarder op het hart, dan de best mogelijke vertalingen zoo goedkoop mogelijk, of wel voor niet, onder alle standen te verbreiden.

Terwijl dus naar de grondstellingen der Roomsche Kerk de leer onveranderlijk, en een voortdurend beter verstaan der Heilige Schrift derhalve onmogelijk is, moet het vrije onderzoek naar den zin des Bijbels in de Protestantsche Kerk steeds levendig zijn en vooruitgaan. Doch dit is weder onmogelijk, indien de studie der talen, der geschiedenis, der wijsbegeerte en aller andere wetenschappen wordt verwaarloosd of aan banden gelegd. De bloei der studie en der wetenschap in 't algemeen was en is dus onafscheidelijk met het Protestantismus vereenigd. Overal rigtte het hogere en lagere scholen op, om de wetenschap in elk vak, door alle mogelijke hulpmiddelen voorgelicht, tot steeds meerder ontwikkeling en volmaking te doen opklimmen.

Wat volgens de beginselen der Roomsche Kerk als gevaarlijke nieuwigheid, ontaarding, afval of ketterij moet beschouwd worden, is in de Protestantsche Kerk vrije, heerlijke, verblijdende ontwikkeling; terwijl de eerste slechts kan voortbestaan door zich te isoleren en hare leden met vlammend zwaard van den boom der kennis verwijderd te houden, is er niets, dat meer bevorderlijk is aan de uitbreiding van de laatste dan degelijk onderwijs, vrije wetenschap en grondige kennis; terwijl in de eerste het onderzoek vooraf weet, tot welke uitkomst het alleen mag leiden, is het een der gezegendste vruchten van het Protestantismus, dat het de vrijheid in elken tak van wetenschap heeft in 't leven geroepen, onbezorgd, wat zij zal aan 't licht brengen, zonder eenige poging, om er toezigt of voogdij over te houden, iets kerkelijk goed te keuren of te verwerpen 1).

1) Zonderling is de beschuldiging van Schleiden, aangehaald bij den

In de landen, waar het Protestantismus heerscht, is de vrijheid van schrijven en spreken aan allen geoorloofd, zoodat elk mag uiten, wat hij als waarheid beschouwt en zijne gedachten vrij openbaren 1). Dit geldt bijzonder ook de wijsbegeerte, zoowel die over geheel de natuur, als die over den mensch, welke nog meer dan andere wetenschappen de vrijheid noodig heeft. Die vrijheid bestaat in de Protestantsche Kerk en kan in de Roomsche Kerk niet geduld worden. Wij wezen er daarenboven vroeger reeds op 2), hoe de gansche reeks van groote wijsgeeren in de laatste eeuwen tot het Protestantismus behoorde, en, indien er ook een Roomsche onder hen was, deze in een Protestantsch land eene vrijplaats zocht, om zijne denkbeelden te kunnen verkondigen 3). Terwijl dus de Roomsche Kerk de wetenschap tracht te belemmeren, laat de Protestantsche haar volkomene vrijheid, om zich overeenkomstig haar wezen en bestemming te ontwikkelen.

Dat dit de betrekking is, waarin Kerk en wetenschap bij Roomschen en Protestanten tot elkander staan, is niet door onzen schrijver in 't licht gesteld. Evenzoo zwijgt hij over de betrekking van Kerk en Staat bij beiden. Zagen wij

hoogleeraar OPZOOMER, *Nog eens: Oud of Nieuw*, bl. 48, dat de Protestantsche Kerk het Copernicaansche stelsel nog niet heeft goedgekeurd. Zij heeft het niet gedaan, evenmin als zij (d. i. hier haar leeraarsstand) zich heeft veroorloofd op eenige schei- of dier- of plantkunde een stempel van goedkeuring te zetten.

1) Welk een invloed het Protestantismus al dadelijk heeft gehad op de ontwikkeling van de meest verschillende wetenschappen, is o. a. op uitstekende wijze in 't licht gesteld door LEOPOLD RANKE, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*, Deel V, bl. 465—502. Hij handelt over de oude letterkunde, de regtsgeleerdheid, de geneeskunde, de natuurkennis, de sterrekunde, de wijsbegeerte, de geschiedenis en de nieuwe letterkunde.

2) Zie boven bl. 101.

3) Zie over de betrekking van de wetenschap met de beide Kerken HASE, *Protestantische Polemik*, bl. 572—620, en vooral F. W. CAROVÉ, *Die römisch-katholische Kirche im Verhältniss zu Wissenschaft, Recht, Kunst, Wohlthätigkeit, Reformation und Geschichte*, bl. 9—121.

vroeger, dat de Roomsche Kerk wil heerschen over den Staat, niet alzoo de Protestantsche. Luther riep in zijn werk, *Aan den Christelijken Adel des Duitschen volks*, in 1520 geschreven, het volk in zijne edelste vertegenwoordigers met krachtige stem op, om de zelfstandigheid van de natie en den Staat tegen de aanmatiging van de Roomsche Kerk moedig te handhaven.

Alleropmerkenswaardigst blijft het steeds, dat de Reformatoren in hun zoozeer bewogen tijd het aanzien der wereldlijke overheid als „door God verordend,” zoowel tegen de usurpatie der hierarchie, als tegen de anarchische woelingen der Wederdoopers in bescherming namen, en dat in bijna al hunne geloofsbelijdenissen, zelfs reeds in die van Augsburg, een artikel: „De magistratu” of „De rebus civilibus” voorkomt 1).

Gehoorzaamheid aan de wettige overheid werd steeds door hen gepredikt. Niets was daarvan uitgezonderd, dan alleen het gebod om te zondigen, wjl men Gode meer gehoorzaam moest zijn, dan den menschen 2).

Doch was door God, evenzeer als de Kerk, ook de overheid ingesteld, dan rustte ook op haar de pligt, om de belijders van het Evangelie te beschermen en te verdedigen 3), en de vrijheid der Kerk te handhaven 4). Zóó zouden Staat en Kerk niet in onnatuurlijke scheiding, als twee vreemde elementen, tegen elkander overstaan, maar, als uit denzelfden stam voortgesproten, in innige vereeniging met elkander, samenwerken tot beider heil.

Hoe bevorderlijk dit was aan het welzijn en den bloei van den Staat, doet ons eene vergelijking van sommige Protestant-sche en Roomsche landen op treffende wijze zien.

1) HASE, *Libri Symbolici*, p. 14, 215, 386.

2) Ibid. p. 14.

3) Ibid. 232, 350. 4) Ibid. 351.

Hoeveel immers verschillen de welvaart, de verlichting en de deugd van de volkeren van Noord-Amerika en Zuid-Amerika, van de Protestantsche en van de Roomsche kantons van Zwitserland, en van de twee door één volk bewoonde en onder ééne regering levende rijken, Schotland en Ierland.

Nog sterker treft ons dit verschijnsel als wij b. v. het Spanje der 16de eeuw, toen het den druk van Rome nog minder gevoelde, vergelijken met dat der 19de eeuw, nu het reeds gedurende drie eeuwen het dwangjuk van den paus heeft getorscht, en het Engeland der 16de eeuw, toen het nog geheel en al Roomsch was, en dat der 19de eeuw, nu het reeds drie eeuwen onder de Hervorming heeft geleefd. Op uitstekende wijze en uit onweerlegbare bescheiden zijn die gezegende gevolgen van het Protestantismus in betrekking tot bijna alle landen in 't licht gesteld door NAPOLEON ROUSSEL in zijn reeds door ons aangehaald werk, *de Katholieke en Protestantsche Natiën onderling vergeleken*.

§ 6. Hare voortzetting en volmaking.

MÖHLER begint zijne voorstelling van de leer der Protestanten over de Kerk aan gene zijde van 't graf 1), met op nieuw Luther er een verwijt van te maken, dat hij, die in den eersten tijd noch het vagevuur, noch de voorbede voor de afgestorvenen loochende, later, b. v. in de Smalcaldische artikelen, in strijd daarmede, zich ten sterkste er tegen verklaarde. Luther, die eerst door zijn kamp met Rome zich van trap tot trap ontwikkelde en de dwalingen der Kerk langzamerhand klaarder leerde inzien, zou derhalve zijn geheele dogmatiek reeds bij zijn eerste optreden gereed moeten gehad hebben!

Wat echter het andere bezwaar betreft tegen de ziens-

1) Zie boven bl. 61.

wijze der Hervormers, dat zij den geloovige zoo maar, bevlekt met zonde, al is die dan ook volgens hen bedekt door de verdiensten van Christus 1), den hemel laten ingaan, en dus den dood zich denken als eene plotselinge magische verandering, waardoor met het ligchaam ook de zonde van ons gaat 2): het moet worden toegestemd, dat er in dit opzicht in de voorstelling der Reformatoren eene leemte is. Hoe zeer zij ook in hun regt waren, om het traditionele vagevuur zoo als het in de Roomsche Kerk geleerd werd, te verwerpen, hunne gedachten over dit punt kwamen niet tot volkomen helderheid. De latere Protestantsche wetenschap heeft dit echter reeds lang opgemerkt, en, zich aansluitende aan de oude leer der Alexandrijnen, de behoefte aan voortgaande ontwikkeling, ook aan gene zijde van 't graf erkend. Beschrijft MÖHLER dus het vagevuur 3) als „het ingaan der verschillende met het verbondsteeken der liefde heengegane geloovigen in zulke toestanden, die aan hun nog gebrekkig religieus-zedelijk geestesleven beantwoorden,” zoo kan de Protestant zich wel vereenigen met dit moderne, uitgebluschte vagevuur, wijl het dan niet meer alleen eene plaats is van kwelling en pijniging, maar eene nieuwe loopbaan, om door moeite en arbeid tot steeds hooger ontwikkeling en volmaking op te klimmen. Deze voorstelling, die meer in overeenstemming is èn met het regte begrip van zaligheid, welke niet van eene plaats afhangt, maar van een toestand, waartoe men zich moet verheffen, èn met het wezen van den mensch, die door het wijs gebruik zijner eigene vrijheid daartoe eerst kan geraken, vindt dan ook te regt langzamerhand bij velen ingang 4).

Wat de betrekking aangaat, die er volgens de Protestanten tusschen de volkomen heiligen en de leden van de Kerk op aarde bestaat, zoo vindt onze schrijver het onbegrijp-

1) Bl. 218. 2) ZWINGLI, *Opp.* IV, p. 65: Credimus animas fidelium protinus, ut ex corporibus evaserint, subvolare in coelum. 3) Bl. 444.

4) Vergelijk HASE, *Protest. Polemik*, bl. 422, 423.

pelijk, hoe zij, terwijl zij toestemmen, dat de heiligen wel voor ons tot God bidden, tevens kunnen beweren, dat men de heiligen niet om hunne voorspraak mag bidden. Immers als ons verzoek, zegt hij, om hun gebed strafbaar is, moet toch ook zeker het gebed der heiligen als eene strafbare handeling beschouwd worden 1).

Hoe MÖHLER echter, die elders zoo vaak toont niet weinig scherpzinnigheid te bezitten, deze voorstelling der Protestanten onbegrijpelijk kan vinden, moet ik onbegrijpelijk verklaren. De voorbede toch der heiligen voor ons, voorzeker een Gode welgevallig werk, als de openbaring van de innige liefde, die hen bezielt voor hunne broeders en zusters, is een gebed tot God en bevat dus niets verkeerd in zich, terwijl onze bede om hun gebed daarentegen geene aanbidding van den eenigen waarachtigen God zoude zijn, maar eene aanbidding van het schepsel, welke door 'de Heilige Schrift bepaald wordt verboden, daar zij ons naar Christus alleen als middelaar, voorspraak en verzoener verwijst en van geene aanroeping van heiligen wil weten 2).

Daarenboven, zoo daaruit, dat de voorbede der heiligen God welgevallig is, volgde, dat ook hunne aanbidding geoorloofd was, zou er geene reden bestaan, waarom men niet reeds ook hier op aarde tot voortreffelijke menschen, die hunne voorbede voor ons tot God opzenden, de aanbidding zou rigten; welke intusschen Petrus bij Cornelius en Paulus en Barnabas te Lystre, zelfs met verontwaardiging, afwezen 3).

De geheele redenering van MÖHLER gaat buitendien reeds daardoor mank, dat de stilzwijgende onderstelling, waarvan hij uitgaat, eene bloote onderstelling is, dat nl. de heiligen, zoo zij aangeroepen worden, dit ook hooren 4).

1) Zie boven bl. 62 volg.

2) Zie boven bl. 107.

3) Hand. X: 26; XIV: 11—15.

4) Deze opmerking werd reeds gemaakt in de *Apologia Conf. August.*, HASE, p. 225.

De voorstelling, die de Protestanten zich hieromtrent maken, is dus niet zoo dwaas en onbegrijpelijk, als men ons wil doen gelooven, maar heeft een zeer duchtigen grond. Immers, zoo als MÖHLER zelf toestemt, ontkennen hunne symbolische geschriften niet, dat het leven der heiligen navolgenswaardig is, noch ook, dat zij voor de Kerk in 't algemeen bidden 1), zoodat dus al de pathetische uitdrukkingen, waarmede hij zijn afkeer van de voorstelling, dat de engelen en heiligen in koele onverschilligheid jegens ons evenals de goden der Epicureërs in den hemel zouden leven, te kennen geeft, niet op hunne denkwijze van toepassing zijn, en meer een vernis is, waarmede hij de leemten, die hij zelf misschien gevoelde, dat de Roomsche voorstelling van de vereering der heiligen had, wil bedekken.

1) *Confessio Augustana*, Art. XXI, HASE, p. 19 en *Apolog. Conf.*, HASE, p. 224.

Slotson.

Waartoe kan het door ons ingestelde onderzoek dienen? Ziedaar eene vraag, die zich na al het behandelde aan ons opdringt.

Vooreerst zal ook door deze verhandeling MÖHLER iets meer bekend worden, dan tot dusverre het geval was. En dit verdient hij zonder twijfel; want ook de Protestanten kunnen van hem, den geestvollen godgeleerde en innigen vereerder der Kerk, nog veel leeren.

Vervolgens is het idealiserende streven, dat de leer der Roomsche Kerk zoekt te zuiveren en te vergeestelijken en daardoor zoo aannemelijk mogelijk te maken, hem en enkele andere Roomsche-Katholieken, zoo als Bossuet 1), eigen, in enkele treffende voorbeelden 2) gebleken.

Bij dit streven komt voorts een groot gebrek van MÖHLER ten voorschijn, namelijk, dat hij het *bestaande* verkeerde in de Roomsche Kerk niet erkent, maar òf opheft door het te idealiseren, òf het eenvoudig geheel en al verzwijgt 3), en

1) Zie b. v. zijne *Exposition de la doctrine de l'église catholique* en zijne *Histoire des variations des églises protestantes*.

2) Zie zijne voorstelling van de leer der traditie, van 't vagevuur, de vereering der heiligen, enz.

3) B. v. de leer, dat de Roomsche Kerk de alleenzaligmakende is, de betrekking dier Kerk tot de wetenschap en den Staat; enz.

dus niet onpartijdig te werk gaat; terwijl hij het streven naar iets beters, dat in de Protestantsche Kerk niet te miskennen valt, òf niet ziet, òf zelfs als tegenspraak en strijd voorstelt. Verre blijkt hij dus van die onpartijdigheid verwijderd, die men bij den waren Symbolicus mag verwachten.

Dit neemt echter niet weg, dat wij van hem veel kunnen leeren; want in het Katholicismus, voor zooverre het staat tegen over het Protestantismus, is ook waarheid. Hiertoe moet in de eerste plaats gebragt worden het gevoel van gemeenschap, dat in de Roomsche Kerk veel sterker gevonden wordt dan in de Protestantsche. Het wordt daar diep gevoeld, dat de mensch elk op zich zelf en van anderen afgezonderd, geen waar mensch kan zijn; dat hij een wezen is voor het gezellig leven met zijns gelijken geschapen; dat hij dus ook in de godsdienst met anderen moet verbonden zijn. Daarom hangen de Roomsch-Katholieken met geheel hunne ziel als kinderen aan hunne heilige moeder, de Kerk. Eén naauwe, vastgesloten band vereenigt allen; één zichtbaar hoofd verbindt hen; één middenpunt houdt allen bijeen. De Roomsch-Katholiek voelt zich, waar hij ook moge komen, overal Roomsch-Katholiek, in Italië of Spanje, Duitschland of Frankrijk, China of Brazilië.

Het groote centrum der vereeniging, Rome, doet overal, waar hij zich ook moge bevinden, zijne kracht gevoelen, vandaar gaat alles uit, daarheen keert alles terug. De Moederkerk grijpt bestendig in het leven harer kinderen, zoodat het door haar geheel gevoed en geleid wordt. Het beginsel van wettischen dwang, dat bij haar gevonden wordt, bestendigt den band van gemeenschap en geeft aan de Roomsche Kerk eene kracht tot handelen, welke voor haar zelve allervoordeeligst en voor de Protestantsche Kerk meermalen allerverderfelijkst is.

Maar tegenover dit goede staat een groot kwaad. Eenzijdig aan het gezellige en gemeenschappelijke in de godsdienst

vasthoudende, miskent de Roomsche-Katholieke Kerk eene andere behoefte des menschen, die aan vrijheid en zelfstandigheid. Het sociale onderdrukt in haar het individuële.

Zoo ontstaat er eene volkomene slavernij des geestes, daar de Kerk het één en al wordt, en deze moeder eene geheele opoffering van eigen gevoelens, denken en willen van elk harer kinderen vordert.

Geheel anders bij de Protestanten. Bij deze, die het beginsel van vrijheid des geestes huldigden, trad de individualiteit sterk op den voorgrond; zoo zelfs, dat de behoefte aan het sociale werd voorbijgezien, het wezen en onmisbaarheid der Kerk miskend, en velerlei scheiding en verdeeldheid geboren 1).

De eenzijdigheid van het Katholicismus, welke het sociale op den voorgrond stelt, met verwaarloozing van het individuële, deed de Kerk en de onderwerping van allen aan haar daarin hoofdzaak worden; de eenzijdigheid van het Protestantismus, welke het individuële vasthoudt en het sociale voorbijziet, deed hier den Bijbel en het eigen onderzoek daarvan door elk christen als hoofdzaak beschouwen. Hebben wij gelegenheid gehad, dit in den loop dezer verhandeling reeds enkele malen op te merken: kortelijk zullen wij dit nog nader trachten aan te wijzen en tevens iets te zeggen over de betrekking, waarin beide tot elkander moeten staan.

De Kerk is volgens de Katholieken de onder den paus als 't gemeenschappelijk hoofd, en eene van de Apostelen af onafgebroken voortlopende reeks van bisschoppen bestaande *zigtbare* gemeenschap van alle geloovigen, welke door den H. geest onfeilbaar bestuurd en door eene voortdurende overlevering gesteund, de eenig zekere gids is bij het verklaren der Heilige Schrift; aan wier uitlegging zich dus allen te houden hebben en aan welke allen onbepaalde gehoorzaamheid schuldig zijn.

1) Zie hierover ook C. H. VAN HERWERDEN, in *Waarheid in Liefde*, 1852, II.

In deze bepaling ligt goed en minder goed opgesloten. Goed is het voorzeker, dat men de Kerk als eene gemeenschap wil handhaven, waarin door opvoeding en onderwijs, door vorming en leiding, de leden innig tot één naauw verbonden geheel worden vereenigd. Jammer, dat deze lichtzijde door veel overschaduwde wordt, 'twelk minder goed is, ja bepaald afkeuring verdient.

Hoe geheel vreemd is toch dat zichtbare hoofd, die overlevering, die voortdurende ingeving en onfeilbaarheid aan de Kerk, zoo als zij door Christus is gesticht en door zijne Apostelen voortgeplant! Hoe vreemd daaraan, dat de Kerk beperkt is tot de bekleeders van kerkelijke ambten en er een priesterstand is ingevoerd, die met bepaalde voorregten begiftigd, als leerende en vertegenwoordigende Kerk, door eene onoverkomelijke kloof van de leeken is gescheiden, van wie zij geloovig aannemen en onvoorwaardelijk gehoorzamen, zonder eigen onderzoek, op goddelijk gezag vordert.

Daarom wordt dan ook de vrije toegang tot de bron der goddelijke waarheid, de H. Schrift, door de Roomsche Kerk aan hare leden ontzegd. Zij heeft zich het regt aangematigd, om uit de H. Schrift slechts mee te deelen, wat zij goed vindt, en zich het regt toegekend, om ook daarvan nog den zin en de beteekenis te bepalen.

Het vrije onderzoek van de eenig zuivere kenbron der goddelijke waarheid, is dus door haar verboden en de Kerk het één en alles geworden, de beheerscheresse van allen, de voogdes, waaraan het kind nooit ontwast.

De Kerk, aller onfeilbare leidsvrouw en moeder, bepaalt, wat waar en goed is, denkt alleen, spreekt alleen, werkt alleen. Onbeprijpelijk is het, waarom de Kerk, die, door den H. Geest steeds geleid en door eene voortdurende traditie gesteund, uit kracht harer onfeilbaarheid zelve kan bepalen wat waarheid is, wat niet, de H. Schrift nog noodig heeft.

Terwijl nu echter door de Katholieken eenzijdig de KERK

op den voorgrond gesteld wordt, zoodat zij de H. Schrift eigenlijk zeer goed zou kunnen missen, vinden wij bij de Protestanten juist het tegenovergestelde: den BIJBEL eenzijdig verheven ten koste der Kerk. Ziende, hoe in de gemeenschap der Roomsche Kerk de vrijheid van den mensch verloren ging, hebben de Protestanten de vrijheid van den Christen van menschelijk gezag en priesterheerschappij zoo sterk en eenzijdig op den voorgrond gesteld, dat zij de hooge waarde en onmisbaarheid der gemeenschap uit het oog verloren. De Kerk, zoo als Jezus die wilde, als vereeniging der menschen, om hen met en door elkander in kennis, geloof en liefde te ontwikkelen tot de eigene volmaking van elk lid en de volmaking van allen, zoodat elk voor zich en allen te zamen, mede door hunne onderlinge vereeniging in de liefde, zich zalig gevoelen, werd niet door hen gevat en begrepen. Er bleef alleen eene Kerk over, wjl men er aan gewoon was, niet wjl men het onmisbare en onontbeerlijke er van inzag. Dit blijkt uit de geschriften der Hervormers op duidelijke wijze. De Augsburgsche geloofsbelijdenis art. VII spreekt alleen van eene verzameling van heiligen, zoodat de Kerk schijnt te bestaan uit eene verbindtenis van reeds volwassenen, die alles wat noodig is, om eene vereeniging van heiligen te vormen, medebrengen en noch zelve schijnen opgevoed te zijn tot leden der Kerk, noch anderen daartoe op te voeden. Evenzoo wordt in den Heidelberschen Catechismus, vraag 54 en 55, gesproken over de heilige algemeene Christelijke Kerk en de gemeenschap der heiligen, en wel in 't antwoord op vraag 55 gehandeld van de plicht, die op de *lidmaten* rust, om elk voor zich zijne gave ten nutte en ter zaligheid *der andere lidmaten* aan te wenden, maar die aanwending der gaven tot lidmaten beperkt en in 't geheel niet gesproken van hen, die nog niet tot de gemeenschap behooren. Ook bij Calvijn, hoewel hij het wezen der Kerk veel dieper opvatte dan Luther, missen wij nog veel. Grooten lof aan de Kerk

gevende, zegt hij toch reeds in 't begin van 't vierde boek zijner *Institutio* 1), dat alleen om onze ruwheid en traagheid uitwendige hulpmiddelen noodig zijn; later 2), dat het eigenlijk op de geheime verkiezing en innerlijke roeping aankomt; eindelijk zelfs 3), dat God ons even goed zonder de Kerk, ja, zonder eenig middel de zaligheid kon schenken, maar dat Hij het nu eenmaal zoo gewild heeft, dat er eene Kerk en uiterlijke hulpmiddelen zijn zouden. De Kerk is dus iets willekeurigs, dat in zijn stelsel weinig past, iets overtolligs, dat alleen bestaat, dewijl God het zoo heeft verkozen.

Deze zienswijze is de heerschende geworden onder de Protestanten. Men hechte er weinig aan, dat Christus zelf mensch geworden is, om menschen tot kinderen van God op te voeden. Wij nemen het woord van MÖHLER over Luther 4) over en strekken het uit tot de Protestanten in 't algemeen: „hadden zij zich tot het ware begrip der menschwording van Gods Zoon kunnen verheffen, dan voorzeker zouden zij ook de Kerk als opvoedingsinrigting begrepen hebben, 'tgeen nu nergens duidelijk bij hen op den voorgrond treedt, ja van hun standpunt niet kan begrepen worden.”

Immers waar men aanneemt, dat God vooraf reeds de zaligheid of verdoemenis van den mensch heeft bepaald en de uitverkorenen op onweerstaanbare, onmiddellijke wijze tot zich trekt, daar is het denkbeeld van middellijke, weerstaanbare opleiding des eenen door den anderen tot geloof, bekeering en zaligheid geheel en al ongerijmd. Hier komt bij, dat de voornaamste kracht van Jezus' verschijning gezocht werd in zijn schulduitdelgend en verzoenend lijden, zoodat zijn voorafgaand leven, vooral aan de opleiding en vorming zijner Apostelen gewijd, veelal geheel over het hoofd werd gezien. En werd op deze opvoedende werkzaamheid des Heeren zelven

1) Liber IV, C. 1, § 1.

2) § 2.

3) § 5.

4) Bl. 424.

niet gelet, hoe zou men dan een open oog hebben gehad voor die Kerk?

Doch werd de KERK miskend, de BIJBEL stond steeds op den voorgrond. Leerde de Katholieke Kerk, dat het geloof der Christenen alleen uit hun leven in de Kerk voortkwam, in de Protestantsche ontstond de meening, dat elks geloof alleen uit den Bijbel onmiddellijk voortvloeide, ja op den Bijbel zelfs het Godsrijk rustte.

Voor al was dit het geval, sedert Calvijn, die de plaats, welke vroeger door Luther, Melanchthon en Zwingli aan het Evangelie was gegeven, aan den geheelen Bijbel toekende, zoodat langzamerhand de gewoonte ingang vond, om geheel de H. Schrift als een onfeilbaar leer- en wetboek aan te nemen. Dit verschil tusschen hem en de overige Hervormers is o. a. duidelijk merkbaar in den Heidelbergschen Catechismus, die, door een leerling van Melanchthon opgesteld, steeds spreekt van het Evangelie 1), terwijl de Nederlandsche Geloofsbelijdenis, door een leerling van Calvijn geschreven, het woord Evangelie naauwelijks noemt. De zeer juiste onderscheiding, reeds door de eerste Hervormers gemaakt, tusschen den Bijbel en het Evangelie in den Bijbel, dat voor den Christen de hoofdzaak is, werd dus uit het oog verloren en de onfeilbaarheid, vroeger door de Kerk bezeten, aan den geheelen Bijbel zonder onderscheid toegekend. Al wat in den Bijbel stond, werd voor geopenbaard en door God ingegeven verklaard, van het eerste hoofdstuk van Genesis tot aan het laatste der Openbaring toe, zoodat er geen jota of tittel van mogt veranderd worden 2).

Men kwam tot de dwaze meening, dat de Kerk op den Bijbel als fundament rustte, zoodat met hem het Christendom staan of vallen moest. Het werd als een ondermijnen der

1) Zie vr. 19, 22, 65, 67, 83, 84.

2) Zie *Nederl. Geloofsb.* art. 2—7.

Kerk beschouwd, zoo de echtheid ook slechts van één bijbelboek of een deel er van werd ontkend. De godgeleerde twisten over den canon, de onfeilbaarheid, ingeving en ongeschondenheid van den tekst, enz., die ten deele in den tijd der Hervormers reeds gevoerd waren, werden nu als kerkelijke twisten beschouwd en als zaken, van welker beslissing het bestaan der Kerk afhing 1).

Gelukkig begint deze zienswijze langzamerhand te verdwijnen. Reeds sedert het midden der vorige eeuw ongeveer begon men het onderscheid op te merken, dat er bestaat tusschen den Bijbel en de goddelijke waarheid daarin vervat. Men leerde, ziende, dat in den Bijbel ook nog andere dingen waren, die niet van God zijn, Bijbel en woord van God in den Bijbel onderscheiden.

Doch ook dit was nog onvoldoende. Waar was Gods woord dan te vinden, waar niet? Men verkreeg licht, doordat men met de eerste Hervormers terugging tot het Evangelie en met hen beter onderscheid maakte tusschen het O. en N. Testament, wet en evangelie, evangelie en Gods woord, Gods woord tot de aartsvaders en tot Israël geschied, en Gods woord tot ons gerigt, en dit Godswoord tot ons Evangelie noemde. Men kwam tot het inzicht, dat op Christus alleen God zijne gemeente heeft gegrond, en dat dus het Evangelie, de verkondiging van Hem, de hoofdzaak en kern des Bijbels is voor den Christen.

Zoo achtte men dus den Bijbel niet meer een van het begin tot aan het einde even goddelijk boek, en werden niet langer b. v. Christelijke leerstukken met plaatsen uit het O. Testament bewezen, maar te regt onderscheid tusschen beide gemaakt, en het Evangelie in het O. Verbond voorbereid en

1) Zoo doet nog G. H. VAN SENDEN, die in zijne *Verdediging van Bijbel en Openbaring*, D. I, Gron. 1827, bl. 528—544, Schleiermacher, Vater, de Wette, Augusti, Bertholdt, Gesenius, als bestrijders van den Bijbel ten tooneele voert.

afgeschaduwd, in het Nieuwe volkomen medegedeeld, als de hoofdinhoud van den geheelen Bijbel voor ons beschouwd.

Dit is de zienswijze, die de Evangelische rigting heeft over den Bijbel, waarin Paulus haar reeds voorging, als hij het uitsprak 1), dat de Schriften des O. Verbonds ons wijs maken tot zaligheid door 't geloof in Jezus Christus; eene zienswijze, door Luther vooral voorgestaan, en in den Heidelbergschen Catechismus 2) op het puntigste uitgesproken. Jezus Christus, in dit Evangelie beloofd en verkondigd, tot allen te brengen, Hem al meer en meer in den mensch en de menschheid af te drukken, dat is het, wat zij het ééne noodige acht.

Doch tracht zij dit te doen door het Evangelie aan ieder in handen te geven: zij wil het ook doen en behoorde het nog veel meer te willen doen door middel der Kerk en der kerkelijke gemeenschap. Zij moet het door naauwlettend onderzoek des Evangelies steeds duidelijker leeren inzien, dat het waarlijk het hoofddoel van Christus is geweest, eene Kerk te stichten, ja, dat Hij, zonder zulk eene Kerk, nooit zijn doel: de volmaking der menschen en des menschedoms zou kunnen bereiken.

Vandaar het verschijnsel, dat zij aanvankelijk veel meer gewigt hecht aan de Kerk dan de vroegere Protestanten.

Geen wonder! Een eenvoudige blik rondom ons toont, welk een belangrijken invloed de Christelijke Kerk op de vorming en ontwikkeling harer leden uitoefent. Zij is het, die het kind reeds in zijne prille jeugd door de bediening van den doop in hare gemeenschap opneemt. Voor het nog zelf het Evangelie kan onderzoeken, wordt het reeds door zijne ouders en leermeesters, leden der gemeente, met God en Christus bekend gemaakt, hoort het de verhalen over Jozef, David en Jezus Christus, en neemt van het christelijke leven, dat in hen is, in zich op. De christelijke moeder

1) 2 Tim. III: 15.

2) Vr. 19.

leert het reeds vroeg zijne nooden en behoeften voor God uitstorten. De vader kweekt de kiemen van godsvrucht en deugd door onderwijs en voorbeeld aan, terwijl later de onderwijzer op zijne beurt de verkregen ontwikkeling tot bloesem en vrucht zoekt te brengen.

Zoo oefent de Kerk reeds vroeg haren invloed uit. Meer onmiddellijk werkt zij door het godsdienstonderwijs, dat zij aan hare leden geeft. Zij is het, die de jongelingen en maagden, aan den kruisweg des levens, de gelofte doet afleggen van trouw aan hunnen Heer. Zij is het, die in de gemeenschappelijke godsdienstoefeningen door de prediking des woords de zwakken sterkt, de tragen opwekt, de moedelooszen troost, en aan de tafel der liefde den band der vereeniging om rijken en armen knoopt. De Kerk is het, die het huwelijksverbond en elke werkzaamheid in de maatschappij heiligt, die bij alle huiselijk lief en leed den blik naar boven rigt, woorden van troost spreekt aan ziek- en sterfbed en het leven predikt bij het geopende graf. Zij zoekt kunst en wetenschap een hooger geest in te blazen, de zamenleving te veredelen, den handel en de nijverheid, als door God bedoeld, tot hemelsche doeleinden te doen medewerken, de aarde te wijden tot eene baan naar den hemel. Immers tot haar behooren ouders en leermeesters, vrienden en voorgangers, die het christelijk leven in ons wekken, aan haar zijn wij in den grond de hoogere levensbeginselen verschuldigd.

Onmisbaar is verder die Kerk niet alleen om dat leven in ons te wekken, maar ook om het te voeden en te volmaken. Immers de christelijke Kerk is niet eene vereeniging van heiligen, maar van menschen, die door gemeenschaps-oefening met God en Christus en met elkander steeds moeten toenemen in heiligheid, maar die toch nog voortdurend strijd hebben te voeren tegen de zonde in en buiten hen en behoefte hebben aan steun en versterking. Aan die behoefte zoekt de Kerk te gemoet te komen door dezelfde middelen, die zij aanwendt,

om dat leven in hare leden te wekken. — Uitnemende hulp bewijst daarbij het vrije bijbelgebruik. Elk lid der Kerk kan daardoor steeds teruggaan tot de eenig zuivere bron der christelijke kennis, tot het Evangelie, om daaruit den Heer, die teder Zaligmaker is en allen zamen verbindt, steeds klaarder te leeren kennen.

Dat Evangelie is voor elk de spiegel, waarin hij Christus in zijne volle heerlijkheid aanschouwt, niet alleen als aller wijze leeraar en goddelijk voorbeeld, maar ook als het hoofd der Kerk 1). Hem achten zij het fundament der Kerk, zonder wien het geheele gebouw in één zou storten, Hem den wijnstok, met wien zij allen ten innigste moeten vereenigd blijven, zullen ze vruchten dragen. Daarom dan ook keeren zij voortdurend tot Hem terug, zoo als Hij in het Evangelie alleen zuiver ons is afgemaald, om zijn geest meer en meer rein in zich op te nemen.

Dat leven, 'twelk in hen ook door de vermaning en het voorbeeld van hunne broeders en zusters in Christus tot steeds hooger ontwikkeling komt, die liefde tot den éénen Heer dringt hen, om al meer en meer ook voor elkander te leven, elkander te leiden, te helpen en te besturen. De geest der liefde, die hen bezielt, openbaart zich naar buiten, deelt zich mede aan anderen en niet alleen aan de broeders en zusters, maar ook door de binnenlandsche en buitenlandsche zending, aan hen, die nabij en verre nog buiten de gemeenschap staan.

Zoo is er eene voortgaande ontwikkeling in elk voor zich en in allen zamen, en baant de geest des Heeren, die in de gemeente is, den weg voor het Evangelie, terwijl van den anderen kant het Evangelie de wegbereider is des geestes. Zoo is er eene wederzijdsche werking tusschen beide en bereidt de gemeente, die het Evangelie bewaart en in wie Gods

1) 1 Kor. XII; Eph. IV.

woord leeft, den weg voor het Evangelie, terwijl het Evangelie het onmisbare middel is ter onderhouding en volmaking van het leven, dat in de gemeente is. Zoo ontvangen èn de KERK, door de Katholieken eenzijdig op den voorgrond gesteld, èn de BIJBEL, door de Protestanten te veel vergood, hunne regte plaats, door dat men inziet, dat zij elkander niet kunnen ontberen, maar alleen, tot één verbonden, beide hunne heerlijke bestemming kunnen bereiken.

Beide èn de Bijbel èn de Kerk zijn onmisbaar. De eerste leert ons de eenzijdigheid van Rome, de tweede de eenzijdigheid van het Protestantismus te overwinnen. De betrekking immers, waarin Kerk en Bijbel bij beide tot elkander staan, is verre van volmaakt. Volmaakt is alleen, wat het Evangelie bedoelt: Kerk en Bijbel gelijkelijk. Maar dat het hoogste, waarnaar wij als Christenen hebben te streven, alleen bereikbaar is, wanneer beide elkander de hand reiken, dat er dus eens ééne Evangelisch-Katholieke Kerk moet komen, die het goede der Roomsche en Protestantsche vereenigt, ook in zoo verre, als daarin het sociale van het Katholicismus als Kerk of geordende vereeniging van allen, en het individuele van het Protestantismus in het vrije bijbelgebruik, zamen worden verbonden, wordt nog op verre na niet door allen erkend. En nog verder is het er van af, dat die Kerk der toekomst nu reeds zou bestaan.

Evenwel, dat er iets beters, dan het tegenwoordige moet komen, springt in het oog. Wat Rome betreft: dit wil eenheid, hoe veel het ook koste. Alles offert het daaraan op, vooral de zelfstandigheid der leden, dus vrij bijbelgebruik en vrij onderzoek des Bijbels, gelijk ook alle andere vrije wetenschap, vrije kunst en vrije zamenleving. Maar ook met deze offers kan zij de begeerde eenheid niet eens koopen. De geschiedenis getuige! Om van de middeleeuwen te zwijgen, Rome heeft in de zestiende eeuw niet kunnen verhinderen, dat half Europa aan het Katholicismus ontviel. En later, hoe veel toenemende af-

val! Hoe veel twisten in eigen boezem! Strijd was er in haar over het episcopaal en papaal systeem, strijd tusschen de Dominicanen en Franciscanen, strijd tusschen Jezuïten en Jansenisten. En die strijd bleef, ofschoon het concilie van Trente aan de voornaamste geschillen over de leer der Kerk een einde scheen te hebben gemaakt, door haar onherroepelijk vast te stellen, en dus ook den doodsteek aan alle vrije ontwikkeling te geven. Wel blijkt het derhalve, dat met de Kerk op den voorgrond en den Bijbel op den achtergrond te stellen, zelfs het naaste doel, ééne kudde onder éénen Herder, niet wordt verkregen.

Wat nu de Protestanten betreft: deze willen voorzeker de vrijheid en waarheid, heiligheid en zaligheid aller gemeenteleden, maar offeren daaraan eenheid en vastheid op. Zij geven den Bijbel, maar verwaarloozen de Kerk, en de individualiteit treedt eenzijdig op den voorgrond. Bij hen wordt het beginsel van vrijheid des menschen van alle menschelijk gezag gehandhaafd, en tegen alle slavernij des geestes ten strengste geprotesteerd. Doch ook dit goede beginsel heeft zijne schaduwzijde. De grootste verwarring en wanorde kan er het gevolg van worden, zoo als de geschiedenis der drie laatste eeuwen, die van talloze scheuringen en twisten verhaalt, en ook die van den huidige dag duidelijk doet zien.

Slaan wij b. v. slechts ons oog op de Hervormde Kerk van Nederland. Volgens den tegenwoordigen toestand bestaat er in haar eene genoegzaam onbepaalde leervrijheid, en durft men niemand het regt ontzeggen, om lid en zelfs voorganger der Kerk te zijn, zelfs hem niet, wiens geloof met de grondwaarheden des Christendoms in lijnregten strijd is.

Den bedienaar des Woords is het feitelijk geoorloofd, zelfs van den kansel te verkondigen, niet alleen dat de hoofdgebeurtenissen in het leven van den Stichter des Christendoms, als zijne buitengewone geboorte, de wonderen door Hem verricht, zijne opstanding en hemelvaart tot het gebied der mythen

en legenden behooren, maar ook achter zijne zondeloosheid een veelbeteekenend vraagteeken te plaatsen.

Wat de één als de heiligste waarheid, als 't fundament des geloofs, den volke verkondigt, wordt door den ander in dezelfde gemeente, van denzelfden kansel als dwaasheid, als verlichting, als een verouderde fabel voorgesteld.

Twist en tweedragt, scheuring en verdeeldheid der gemeente is het noodzakelijk gevolg van dit alles. Enkele leeraars verklaren niet langer volgens hun geweten in de Kerk te kunnen blijven. Andere, die even zoo denken, meenen volkomen regt te hebben, ook wanneer ze blijven. Weer anderen gevoelen zich wel ietwat onbehagelijk in het oude kleed, dat hen niet meer past, maar schikken zich er in en blijven.

Wat zal nu echter de Kerk (dat is hier, haar bestuur) tot deze dingen doen?

Zal zij wederom het geloof harer leden zoeken te binden in het naauwsluitende keurslijf eener vastgestelde leer, evenals Rome, en door uitsluiting en uitbanning eene geestdoodende, en ook dan nog op den duur onhoudbare, eenheid zoeken te bewaren, aan welke evenmin de voorkeur te geven is als aan de thans bestaande wanorde? Of zal zij ook de ergste wanorde, als een noodwendig gevolg van haar beginsel, en dus als een noodwendig kwaad, lijdzaam dragen?

Wij gelooven het niet.

Zij moet in 't algemeen het wijze woord, eens door den bedachtzamen Gamaliël gesproken voor oogen houden: „indien deze raad of dit werk uit menschen is, het zal verbroken worden, maar is het uit God, zoo kunt gij het niet verbreken.” Het moet hare vaste overtuiging zijn, dat niet door geweld of dwang, maar door de magt der waarheid alleen het Christendom de zege kan behalen, en dat daarom het eenige middel, om de schromelijke verwarring, die er thans in de Kerk heerscht, te doen eindigen, daarin bestaat, dat men voortgaat, het Evangelie te prediken, het Evangelie van Jezus

Christus en van Gods openbaring in Hem als alleen beantwoordende aan al onze behoeften, dat men strijde met het zwaard der waarheid alleen, de vrijheid handhave en — dan aan God geloovig de toekomst vertrouwde.

Doch om zoo te kunnen strijden, moet er veel meer achting voor de Kerk en hare werkzaamheid ontstaan, dan er tot dusverre bij de Protestanten over het geheel is te vinden. Zij moeten ophouden de kerkgebouwen te gebruiken als gehoorzalen, waarin wetenschappelijke twistvragen worden behandeld, en aan de gemeente ontnomen, wat haar vroeger is gegeven en nog behoorde te worden gegeven. Aan de Kerk het gezag van heerscheres, 'twelk Rome haar toekent, ontzeggende, behooren zij haar de taak van opvoedster, welke de Heer haar opdroeg, toe te vertrouwen.

Hoe dit, in eene veel hoogere mate dan thans erkend wordt, moet geschieden, ligt niet op onzen weg aan te wijzen; het ware ook een voor onze schouders te zware last. Maar daarop, dat het moet geschieden, wilden wij door deze verhandeling wijzen. De nood der tijden zal vroeg of laat de gemeenschappelijke samenwerking van Christus' vrienden, die zich eerst tot kleine Kerken en eindelijk tot ééne groote Kerk vereenigen, als onontbeerlijk doen erkennen. Dan zal de eenzijdigheid van Katholieken en Protestanten wijken voor het allen verbindende, maar na vrije keuze verbindende, Evangelie. Het Evangelie, dat eens door zijne innerlijke kracht de geheele oude wereld heeft overwonnen, dat later aan Rome's heerschappij half Europa ontwong en het nog vrij blijft bewaren, zal dan weder onder den zegen van God de kracht worden, om alle verstrooiden te verzamelen, de nu van een gescheidenen te hereenigen en eens niet alleen hen, maar ook allen, die nu nog verre zijn van den Heer, op geheel den aardbodem, door de liefde tot den éénen Heer verbonden, tot Hem te verzamelen en door Hem te brengen tot dien God, die aller Vader is.

STELLINGEN.

I.

Door de Roomsch-Katholieken is de Kerk, door de Protestanten de Bijbel eenzijdig op den voorgrond gesteld.

II.

De Roomsch-Katholieke Kerk volgens de voorstelling van MÖHLER is niet de regte Roomsch-Katholieke, noch zijne Protestantsche Kerk de ware Protestantsche.

III.

Bij het schrijven zijner Symboliek is MÖHLER eene verkeerde methode gevolgd, daar hij, niet dan uiterst zelden tot de Symbolische geschriften teruggaande, ons meer zijne zienswijze, dan de leer der Roomsche Kerk geeft, en hij zich zijn Protestantismus meer uit de private geschriften der Hervormers, dan uit de Symbolische boeken der Protestantsche Kerk zelve samenstelt.

IV.

Eene ware Symboliek is in de Roomsche Kerk niet te schrijven.

V.

Jezus heeft eene Kerk gesticht en wilde eene Kerk stichten.

VI.

De Kerk van Christus moet het goede der Katholieke en der Protestantsche Kerk vereenigen, om zoo eenmaal eene waarlijk Evangelisch-Katholieke te worden.

VII.

De Kerkhervorming in de zestiende eeuw heeft op de Roomsche Kerk een zeer gunstigen invloed uitgeoefend.

VIII.

Teregt verklaart J. B. BOSSUET, tegen het einde der voorrede van zijne *Histoire des variations des églises protestantes*: Le propre de l'hérétique, c'est à dire, de celui qui a une opinion particulière, est de s'attacher à ses propres pensées; et le propre du catholique, c'est à dire, de l'universel, est de préférer à ses sentiments le sentiment commun de toute l'église.

IX.

Jesaja XXI: 11, 12 is de conjectuur van Dr. R. DOZY (*De Israëlieten in Mekka*), dat vs. 11 מְנַדְּרִים of iets dergelijks

moet tusschengevoegd worden en voor גַּם vs. 12 bv. גַּן moet gelezen worden, zeer aanbevelingswaardig.

X.

Psalm C: 3 וְלֹא אֲנַחְנוּ , moet men met Keri lezen: וְלֹא אֲנַחְנוּ .

XI.

In de woorden πλούσιος ὢν , 2 Kor. VIII: 9, ziet Paulus op het voorbestaan van Christus.

XII.

Het verhaal van de overspelige vrouw Johannes VIII: 2—11, is, ofschoon niet van de hand van den schrijver van 't Johannes-evangelie, geloofwaardig.

XIII.

Het tweede der Synoptische Evangeliën τὸ κατὰ Μάρκον komt met het bericht van Papias bij Eusebius III, 39 genoegzaam overeen, om het voor het werk van Markus, den ἐρμενευτῆς Πέτρου te houden.

XIV.

Tusschen het verhaal van Jezus' hemelvaart aan 't einde van het Evangelie van Lukas en dat aan 't begin der Handelingen bestaat geen onverzoenlijke strijd.

XV.

De Staat moet niet over de Kerk heerschen, noch de Kerk over den Staat. Is een van beide het geval, dan lijden beide. Ook mogen zij niet onverschillig jegens elkander zijn, daar zij elkander wederkeerig niet kunnen missen.

XVI.

Het eedzweren is niet in strijd met het verbod van Jezus Matth. V: 33—37.

XVII.

Tot de bevordering van de zelfstandigheid der gemeente is het goed, dat men haar ook van den kansel bekend make met de geschiedenis van sommige christelijke leerstukken.

XVIII.

De Evangeliedienaar moet wel in eenige gevallen de godsdienstige dwalingen zijner hoorders met versochooning behandelen, maar mag ze nimmer door zijne prediking begunstigen.

XIX.

Het preeken zonder tekst is niet aan te bevelen.

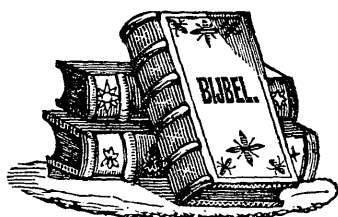
XX.

Het improviseren op den kansel is voor de meeste sprekers af te keuren.

E R R A T A.

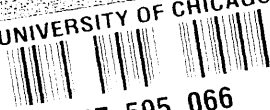
- Bl. 4 staat: regel 5 v. b. gymnasi~~nm~~, lees gymnasium.
- „ 29 ——— „ 15 v. b. § 6, lees § 5.
- „ 79 ——— Matth. 28: 20: 20, lees Matth. XXVIII: 20.
- „ 82 ——— regel 20 v. b. 1862, lees 1682.
- „ 82 ——— „ 5 v. o. epicopaat, lees episcopaat.
- „ 91 ——— „ 8 v. b. Roomche, lees Roomsche.
- „ 93 ——— „ 14 v. b. word, lees wordt.
- „ 99 ——— „ 7 v. b. Schrift, lees Schrift.
- „ 102 ——— „ 13 v. o. plaatsbekleeder, lees plaatsbekleedster.
- „ 125 ——— „ 7 v. o. en de, lees in de.
- „ 126 ——— „ 2 v. o. bisschpp, lees bisschop.
- „ 128 ——— „ 6 v. b. Luther, lees Zwingli.
-

.2- 11704

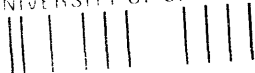
UNIVERSITY OF CHICAGO

47 595 066

2

UNIVERSITY OF CHICAGO

47 595 066